

בעזהש"ת

ספר

הנתן אמרי שפר

על התורה

פסח

לעילוי נשמות

אבי מורי

ר' ישראל ב"ר מאיר דב"ז"ל

נלב"ע ר"ח שבט תשע"א

ואמי מורתי

מרת חי' אסתר מלכה ע"ה

ב"ר משה שלמה הלוי ז"ל העליר

נלב"ע ט"ז כסלו תשס"ד

ת.ג.צ.ב.ה.

מאתי הצב"י

מרדכי סגלשטיין

לזכות אהרן יוסף בן שרה רבקה
 רבקה ברכה בת גיטל סלאווא
 לזש"ק
 ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו

ספר

הנתן אמרי שפר

פסח – תשפ"ה

.....

להערות: מ. סגלשטיין

רח' עזרת תורה 6

ירושלים ת"ו

טל' 0527671288

שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה', מאן פני האדון ה', דא רשב"י

מחרש"א – האבות חק' באים מירונה למערת רשב"י להתפלל על גלות ישראל

גרסינן בפרק חלק' וז"ת: רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דגן עדן, אמר ליה אימת אתי משיחא, אמר ליה לבשירצה אדוננו הזה, אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי¹ –

– רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי, אמר ליה אתינא לעלמא דאתי, אמר ליה אם ירצה האדון הזה, – (פירש רש"י ז"ל: האדון הזה, שכינה היתה עמסה), אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי, – (פירש רש"י ז"ל: קול שלשה, דשכינה הוה כהדיין²), אמר ליה אימת אתי משיחא, אמר ליה זיל שויליה לדרידה, והיבא יתיב, אפיתחא דקרתא דרומי וכו' –

– אזל לגביה אמר ליה שלום עליך רבי ומורי, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה לאימת אתי מר, אמר ליה היום, אתא לגבי אליהו אמר ליה מאי אמר לך, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי, אמר ליה שקורי קא שקר בי דאמר לי היום אתינא ולא אתא, אמר ליה הכי אמר לך 'היום אם בקולו תשמעו', ע"כ.

ובדבריו קדשו של אדוננו מחרש"א ז"ל כתוב לאמר: שנים ראיתי וקול ג' שמעתי, לכאורה 'שנים ראיתי', על עצמו ועל אליהו שראה אותו, וכן 'קול שלשה', על עצמו שאמר אימת אתי משיחא, ועל אליהו {שאמר} לבשירצה אדוננו הזה, ועל השכינה, ולא הוזכר באן מזה שמע מקול השכינה, ואפשר שלא חש להזכיר דהיינו שהשכינה מצטערת כביכול על אריכות הגלות כמ"ש בפרק קמא דברכות³ – והוא דחוק לומר על עצמו בן שראה את עצמו ושמע קולו, ויש לפרש על פי מה שאמרו שהשנמה רואה ואינה נראית, ועל פי מה שאמרו במדרשות⁴ דאליהו מעמיד את האבות להתפלל עמו על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל, וזה שאמר ('שנים ראיתי') על אליהו שהיה בחיים בגוף ונפש, שראה אותו שהיה מתפלל על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל⁵, וקול ג' שמעתי, דהיינו ג' האבות שלא היו נשמותיהם נראים אבל קולם שמע שהתפללו על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל –

¹ זוהר פ' בא – דף ל"ח ע"א – וז"ת: כתיב וראה כל זכורך את פני האדון יי', מאן פני האדון יי', דא רשב"י, דמאן דאליהו דכורא מן דכנינא בעא לאתחזקה קמיה. ובקונטרס עדות ביהוסף – להר' יוסף סופר ז"ל – כתב וז"ל: ג' פעמים בשנה הולכין מכל המקומות של ארץ ישראל על קברו, פעם אחד בחשך אלול הולכים ולומדים סם לילה ויום אחד ספר זוהר הקדוש, ופעם אחד קודם ניסן לומדים גם כן מעת לעת, ופעם אחד בל"ג בעומר, וזאת נקרא היולולא דרשב"י וכו'.

² סנהדרין דף ל"ח ע"א.

³ עובדא זו דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו אפתחא דגן עדן הוא גריסת העין יעקב, ובנוסחא שלפנינו בש"ס אין זכר לעובדא זו הראשונה דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו אפתחא דגן עדן, וכידוע המהרש"א ז"ל חיבר את פירושו 'חידושי הלכות' על סדר הש"ס, והחידושי אגדות שלו כתב על חיבור העין יעקב, כמ"ס המהרש"א ז"ל בהקדמתו למס' ברכות.

⁴ במדרש תהלים – מז' ל"ו: – מעשה דרבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עוסקין במדות רבי שמעון בן יוחאי, ותקחה רבי יהושע בן לוי בדבר הלכה, אמר לו אליהו מבקש אחת לשאל לרבי שמעון בן יוחאי, בא ואני מעמיד אותו לך, מיד הלכו וקרא אליהו לרבי שמעון בן יוחאי, מיד ענה אותו, אמר לו, רבי יהושע בן לוי בא לשאל לך בהלכה, ולא חפץ, אמר לו אליהו כדאי הוא רבי יהושע בן לוי לראותך לדיק הוא, וכו', – ויעו' בב"ר פ' ל"ה פ"ס ב'.

⁵ ברכות דף ג' ע"א.

⁶ בבא מציעא דף פ"ה ע"ב.

⁷ ואומרו 'שנים ראיתי', כוננו אל אליהו הגביא זל"ט שראה אותו גם בגוף וגם בנפש.

– וכן יש לפרש באירדך עובדא דהוה קאי אפתחא דמערתא דרשב"י, 'דקול' שלשה שמע במערתא דרשב"י, שהיו גם כן מתפללים על גלות ישראל – (היינו ג' האבות הק') כלו למערתא דרשב"י להפסל על גלות ישראל⁸ –

– (או כזוהר אחר) ואפשר שהם רשב"י ובנו רבי אלעזר ברבי שמעון וכן בנו רבי יוסי בן רבי אלעזר, כדאמרינן בפרק הפועלים⁹, ע"כ לשון מדרש"א ז"ל¹⁰.

...

והואיל ואתא לידן שאילה זו דרבי יהושע בן לוי 'אתינא לעלמא דאתי' נימא ביה מילתא, כי הנה כמנה מילי דתמיהי חזינא ביה בהאי שאילה הנ"ל –

– חדא והלא אליהו הנביא זל"ט היה מתגלה לרבי יהושע בן לוי ולומד עמו בכל יום ויום, וכדמוכח מההוא עובדא דפרק אלו הן הגולין¹¹ דההוא גברא דאכליה ארי בריהוק תלתא פרסי מואתריה דרבי יהושע בן לוי, ולא אשתעי אליהו הנביא בהדיה תלתא יומין¹², הא קמן דאליהו זל"ט היה מופיע בבית מדרשו של רבי יהושע בן לוי בלוד ומשתעי בהדיה בכל יום¹³, ומעתה שאול ישאל השואל למה זה נתערר רבי יהושע בן לוי לשאול את שאילתו 'אתינא לעלמא דאתי' – וכן שאילתו השניה 'אימא אתי משיח' – דייקא כשמצאנו דאליהו הנביא זל"ט בפתחא דמערתא דרשב"י, ולמה לא שאלו בחד מאלף אלפי פעמים שאליהו הנביא זל"ט בא לבית מדרשו ללמוד עמו –

– וזאת שנית, וכי מוי שאליהו הנביא זל"ט מתגלה אליו מדי יום ביומו האם שייך אצלו אפילו ספק כל דהו אם הוא בן עולם הבא והרי מובטח ועומד הוא, וכמ"ש ז"ל¹⁴: אשרי מוי שפגע בו, ומי שישב עמו שמובטח לו שהוא בן העולם הבא, ומאי שאילה היא זו 'אתינא לעלמא דאתי' –

– ועוד בה שלישיה, שהרי רבי יהושע בן לוי עצמו הוא דקאמר למלאך המות כשהגיע זמנו ליפטר מן העולם 'אחוי לי דובתאי' – ופירש רש"י ז"ל: הולכני לנן עדן והרמני מקומי – ואם בן הרי ידע בעצמו בטוב שהוא בן עולם הבא, ומעתה שאילה זו 'אתינא לעלמא דאתי' ששואל רבי יהושע בן לוי דאליהו אפתחא דמערתא דרשב"י איני יודע מה הוא.

⁸ והנה כללם כיילא לן דליכא מידי דלא רמזא באורייתא ואם כן אין ספק דביאת האבות הק' למערת רשב"י להפסל שם על גלות ישראל יש לה רמז בחורה, וי"ל בס"ד עפ"י מ"ש בעה"ט פ' תרומה ובפ' נשא ח"ו: שני כרובים בגימ' אברהם יצחק יעקב, 'מבין' שני הכרובים ר"ת משה, ע"כ. – והנה בסוף פ' נשא כתיב: ויבא משה אל אהל מועד לדבר אחר וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארץ העדת מבין שני הכרובים וידבר אליו, והנה סיום הכתוב 'וידבר אליו' אלו ב' תבות לכאורה נראה כיתר שהרי בכתוב זה עלמנו כתיב כבר למעלה וישמע את הקול 'מדבר אליו', ולזה פירש רש"י ז"ל – והוא מהספרי – דבא למעט את אהרן מן הדברות, אמנם עדיין אנו נריכין למדועי שהרי גם תבות 'לדבר אחר' וכן תבות 'מדבר אליו' דכתיב בכתוב זה לעיל מיניה דרשין להו בספרי למעט את אהרן, ומעתה שאול ישאל השואל איטרא הכתוב וכתב 'וידבר אליו' כדי למעט את אהרן מן הדברות, וכי שלשה מיעוטי בפסוק אחד למעט את אהרן מן הדברות למה לו, וי"ל בס"ד אלו חמשה תבות מבין' שני הכרובים וידבר' אליו ס"ת לירוף מירון, וכל הרמז בזה דשני הכרובים – הן הן האבות הק' – והקול היואל 'מבין' שני הכרובים – דא רעיא מהימנא – באים מירונה למערת רשב"י להפסל על גלות ישראל, ואם ח"ו שגיחי בזה השם הטוב יכפר בעד.

⁹ בבא מיעיא דף פ"ה ע"א.

¹⁰ ואם יראה בעל דין לטעון והלא מפורש יואל מהגמ' בפרק הפועלים דרבי יוסי לא הכניסוהו למערת רשב"י, תשובתו כלדו דדוקא גופו לא זכה ליכנס לשם ולא נטמן במערת רשב"י מפני שלא היה עמהם כלעז מערה, וכבר יראה בת קול ואמרנה לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה היה כלעז מערה וזה לא היה כלעז מערה, אבל נשמחו מי הוא זה שימנע בעדה מליכנס בן אכל אביו, וכלי ספק נשמחו נמלאת תמיד שם עם אביו רבי אלעזר במערת רשב"י.

¹¹ מכות דף י"א ע"א.

¹² שהיה לו לבקש רחמים שלא יארע כזה בימיו.

¹³ וכן נראה בירושלמי תרומות פ"ה ה"ד – שאליהו הנביא הפסיק לבוא אל רבי יהושע בן לוי מההוא עובדא דעולא בר קושב, עד שרבי יהושע בן לוי לא עליו תלחין וימין ואז חזר אליהו להתגלות אליו, ועו"ש.

¹⁴ מ"ס כלה פירק ה'.

עוד יש להפליא על שאילתו של רבי יהושע בן לוי 'אימת אתי משיח', חדא יש לשאול מה עלתה על דעתו של רבי יהושע בן לוי לשאול לאליהו 'אימת אתי משיח' מה שלא עלה מעולם על דעת איש מימרות אבותינו הק' עד ימיו של רבי יהושע בן לוי לשאול שאילה כזאת –

– וזו חרי זמן הגאולה סתום וחתום וכמו שנאמר להניאל 'אתה דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ', ודניאל עומד ומתנבא 'כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ', ובפרק חלק¹⁵ דרשו חז"ל עה"פ 'כי יום נקם בלבי' אמר רבי יוחנן ללבי גליתי לאבריי לא גליתי, – וחינו שכביכול לא הוציא מפיו זמן חקן כדי שלא ישמע לאיבריו וכמאמרם ז"ל 'ליבא לפומא לא גליא פומא למאן גליא', – ורבי שמעון בן לקיש אמר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי, ומעתה האיך מבקש רבי יהושע בן לוי מאליהו לגלות לו מתי עת קץ הפלאות דבר שלא גלה אותו כביכול לא למלאכים ואפילו לא לאיבריו –

– והיותר קשה שהרי רבי יהושע בן לוי הוא דקאמר במדרש¹⁶ 'לבא לפומא לא גלי' וכו', וז"ל: רבי ברכיה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי שלשה סימנים סימנתי לך וסימנתי לך בקבורתו של משה, א. 'בניא', ב. 'בארין מואב', ג. 'מול בית פעור', ואף על פי כן 'זלא ידע איש את קבורתו', על חקן שנאמר 'סתום וחתום הדברים' על אהת כמה וכמה, 'לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי' –

– ומעתה מה היה לו לרבי יהושע בן לוי ששואל את אליהו אימת אתי משיחא, ולא עוד אלא שטורה וחולך עד קרתא דרומי רבתא כדי לשאול את פי משיח אימתי יבא לגאול את ישראל, והוא בעצמו אומר שזהו דבר שלא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם עד עת הקץ –

– וביותר יש להפליא על אליהו הנביא זל"ש מה ראה על ככה ומה הגיע אליו עד ששולח את רבי יהושע בן לוי אל קרתא דרומי רבתא שישאל את פי משיח אימתי יבא לגאול את ישראל, והאיך זה עלה על דעתו של אליהו הנביא זל"ש 'אישי ציר נאמן' לשלחו על חנם לקרתא דרומי רבתא שישאל למשיח 'אימתי קאתי מר', והלא אליהו ידע כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ ומשיח לא יגלה לרבי יהושע בן לוי אימתי קץ חימוך, וזהו ביא'ה וזהו שיב'ה, מה ביאה והוא לא ידע אימתי קץ הפלאות אף שיב'ה והוא לא ידע, ואם כן הליכה זו של רבי יהושע בן לוי לקרתא דרומי על מוגן למח.

עוד יש להתבונן על אימרו 'שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי', ולפי פירוש רש"י ז"ל 'קול שלשה' חיינו קול השכינה הורה בהדיהו, ויש לשאול מה ענינו של רבי יהושע בן לוי שעמד והוריע לכל באי עולם ששמע קול השכינה הק', והרי זה דבר ודאי וברור שרבי יהושע בן לוי דענוותן סניא הרה¹⁷ לא בא להחזיק טיבותא לנפשיה, ואם כן על מה ולמה איטרה רבי יהושע בן לוי להוריע לנו ששמע קול השכינה הק', ולמאי נפקא מינה.

ונבא אל הביאור בס"ד בהקדים ההוא עובדא דרבי יהושע בן לוי דפרק המדריר¹⁸ כשהגיע זמנו לעלות לגן עדן העליון, וז"ל: בי הוה שכיב וכשהגיע זמנו של רבי יהושע בן לוי ליפטר מן העולם, אמרו ליה למלאך המות זיל עביד ליה רעותיה ואמרו ליה למלאך המות כך אכלו וכל מה שביקש ממך עשה לו כערס ששאה נוטל חת נפשו, אזל איתחזי ליה והלך אליו ואמר לו הגיע זמנך ליפטר מן העולם, אמר ליה אחרי לי דובתאי [הולכני

¹⁵ סנהדרין דף ס"ט ע"א.

¹⁶ קה"ר פר' י"ב – ד"ה בקש הקלע לעמוד על הקץ מתי, – ובילקוט יעני' רמז תק"ו, ובמדרש שו"ע מו' טו.

¹⁷ ילקוט יעני' רמז תע"ה, – והיינו דלמר רבי יהושע בן לוי 'ענוה גדולה מכולן' – ע"ז דף כ' ע"ב, – וכן בפרק המקנא – סוטה דף ה' ע"ב – אמר רבי יהושע בן לוי בלא ודאיה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה וכו', – וכבר אמרו ז"ל: 'נאים הדברים למי שאמרם'.

¹⁸ כתובות דף ע"ז ע"ב.

לגן עדן והרצלי מקומי המוכן לי כגון, אמר ליה לחיי [כן אעשה], אמר ליה חב לי סבינך דלמא מבעתת לי באורחא [ואמר ליה תן לי חרבך שלא תהיילני כו בדקד], יהבה ניהליה [נתן לו את חרבו].—

—בי מוטא להתם דלייה וקא מחוי ליה [דובתיה] [וכשהגיעו ליד חומת הגן עדן הרימו מלפך המות מעל חומת הגן והרצלו את מקומו המוכן לו כגון], [אמר ליה דליין טפי פורתא, דלייה], שוור נפל להורא גיסא [קפץ כבי יהושע בן לוי ונפל כלל השני של החומה בתוך הגן], נקטיה בקרנא דגלימיה [ואחז מלפך המות בכנף מעילו ובקש להוצילו ממסו], אמר ליה בשבועתא דלא אתינא [ואמר ליה בשבועה שאיני יוצא מגן עדן], [אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע ראה מה עשה בן לוי בזרוע נטל חלקו בגן עדן], אמר קב"ה אי איתשיל אשבועתא ניהדר אי לא לא ניהדר [ואמר הקב"ה אם נזקק מעולם לישראל על שבועתו להחיותה, אף עתה ישאל על שבועתו ויאל מגן עדן, ואי לא לא יאל, דקדו ואמרו מימיו לא נשאל על שבועתו, וכיון שכן נשאל קם בגן עדן].—

—אמר ליה חב לי סבינאי [וכיון שראה מלפך המות שאינו יכול להוצילו מגן עדן, אמר לו תן לי את חרבי], לא חרה קא יהיב ליה, נפקא בת קלא ואמרה ליה חב ניהליה דמיתבעא לבריינא, מכריז אליהו קמיה 'פנו מקום לבר ליואי' 'פנו מקום לבר ליואי', אזל אשכחיה לרבי שמעון בן יוחאי דהוה יתיב על תלת עשר תבטקי פיוא, אמר ליה את הוא בר ליואי, אמר ליה הן, נראתה קשת בימך, אמר ליה הן, [אמר ליה] אם כן אי אתה בר ליואי, ולא היא דלא הואי מירי [לא נראה הקשת מימיו] אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשי, ע"כ.

ומה שיש להתעורר במאמר הנפלא הנ"ל הלא האידך זה נשבע רבי יהושע בן לוי שאינו יוצא מגן עדן, וכי בידו הוא אם לישראל בגן או לא, והרי זה כמי שנשבע על דבר שאין בידו לקיים שמלקין אותו משום שבועת שוא, וכן יש להתעורר על רשב"י בשואלו לרבי יהושע בן לוי 'את הוא בר ליואי', והלא אליהו הנביא זל"ט הולך ומכריז 'פנו מקום לבר ליואי', וכי חשירו אליהו 'אישי האמת' בעיני רשב"י שח"ו יוציא מפיו דבור שאינו אמת לאמתו, ואם כן שאילה זו ששואל רשב"י לרבי יהושע בן לוי 'את הוא בר ליואי' אינו יודע מה היא, וכן יש להתעורר על שאילתו השניה של רשב"י 'נראתה קשת בימך', ויש לשאול על מה ולמה שואל רשב"י לרבי יהושע בן לוי אם נראתה הקשת בימיו והרי מאי דהוה הוה ולמאי נפקא מינה, ואגב אורחא יבואר בס"ד למה זה נתעורר רשב"י לשאול את רבי יהושע בן לוי על שם אביו ועל מראה הקשת בענן יותר מכל שאר הצדיקים שוכני גן עדן שלא היה בהן אפילו אחד ששאל לו שאילה כל דהו.

ונ"ל בס"ד עפ"י ההצעה – בדרך אפשר – דאלו תרי עובדות דפרק המדיר ודפרק חלק 'שנים שהן אחת' ודא ודא חדא הוא, ועובדא זו דפרק המדיר שרבי יהושע בן לוי קפץ חי לגן עדן אינה אלא המשך לעובדא זו דאשכחיה רבי יהושע בן לוי לאליהו אפתחא דמערתא דרשב"י—

—והוא כי הנה אחר שמלאך המות בא אל רבי יהושע בן לוי ואמר לו שהגיע עת פקדונו ובא בשליחותו של מקום ליטול את נפשו, אמר לו רבי יהושע בן לוי איני מוכן עתה למסור נפשי בידך, אלא תבא אתי מוקדם למקום הגן ותראה לי מקומו המוכן לי בגן עדן היכן הוא, ושם סמוך לגן תוכל לקחת את נפשי, –וכל עצמו לא אמר למלאך המות שיראנו מקומו בגן אלא כדי להערים עליו שמשם יוכל לקפוץ לגן עדן חי ללא צער מיתה—

—וכיון שבקש ליכנס חי לגן ליה בא לו רבי יהושע בן לוי מירונה אל אליהו הנביא זל"ט –העומד בפתחא דמערתא דרשב"י— לשאול את פיו אם הוא 'בן עולם הבא' ויכול הוא ליכנס חי לגן עדן, וזהו כונת שאילתו 'אתינא לעלמא דאתי', ושאילתו הוא אם יקפוץ חי לגן עדן בלי נטילת רשות אם ישאירו אותו בגן או יוציאוהו משם וימסרו אותו בחזרה לידי מלאך המות, וענה לו אליהו 'אם ירצה

האדרן הזה, וחינו כאומר לו שהוא אינו יכול לומר לו בזה דבר, אלא ישאל לשכינה הק' שגם נמצאת עמם שם, ואכן שאל רבי יהושע בן לוי לשכינה הק' אם הוא יכול ליכנס חי לגן עדן, ורבי יהושע בן לוי ברוב ענותנותיה אינו אומר בפירוש מה תשובה שמע מקול השכינה, אלא רמז קא רמז 'שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי', וחינו כאומר שאכן שמע מהשכינה הק' שיכול הוא ליכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות ולא יוציאנה משם.

עוד שאל רבי יהושע בן לוי את אליהו אימת אתי משיח, ואין כונת שאילתו שיגלה לו אימתי יבא משיח לגאול את ישראל שהרי זה דבר שלא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, אלא שאילתו היא אם הגאולה היא בעגלא ובזמן קרוב או לזמן רחוק, כי אם הגאולה בא תבא בזמן קרוב יכול הוא לדרות ביני וביני את מלאך המות שיניח לו עתה ויחזור אליו אחר שלשים יום ואולי גם ימים או עשרה¹⁹, וכיון שהגאולה באה אזי לא יצטרך לקפץ חי לגן עדן, אמנם אם זמן הגאולה הוא לזמן רחוק אזי אינו יכול לדרותו לזמן רב, ואמר לו אליהו 'זיל שיליח לדידיה'—

—ולזה חלך לו אל משיח דיתבי אפיתחא דקרתא דרומי, ואמר ליה למשיח שלום עליך רבי ומורי, ומשיח ענה לו שלום עליך בר ליואי, ושאלו בר ליואי 'לאימת אתי מר', חנה רבי יהושע בן לוי לא שאל אותו 'אימת אתי מר', דחינו באיזו יום הוא בא לגאול את ישראל, אלא דייק בלישניה ושאלו 'לאימת אתי מר', וברנתו לאיזו זמן לזמן קרוב או לזמן רחוק, ואמר לו משיח 'חיום', וקסבר בר ליואי דאומרו 'חיום' כונתו היום ממש במוחלט, ולזה נשאר בר ליואי עומד כל היום כולו בפיתחא דקרתא דרומי ומחכה למשיח שיבא לגאול את ישראל כפי שהוא עצמו אמר לו 'חיום'—

—וכיון שראה בר ליואי שהיום חלף חלך לו וכבר נטו צללי ערב ועדיין בן דוד לא בא התחיל תוהה ומשתומם, וכל הלילה היה עומד ומרעיד ומרתת בכל איבריו מדוע זה בושש משיח לבוא, וכי שקורי קא שקר בי דאמר לי חיום אתינא ולא אתא, הבוקר אור ובר ליואי חזר לו מירונה אל משלחו אליהו זל"ט—העומד בפיתחא דמערתא דרשב"י— לשאל אותו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום ורחי אמש אמר לי 'חיום אתינא', שאל אותו אליהו חזיתיה, אמר ליה אין ויהב לי שלמא ואמר לי 'שלום עליך בר ליואי', ואמר לי חיום אתינא ולא אתא, אמר ליה אליהו ההוא דאמר לך 'שלום עליך בר ליואי' אבטחך לך ולאבוד לעלמא דאתי ואתה בן עולם הבא ויכול אתה ליכנס חי לגן עדן²⁰, וההוא דאמר לך 'חיום', הכי אמר לך 'חיום' אם בקולו תשמעו, ור"ל הגאולה יכולה לבוא היום, ויכולה להיות גם לזמן רחוק, זכו 'אחישהנח', לא זכו 'בעתה'²¹—

—וכיון שכן חלך בר ליואי עם מלאך המות מפתח מערת רשב"י שעמד שם עם אליהו אל מקום הגן שיראה לו מקומו המוכן לו בגן²², וכאשר הרימו מלאך המות מעל חומת הגן והראוהו מקומו בגן קפץ

¹⁹ וכמו שמצינו להלן בגמ' ברכי חנינא בר פפא שדחה למלאך המות עד לאחר שלשים יום – כחצות סס.

²⁰ רש"י ז"ל פירש: 'אבטחך כך ולאבודך לעלמא דאתי', דאי לאו דליקום גמורין חסם לא הוה יהיב כך שלמא ולא הוה מדכר שמיא דאבוד, ויעו' מ"ט רבינו מנחם בנמ' סוכה – דף מ"ה ע"ב – ח"ו: 'הא דעילוי בכר', היינו דליקום העולין בגן עדן בבניהו, כלומר שיהיה הוא לדיק ובנו לדיק כמותרו כגון רבי שמעון ובנו רבי אלעזר וכו' שאמר מועטין הן בדור זה, ויש מי שאומר דליקום הנכנסים בישיבה של מעלה בלא בר, כלומר אינן מתעבדין בחוץ עד שימליכו בשכינה המלכיים הממונים ליתן רשות להכנסם, לפי שהן חשודין הרבה לפני השכינה ואין מי יעבד עליהן אלא מיד הן נכנסין בלא נטילת רשות וכו', ע"כ. – והוא שאמר לו אליהו לרבי יהושע בן לוי כיון דמשיח יהיב לך שלמא ואדכר שמיא דאבוד הרי אתה ואבידך דליקום גמורין, וכיון שכן יכול אתה ליכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות כמו רשב"י דעיל בלא נטילת רשות.

²¹ והיינו דאמר רבי אלכסנדר – סנהדרין סס – רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה.

²² וקרוי הדבר לומר דפתחא דמערתא דרשב"י לא הוה פתחא דגן עדן, – ואפשר דמהאי טעמא השמיטו בש"ס שלפנינו – בפרק חלק – האי עובדא ראשונה דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאלכסנדר דהוה קאי אפתחא דגן עדן וכו', והוא משום דסברי דעובדא חד הוה וכו' פתחא

לתוך הגן ונשבע שאינו יוצא משם, – והשתא אתי שפיר הא דקפין בר ליואי ונשבע שאינו יוצא מוגן עדן, שהרי כבר ידע בבירור שאם יכנס חי לגן עדן לא יוציא אותו משם.

ובס"ד ז"ל עוד טעם על ביאת רבי יהושע בן לוי מירונה למערת רשב"י טרם כניסתו לגן עדן והוא כדי לבקש מרשב"י שיכניס אותו בחיכלו בגן עדן, וכפי שעניינו ראות בגמ' הנ"ל שרבי יהושע בן לוי היה מתהלך בגן עדן שהגיע אל חיכל רשב"י²³.

– וכיון שרבי יהושע בן לוי הגיע בגן עדן חיכל רשב"י ובקש ליכנס בחיכלו לזה שאל אותו רשב"י 'את הוא בר ליואי', הנה רשב"י לא שאל אותו אם הוא בן לוי שהרי רשב"י שומע את אליהו זל"ט הולך לפניו ומבריו 'פנו מקום לבר ליואי' והלא אליהו איש האמת לא חשד בעיני רשב"י ח"ו שיוציא מפיו דבור שאינו אמת לאמתו²⁴, אלא שאלו 'את הוא בר ליואי', וכוונתו בשאלתו אם אתה אכן אותו 'בר ליואי' זה שמשיח אמר לך 'שלום עליך בר ליואי' ואבטחך לך ולאבודך לעלמא דאתי, ואתה הוא זה שבאת לפיתחא דמערתא ובקשת ממני ליכנס בחיכלי בגן, או אולי הנך 'בר ליואי' אחר, ואמר לו רבי יהושע בן לוי 'הן', שאכן הוא הוא בר ליואי זה שבקש ליכנס בחיכלו, ולזה שאל לו רשב"י את זהו והוא 'נראתה קשת בימורי', כי אם נראה הקשת בימורי אין הוא אותו 'בר ליואי' ולא יוכל ליכנס בחיכלו, ואחר שרבי יהושע בן לוי ענה לו 'הן' שהקשת נראה בימורי, אמר ליה רשב"י אם בן אי אתה 'בר ליואי', ר"ל אינך אותו 'בר ליואי' שבקש ממני להכניסו בחיכלי אלא הנך 'בר ליואי' אחר, שהרי אותו 'בר ליואי' לא נראתה הקשת בימורי.

– והנה התלמוד אינו מסיים מה נהיה בסופו אחר שרשב"י אמר לו 'אי אתה בר ליואי' אם רשב"י הכניסו לבר ליואי בחיכלו בגן עדן.

– ונ"ל בס"ד דודאי הוא שאליו הנביא זל"ט שהולך ומבריו קמיה 'פנו מקום לבר ליואי' אמר ליה לרשב"י שאכן לא נראה הקשת בימורי, אלא מחמת גדרל ענותנותיה כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה אמר בן שנראה הקשת בימורי²⁵, ויכול הוא להכניס את 'בר ליואי' בחיכלו בגן עדן.

כל זה כתבתי בדרך אפשר לכבוד בר יוחאי ובר ליואי זכותם תגן עלינו ועל כל ישראל, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד, וה' יאיר עינינו בתורתו, אמן.

– ונסיים מאמרנו זה במאמרו של רבי יהושע בן לוי ברברות²⁶ וז"ל: רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר 'אני ה' בעתה אחישנה', לא זכותם בעתה, זכותם אחישנה, בן יהי רצון במהרה בימינו אמן, ע"כ.

דגן עדן זהו פתחא דמערתא דרשב"י, – ואם יראה בעל דין לטעון והרי כבר אמרו ז"ל ב"ש עירובין – דף י"ט ע"א – דגן עדן אס פתחו בארץ ישראל בית שאן פתחו, וכוונתו אמר דמערת המכפלה הוא פתחא דגן עדן – וזהו פר' לך דף פ"א ע"א – יס ליישבו.

²³ ולפי"ז י"ל דזהו אומרו 'וקול שלשה שמעתי', היינו קולו של אליהו שאמר 'אם יראה האדון הזה', ושל רשב"י שאמר לו שיכניס אותו במחלתו, וקול השכינה הק', ומפני ענותנותיה לא הזכיר בפירושו מה שמע מקול השכינה אלא רמזו בדמיון.

²⁴ יעוי' ב"ר פ"ר 'ל"ה פ"ס' ב'.

²⁵ יעוי' מדרש שוחר טוב – מ"ז – ל"א – וז"ל: מעשה בדבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זל"ט עוסק עמו בדבדי תורה והיו עוסקין במדות רבי שמעון בן יוחאי, ונתקרה רבי יהושע בן לוי בהלכה, אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול אותה לרבי שמעון בן יוחאי בא ולני מעמיד אותו לך, מיד הלכו להם וקרא אליהו לרבי שמעון בן יוחאי וענה אותו מיד, אמר לו, בן לוי בא לשאול לך בהלכה, ולא היה חפץ, אמר לו אליהו כלדי הוא בן לוי לראותך כשר הוא, וכו'.

²⁶ ש"ר פר' ח', פ"ס י"ג, מאמר זה של רבי יהושע בן לוי הוא סיום מדרש סיר השירים.

חבי כמעט רגע עד יעבר זעם

לך עמי בא בחדרך וסגר דלתך בעדך, חבי כ־עט רגע עד יעבר זעם—ישעי' כו
תרגום יונתן—איזיל עמי עבדך כך עובדיו טבין דינגון עךך בעדן עקא, איטמר קעניר זמן עד דיעדי לוט

—זוהר פרשת ויקהל דף קצ"ה ע"ב – קצ"ז ע"א—

רבי אלעזר ורבי יוסי הוו יתבי ליליא חד וקא מתעסקי באורייתא עד לא אתפליג
ליליא, אדחבי קרא גברא, בריכו ברבתא, (אמר ליה רבי אלעזר השתא הוא זמנא דקב"ה עאל
בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא, אמר ליה רבי יוסי אמאי משתעשע קב"ה), בכה רבי אלעזר
ואמר תא חזי עד השתא קב"ה אזדעזע תלת מאה ותשעין רקיעין ובטש בהו ובכה על
חרבן בי מקדשא ואורירי תרין דמעין לגו ימא רבא ואדבר לבנוהי מגו בכיה וגו'—

—אדחבי דאתעסקי באורייתא נהר יממא, קמו ואתו לקמיה דרבי שמעון, כיון דחמא
לון, אמר רבי שמעון, אלעזר ברי אנת וחברייא אסתימו גרמייכו אלין תלת יומין דלא
תפקון לבר, בגין דמלאך המות אשתבח במתא ואית ליה רשו לחבלא, וכיון דאתייחב
ליה רשו לחבלא ויכל לחבלא לכל מאן דאתחזי קמיה, ותו דבר נש דאתחזי קמיה סליק
ואסטי עליה ואדבר חוביו ובעי דינא מקמי קב"ה, ולא אתערי מתמן עד דאתרן ההוא בר
נש ואתייחב ליה רשו וקטיל ליה וגו'—

—פתח רבי שמעון ואמר, 'זיאמר הוי"ה אל נח בא אתה וכל ביתך אל התבה', האי
קרא אוקימנא, אבל תא חזי ובי לא יכיל קב"ה לנטרא ליה לנח באתר חד בעלמא דיהא
מבול בכל עלמא ולא יהא בחהוא אתר, כמח דכתיב בנדרין 'ויחי חורב אל הגוזל לברד',
או לנטרא ליה בארעא דישראל דכתיב בה 'לא גשמה ביום זעם' דלא נחתו עלה מוי טופנא—
—אלא כיון דמחבלא נחת לעלמא מאן דלא סגיר גרמיה ואשתבח קמיה באתגלייא
אתחייב בנפשיה דאיהו קטיל גרמיה, מנא לן מלוט דכתיב 'המלט על נפשך אל תביט
אחריך', מאי טעמא 'אל תביט אחריך', בגין דמחבלא אזיל בתר כתפיו ואי אהדר רישיה
ואסתכל ביה אנפין באנפין ויכל לנזקא ליה, ועל דא כתיב 'זיסגור הוי"ה בעדו', דלא יתחזי
קמי מחבלא ולא ישלוט עליה מלאך המות, ועד דהוו טמירין מיתו תליסר גוברין במתא—
—אמר רבי שמעון בריך רחמנא דלא אסתכל בדיוקניכו מלאך המות²⁷, ע"ב.

²⁷ תרגום זוהר בלשון הקודש – רבי אלעזר ורבי יוסי היו יושבים לילה אחד ועוסקים בתורה לפני שחלק הלילה – ר"ל
עד לפני שהגיע חלות הלילה – אדחבי קרא התרגום, דברו ברכת 'אשר נתן לשכני ביתה וכו', בכה רבי אלעזר ואמר עד עתה
קב"ה אזדעזע שלש מאות ותשעים רקיעים והכה בהם ובכה על חורבן בית המקדש והוריד שחי דמועות לתוך ים הגדול והזכיר
את בניו מתוך בכיה וגו'—

—אדחבי שעסקו בתורה האיר היום, קמו ובאו לפני רבי שמעון, כיון שראה אותם, אמר רבי שמעון אלעזר בני אתה והחברים
הסחירו עצמכם אלו שלשת ימים שלא תלאו לחור, מפני שמלאך המות נמלא בעיר ויש לו רשות לחבל, וכיון שניהן לו רשות
לחבל יכול להמית לכל מי שמתראה לפניו, ותו כי אדם המתראה לפניו עולה ומסטיין עליו ומזכיר עונותיו ומצדק דין מלפני
קב"ה, ואינו זו משם עד שאותו האדם נידון, וניהן לו רשות והורג אותו וגו'—

—פתח רבי שמעון ואמר, ויאמר ה' אל נח בא אתה וכל ביתך אל התבה, האי קרא אוקימנא, אבל בא וראה ובי לא יכל קב"ה
לשמור את נח במקום אחד בעולם, שהיה מבול בכל העולם ובאותו המקום לא יהיה המבול, או לשמור אותו בארץ ישראל
כמ"ס בה 'לא גשמה ביום זעם' היינו שלא ירד עליה מי המבול—

—אלא, כיון שהמחבל ירד לעולם, מי שלא סוגר את עצמו ומתראה לפניו בגלוי מתחייב בנפשו, כי הוא הרג את עצמו, מנא
לן מלוט דכתיב 'המלט על נפשך אל תביט אחריך', מאי טעמא 'אל תביט אחריך', משום שהמחבל הולך אחרי כתפיו, ואם
מחזיר ראשו ומסתכל בו פנים בפנים יכול להזיקו, ולזה כתיב 'זיסגור ה' בעדו' שלא יתראה לפני המשחית ולא ישלוט עליו
מלאך המות, ובעוד שרבי אלעזר והחברים היו נסתרים בבית שלשת ימים מתו שלשה עשר אנשים בעיר באלו שלשת הימים—

–ז"ל ספר שבלי הלקט²⁸–

נחגו לומר [בשבת] קודם המנחה פסוקים של נחמה 'אם תשיב משבת רגלך' וכו' וכו', 'הנני שולח מלאכי' וכו', בסדר הכתוב בסדורים, והטעם פי' אחי ר' בנימין נר"ו לפי מה שדרשו רבותינו ז"ל²⁹ אלמלי שומרי ישראל שתי שבתות כחלכתן מיד נגאלין שנאמר 'בה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו', וכתוב בתריה 'זהביאותים אל הר קדשי', ומצינו באגדה שתחילת הגאולה תהיה בשבת בשעת תפלת המנחה על כן נחגו לומר אלו הפסוקים של נחמה וכו'–

–ובשם רבי נתן ב"ר מכיר זצ"ל מצאתי למה אומרים במנחת שבת 'ואני תפלתי', בשביל שצרה אחרונה שלא נחיתה מעולם כמותה תהיה בעקבי חקן ט' חדשים שנאמר 'לכן יתנם עד עת יולדה ילדה', וחיים האחרון תכבד הצרה מכל שלפניה ויום שבת יחיה, וכל היום תהיה הצרה עד עת המנחה ואז יהיו ישראל נענין במנחה, ומיד יבא משיח ויושיענו הח"ד 'בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך', והיינו דכתיב 'בשובה ונחת תושעון', כלומר ביום נחת תושעון שבו תגאלו, ותפלת המנחה קורא עת רצון, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה וגו'³⁰–

–ומנהג לומר {ואני תפלתי} שלש פעמים, אחת אומר החזן ביחיד, ואחר כך אומר אותו הצבור, ואחר כך אומר אותו החזן והצבור יחד, וכתב ר' בנימין אחי נר"ו הטעם, תחלה אומר אותו החזן ביחיד, כנגד יצחק שתקן תפלת המנחה והיה יחיד באותו שעה, ואחר כך אומר אותו הצבור לבד, כנגד אליהו שנענה בתפלת המנחה וקרבן צבור הקריב באותה שעה, ואחר כך אומרים אותו החזן והצבור יחד, רמז לישועה אחרונה שתהא שלמה לכל, וכו', ע"ב לשון ספר שבלי הלקט.

הוי פי גדול היום ההוא אין פ'הו, עת צרה היא ליעקב וּמָנָה יוֹשִׁעַ – ירמיו' ל'
פי' רש"י – 'היום ההוא', יום הריגת כלשאר ומפלת בבל, פירוש אחר יום מפלת גוג

מנהג מעות חטים

כתב המחרי"ל ז"ל³¹ וז"ל: בשמתחילין השלשים יום דרך בני אדם לכבד החרדים ולהרחיק הכלים, ובראש כל דבר לקנות 'חטים' לעניים, ע"ב, וכן כתב הרמ"א ז"ל בריש

–אמר רבי שמעון בריך רחמנא שמלאך המות לא הסתכל בפניכם, ע"כ.

²⁸ ס' שבלי הלקט ענין שבת –דין תפלת מנחה של שבת סי' קכו.

²⁹ שבת דף ק"ח ע"ב.

³⁰ יעו"י מ"ט במדרש שוחר טוב –מז' י"ח– וז"ל: כתוב אחד אומר 'מגדול' –[מגדול ישועות מלכו]– וכתוב אחד אומר 'מגדיל', רבי יודן אומר לפי שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת אלא קימעה קימעה, ומהי 'מגדול', לפי שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל, עכשיו הם סרויים בצרות גדולות, וכשתבוא הגאולה בבת אחת אינם יכולים לסבול ישועה גדולה, לפיכך היא באה קימעה קימעה ומתגדלת והולכת לפניו, לפיכך משולה הגאולה לשחר שנאמר 'אז יבקע כשחר אורד', ולמה נמשלה לשחר, שאין כך אפלה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר, ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה שהכריות יאשן היו כל הכריות נכבדו, אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחילה ואחר כך גלגל חמה עולה ומאיר ואין הכריות נלכדו שנאמר 'ואורח זדוקים כלאר נגה'.

³¹ ריש מנהגי חדש ניסן.

הל' פסח³² וז"ל: 'ומנחה לקנות 'חטים' לחלקן לעניים לצורך הפסח³³, ומקורו באור זרוע³⁴ וז"ל: מנחה הקהילות להשים מס על הקהל לצורך 'חטים' ליתן בפסח לעניים כדאמרינן פ"ק דבבא בתרא בירושלמי³⁵ לחיטי דפסחא י"ב חודש בין לישא בין ליתן, פ"י אם שהה בעיר י"ב חודש והוא עשיר צריך ליתן, ואם הוא עני נותנים לו, וכן כתב רבנו ירוחם ז"ל³⁶ וז"ל: ירושלמי, לחיטי דפסחא שנים עשר חדש בין לישא בין ליתן, כלומר בין לעשיר לפרוע, בין לעני ליקח ממנו, ומכאן נראה שיכולין אנו לכופף לבני העיר שנשתחו י"ב חדש ליתן 'חטים' לפסח לעניים.

והגר"א ז"ל הראה רמז לזה מפסוק שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֶּת וגו' מִצֶּת וְאָכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וגו'³⁷, וז"ל: יש להבין מדוע נכפלו האזהרות ונשנה זה פעמיים, ותו למה בראשון כתיב תֹּאכַל וכו', ובשני יֹאכַל וכו', וז"ל לרמז בזה המנחה המובא ברמ"א לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח, והנה בראשונה צוה לכל אחד מישראל על אכילת מצה בפסח, וז"ש 'שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֶּת', ר"ל אתה בעצמך, ומלבד חיובך לעצמך מוזהר אתה להשתדל ולראות שגם 'מִצֶּת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים', ור"ל וְאָכַל על ידי אחרים והן העניים והאביונים³⁸, והוסף הוא ז"ל דלזה ברישא דקרא שמדבר על החיוב שעל כל יחיד לאכול מצה כתיב מצת חסר ו', להורות דלעצמו יכול הוא לצמצם ולאכול מעט מצה³⁹, אמנם בסיפא דקרא שמוזהר ליתן מצה גם לאחרים כתיב מצות מלא ו', להורות דלאחרים אינו רשאי לצמצם אלא יתן מצות בריוח שיספיק להם לכל שבעת ימי הפסח.

והנה בספר בית דוד⁴⁰ הקשה על דברי הרמ"א ז"ל למה כתב 'מנחה' ליקח חיטין, והלא מדינא דגמרת ירושלמי הוא, ויותר קשה על הטור ושאר פוסקים ז"ל שלא הזכירו דין זה כלל, וכתב וז"ל: ונראה דסבירא להו ז"ל דתלמודא דידן לא סבירא ליה האי דירושלמי, משום דאמרינן בפרק השותפין⁴¹ ל' יום לתמחוי, ג' חדשים לקופה, ט' לכסות ו' לקבורה⁴², י"ב לפסי חטיר, ואם איתא דגם לחטי פסחא צריכין ליתן בשדר בעיר י"ב חדש הוה ליה למימר לפסי חטיר ולחטי דפסחא, אלא ודאי אין לחטי דפסחא כלום, אלא הרי הוא בשאר ימות השנה דל' יום לתמחוי וגו' חדשים לקופה וכו', ומטעם זה כתב גם כן מור"ם ז"ל

³² ס' תכ"ט סעי' א'.

³³ הוא מנחה קדוש מזמן הגמרא – משנה ברורה סס סעי' א' ס"ק ג.

³⁴ ח"ב ס' רנ"ה.

³⁵ ב"ב פ"א ה"ד.

³⁶ ס' מישקיס נתיב שלשים ושנים חלק שני.

³⁷ מובא בס' דברי אליהו.

³⁸ והא דהוסיף הכתוב וכתב כאלו תבת 'את' וכדכתיב מצות יאכל 'את' שבעת הימים, וכל 'את' אינו אלא לרבות, ומאי מרבה, י"ל בס"ד דתבת 'את' בל' לרבות שיספיק להם מצות לכל שבעת הימים, והיינו כי אף דאופסקא הלכה שאין חיוב לאכול מצה כל שבעת הימים ורק בלילה הראשונה חייבים לאכול מצה, מכל מקום כשנותן לעניים יראה ליתן להם מצה שיספיק להם די והותר לכל שבעת הימים של פסח על אף שאור עצמו אינו אוכל מצה כל שבעת הימים.

³⁹ יעו"ז וזהר תלמוד – דף קפ"ב ע"ב בסופו ד"ה את חג המצות תשמור וגו' – מ"ג בזה.

⁴⁰ ס' בית דוד להר"י יוסף דוד ז"ל אב"ד סאלוניקי, ס' קל"ו.

⁴¹ ב"ב דף ח' ע"א.

⁴² ט"ס, וז"ל: ו' לכסות ט' לקבורה.

'מנחה', דמן הדין אינם חייבים כלום.

ולי אני הצעיר נ"ל בס"ד להביא סמך מתלמוד בבלי למנחה קדום זה שהביאו האור זרוע והמהר"ל ז"ל, והוא בריש פרק הכל שוחטין⁴³ וז"ת: רבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויין פגע ביה בגינאי נהרא, אמר ליה, גינאי, חלוק לי מימך ואעבור בך, אמר ליה אתה חולך לעשות רצון קונך ואני חולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני ודאי עושה, אמר ליה אם אי אתה חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם, חלק ליה, הוה ההוא גברא בהדיה דהוה דארי חיטי לפיסחא, אמר ליה חלוק ליה נמי להאי בדמצוה עסיק, חלק ליה וכו'.

ורש"י ז"ל פירש וז"ל: בדמצוה עסיק, דכתיב ושמתם את המצות, דמתחלת מתינה והרקדה בעיא שימור לשם מצה, ומה שיש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל שהרי בתלמוד אמרו דההוא גברא הוה דארי 'חיטי', ומשמע חטים שלמות לא מתינות, ומעתה רש"י ז"ל דסבירא ליה דמצוות שימור לשם מצה אינה אלא מתחלת מתינה והרקדה, אם כן מאי מצוה אית ביה בההוא דדארי חיטי לפיסחא, והלא רש"י ז"ל לשיטתו בחיטי לא בעיא כלל שימור לשם מצה⁴⁴.

ולולא דברי רש"י ז"ל היה נ"ל בפשיטות, דההוא גברא דהוה דארי חיטי לפיסחא, לא נשאן לצורך עצמו לטחון ולאפות, אלא הוה דארי 'חיטי' לחלקן לעניים לצורך הפסח, וזה ודאי במצוה קא עסיק⁴⁵, ומכאן נ"ל דיש סמך גדול בתלמוד שלנו למנחה זה שהביאו האור זרוע והמהר"ל ז"ל ליקח 'חיטין' ולחלקן לעניים לצורך הפסח.

אמנם עדיין חל עלינו חובת הביאור על מה זה תקנו חז"ל תקנה זו 'לחלק חטים לעניים קודם הפסח ומה טעם יש בה'⁴⁶, שהרי זה דבר ודאי וברור שאין הטעם כדי שיהא לעניים

⁴³ חולין דף ז' ע"א.

⁴⁴ ואם תמצי לומר דזה נקרא 'במלוא קא עסיק' כיון שהוכך בדרך מלוא שנושא חטים כלורך אפיית מלוא לפסח, אם כן מאי 'שימור לשם מצה' איכא בההוא דדארי חיטי לפיסחא, ובכלל למה הביא כאן רש"י ז"ל כלל פסוק 'ושמתם את המלוא' והלא לשיטת רש"י ז"ל חיטי לא בעיא כלל שימור לשם מצה אלא מטחינה ואילך, והוה ליה לרש"י ז"ל לפרש 'במלוא קא עסיק' היינו שהוכך בדרך מלוא לטחון את החטים לצורך הפסח, – ולעת עתה לא מלאחי למי מהמפרשים ז"ל שעמד על פי' רש"י ז"ל, – ודווקא לומר בדעת רש"י ז"ל דכיון שהאב בדרך לטחון את החטים הרי זה כאלו כבר נטחנו והרי זה נקרא 'עסיק במלוא שימור לשם מצה' – וכענין כל העומד לטחון כטחון דמי, ואולי י"ל לשיטת רש"י ז"ל דהא דנקט התלמוד 'חיטי' לאו דוקא חטים שלמות וקאזיל לטחון לצורך הפסח, אלא 'חטים' היינו שכבר טחנו ועשאון קמח – וקאזיל לחלקן לעניים לצורך הפסח – ולזה ספיר בעיא שימור לשם מצה, וכו'.

⁴⁵ יעו"י מ"ג בס' תניא פרק ל"ז וז"ל: ובכל תלמוד ירושלמי היא (לדקה) נקראת בשם מלוא סהם, כי כך היה הרגל הלשון לקרוא לדקה בשם מלוא סהם, מפני שהיא עיקר המלואות מעשיות ועולה על כולנה וכו', ויעו"י ב"ב דף ט' ע"א: ואמר רב אשי שהיה לדקה כנגד כל המלואות שנאמר והעמדנו עלינו מלוא וגו', וידוע העובדא – הובא בס' עמק המלך שער ט"ז פרק מ"ה – שפעם אחד כאשר בא רבי שמואל אחוזה ז"ל (ומהביר 'מדרש שמואל' על פרכי אבות) אל רבו רבנו הארי"י ז"ל – בדרכו בכך יום – קם לפניו רבנו הארי"י ז"ל מלוא קומתו ואמר לו 'ברוך הבא' ולקחו בידו והשיבו לימינו ובכדו מלך, וכאשר שאלהו מהרנ"ו ז"ל מה יום מיומים, השיב לו הארי"י ז"ל: לא מפניו קמתי, אלא קמתי ואמרתי 'ברוך הבא' לרבי פנחס בן יאיר שהתלוה אלו על אשר עשה היום מלוא גדולה בגמילות חסדים.

⁴⁶ יעו"י חכמת שלמה על שו"ע או"ח ריש סי' תכ"ט מ"ג בזה.

מצות כל אחד כפי צרכו לימו הפסח, שהרי כל עני ועני אפילו עדיין לא דר בעיר י"ב חודש ואפילו אינו דר כלל בעיר אלא עובר ארחות ימים מעיר לעיר כאורח נטה ללון היום כאן ומחר בעיר אחרת, הייבים בני העיר ליתן לו כל ימות השנה מזון ב' סעודות לכל יום בימות החול⁴⁷, וליום השבת מזון ג' סעודות, ולפסח מצה ויין וכל שאר צרכי הפסח וכמ"ש ז"ל במשנה 'ולא יפחתו לו מארבעה כוסות של יין', וגם למה זה תקנו חז"ל שיתנו להם 'חטים' דייקא ולא מעות או קמה דמקרבא הנייתה טפי⁴⁸, והלא טוב טוב היה שיתנו להם מעות וכל אחד ואחד יקנה לעצמו חטים או קמה למצות או שאר צרכי החג כמו שלבו חפץ, ומה ענין ליתן להם דייקא 'חטים', ותו שהרי בפסח יש הוצאה גדולה ואין ביד העניים לקנות די ספוקם, וחטים הרי הן דבר מועט והוצאה מועטת כלפי שאר צרכי הפסח כמו יין בשר ודגים וכו', ומה ראו חז"ל לתקן תקנה כזו דייקא ב'חטים' ולא בשאר צרכי הפסח, ותו שהרי חז"ל תקנו ליתן 'חטים' לעניים דייקא לפסח ולא מצאנו לחז"ל שתקנו תקנה כזו במועדים וברגלים אחרים, ומעתה יש ליתן טוב טעם מה ענין תקנה זו ליתן דייקא 'חטים' לעניים קודם הפסח.

וג"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל בריש פרק בן סורר ומורה⁴⁹: רבי יהודה אומר אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו חטה היה וכו', והנה החטה קודם החטא היתה פרי עץ מוכן לאכילה בלי טורה ועמל בשאר הפירות, אלא דבסיבת החטא באה הקללה 'בועת אפך תאכל לחם' וצריך עשרה תיקונים לפת, וכמ"ש ז"ל במדרש⁵⁰ מה היה אותו האילן שאכלו ממנו אדם וחיה, רבי מאיר אומר חטים היה וכו', רבי שמואל ברבי יצחק שאל לפני רבי זעירא אמר לו אפשר חטים היו, א"ל הן, א"ל והרי נאמר עין, א"ל מיתמרות היו בארזי הלבנון, ואכן לעתיד לבא תחזור החטה לחיות פרי כבראשונה ועוד תתעלה בעילוי יותר ממה שהיתה קודם החטא, וכמ"ש ז"ל בשלחי כתובות⁵¹ עתידה חטה שתתמר 'בדקל' ועולה בראש הרים וכו'⁵².

והנה ידוע כי הגאולה העתידה ב"ב זמנה היא בליל פסח וכמ"ש ז"ל במדרש⁵³ וז"ת: אמר הקב"ה הסימן הזה יהא בידכם ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו לילה הווי יודעים שאני גואלכם וכו', והנה אמר בזוהר הק"ק⁵⁴ כגוונא דאיהו עביר לתתא הכי אתער לעילא, וזה נ"ל בס"ד דלזה הטעם תקנו חז"ל ליתן 'חטים' לעניים לצורך הפסח⁵⁵, דבזה שאנו

⁴⁷ וכדתנן במס' פאה – פ"ח מ"א – אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר כפונדיון מארבע סאין כסלע.

⁴⁸ יעוי' משנה כדורה ס' תכ"ט ס"ק ד'.

⁴⁹ סנהדרין דף ע' ע"ב.

⁵⁰ ב"ר ט"ו, ח'.

⁵¹ כתובות דף ק"א ע"ב.

⁵² וכמו ששינוי אין מביאין ביטורים לא מתמרים שבהרים וכו', אמנם לעתיד לבא החטה תתמר כדקל ותעלה בראש הרים.

⁵³ שמו"ר פי"ח.

⁵⁴ זוהר בחקוהי דף ק"ג ע"ב ועוד.

⁵⁵ והטעם שתקנו ליתן 'חטים' רק למי שדר בעיר י"ב חודש, כי אחר י"ב חודש הוא נקרא 'תושב', וכן ישראל נקראו 'תושבים' וכאמרו ית' כי גרים 'תושבים' אתם עמדי, ויש להקשות אם גר אינו תושב ואם תושב אינו גר, אלא ביאור זה הפסוק הוא כך 'אם גרים' ר"ל שתכזרו תמיד שאתם גרים בעולם הזה, אזי תהיו 'תושבים' עמדי להותכם לעתיד לבא דברים בנחמיות, יעוי' פלה"ק חלק שער האותיות ריש אות ג' גירות.

נותנים חטים לעניים לצורך הפסח אתער לעילא בליל פסח ליתן 'חטים' לעם 'עני ודל'⁵⁶ הן הן הגלוסקאות שעתידים האילנות להוציא לעתיד לבא⁵⁷, וכמ"ש ז"ל בתורת כהנים⁵⁸: ומנין שאפילו אילני סרק עתידין להיות עושיין פירות, תלמוד לומר 'ועץ השדה יתן פרי', וכן אמרו ז"ל בשלחי פרק שני דיני גזירות⁵⁹ וז"ל: אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שנאמר 'כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם'.

ועל של עתה באתי, הנה עת צרה היא ליעקב וממנה יושע, אמנם לעת עתה עדין ישועות לא נראו בארץ, וירב בבית ישראל תאניה ואניה, וקול ברמה נשמע נחי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה, ואנו אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, יראה בעניינו ויפנה ממועון קדשו לרחמנו, כפי הבטחתו אלינו, אשר גם בימי מרדינו לא יעזבנו ולא יטשנו, אמר שומר אתא בוקר וגם לילה, היה זרועם לב"קרים⁶⁰ אף ישועתנו בעת צרה, חיש המול והחש פדות וישועה, וגאל עמך בקרב ביד חזקה ובזרוע נטויה, ופרווי ה' ישובון ובאו ציון ברננה, ושמחת עולמם על ראשם ששון ושמחה ישיגון ונס יגון ואנחה.

ויח"ר ובזכות תקנת חז"ל ליתן 'חטים' לעניים לצורך הפסח⁶¹, יקיים בקרב יעור הכתוב 'כי עץ נשא פרי' וגו' 'ובני ציון גילו ושמחו בה' אלקיכם' וגו', וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות ובליל פסח דהאי שתא נזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בהר מורם הרים, אבי"ר.

⁵⁶ ולא נקראו ישראל 'דלים' אלא על 'עסקי תבואה' – ב"מ דף נ"ט ע"א.

⁵⁷ והוא שיסד בעל ההגדה 'כל דכפין יתני ויכו'ל' וכו' ובשכר זה 'לשנה הבאה בני חורין' בגאולה העתידה בב"א.

⁵⁸ תו"כ פ' בחקותי עה"פ ועץ השדה יתן פרי.

⁵⁹ כתובות דף קי"ב ע"ב.

⁶⁰ ז"ל האוה"ח הק' פ' לו – ד"ה על מוקדה: – ובדרך רמז תרמוז כל הפרשה על גלות האחרון שאנו בו לנחמנו מעצבון נפשנו, כי כל איש ישראל מאלה הנחם נפשו בראות אורח הגלות וכו', והודיע הכתוב כי באמצעות ב' דברים תהיה עלייתנו מיועדת בהפלטות המעולות משונות לשבח שחיים אשר לא היה ולא יהיה וכו', והודיע ה' כי עד הבוקר שכשיגמר ת"ק שנה בגלות עד הבוקר שיהיה העליה, ובוקר זה אין אני יודע אם בוקר של אלה ה' או בוקר של אלה הו', כי באלף הד' גלה כבוד ישראל בעקב"ו, לזה גילה ה' סודו ביד עבדיו הנביאים כי הוא לבוקר ב', והוא אומרו 'היה זרועם לבקרים' לב' בקרים לבוקר ב' אם לא לבוקר א', ולזה אמר עד הבוקר ידוע שהוא ב' ולא בוקר הבא ראשון בגלות וכו'.

⁶¹ והחיד"א ז"ל כתב בספרו יוסף אומץ – סי' י"ט – וז"ל: מי האיש החפץ חיים יחזיק ביד עניי ארץ ישראל, ומפליא לעשות משום יסוב הארץ אשר ה' דורש אותה כל שבהאחז, ואלוהי הארץ אלקינו מרחם יתן לזאב רב ברכות, וזכותא דלרעא קדישא מסגא קמיה, כלל שד"י יתלונן הנה שכרו אחר ופעולתו לפניו, כי"ר, עכ"ל החיד"א ז"ל.

לקוטי שושנים

מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב

...

–ד"ק מנחם"ק בעל הירושי הרי"ם זצ"ל–

הנה המלך שהשלוש שלו משתבח בכנסת ישראל – בשיר השירים – בעלותן לרגל בנעלים ומושבח ואומר 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב', וגרסין בפרק לולב וערב⁶² וז"ת: דרש רבא מאי דכתיב 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב', כמה נאין פעימותיהן של ישראל בשעה שעולים לרגל. בת נדיב, בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב⁶³. ויש להתבונן בזה מהו השבח הגדול הזה של ישראל שכשהן עולין לרגל עולין במנעלין, עד שהקב"ה כשהוא משבח את ישראל בעלייתן לרגל הרי הוא משבחן בנעליים דייקא⁶⁴, וכמו שתרגם המתרגם: כמה שפירן רגליהון דישאל כד סלקן לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא, וכן אמרו ז"ל במדרש מה יאין פעמיך במסאנא ברתיה דרחמי⁶⁵.

וראה זה דבר חדש מצאתי בס"ד מובא משום הירושי הרי"ם זצ"ל⁶⁶, והוא כי 'פעמיך' הוא לשון 'קול דודי דפק', מלשון פעמון ורמון⁶⁷, 'בנעלים' מלשון גן נעול, והכוונה אל שערים הנעולים⁶⁸, ואמר הוא ז"ל הפירוש בזה 'מה יפו' ר"ל מה יפה ומה נאה לדור שיש צדיק באותו דור שיודע לדפוק 'בנעלים', היינו לדפוק בשערים העליונים הנעולים ולפותחן⁶⁹.

–ד"ק מנחם"ק מרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל מבעלזא–

ומרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל מבעלזא אמר כי תיבת 'פעמיך' הוא מלשון פעמון ורמון, והיינו דפיקות הלב של ישראל, מלשון 'תפעם רוחו', ותבת 'בנעלים', היינו

⁶² סוכה דף מ"ט ע"ב, – חגיגה דף ג' ע"א.

⁶³ יעו"י ביצה דף ל"ב ע"ב: כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכו'.

⁶⁴ יעו"י שו"י ז', ב': אמר רבי יודן אפילו הדיוט מקלס כלשון זה גנאי הוא לו, ואח אומר מה יפו פעמיך בנעלים, בתמיה.

⁶⁵ יעו"י מהרש"א חגיגה דף ג' ע"א מ"ס בזה.

⁶⁶ מלאתיה בס"ד בס' זכרון יוסף על מס' אבות – בהקדמה – לרבי יוסף כבי הלוי ז"ל רח"ל אני האדמו"ר מגריכאוו (גראכאוו) תלמיד הש"ס מקאלק ז"ל, ועפ"י ד"ק של החידושי הרי"ם ז"ל אמר הוא ז"ל – ביו"ב קודם תפלת נעילה – לזה הטעם נקראת 'תפלת נעילה', דכפלת נעילה נפתחין כל השערים העליונים אפילו אלו שערים שכל היום נשארנו נעולים.

⁶⁷ יעו"י סוטה דף ט' ע"ב: 'לפענו במחנה דן' אמר רבי יצחק דבי רבי אמי מלמד שהיתה שכניה מקשקשת לפניו כוונ, כתיב הכא לפענו במחנה דן, וכתיב הם פעמון ורימון, ויעו"י בפסיקתא זוטרותא לשה"ש – לקח טוב פ"ז – וז"ת: אבא מרי ז"ל דרש מה יפו פעמיך' לשון פעמון, כלומר נאים הם ישראל בזמן שמשמיעין קולם כפעמונים בתלמוד תורה ובתפלתם.

⁶⁸ ולפי הענין נלמד כי הוא ז"ל אמר גם על דרש"ה ז"ל 'בת נדיב' בתו של אברהם אבינו, דהכוונה אל הצדיק שבדור.

⁶⁹ יעו"י מגילה דף י"ב ע"ב – בן קיש', שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו, ואולי מטעם זה נכתבה רבן יוחנן בן זכאי כבינוי 'פטיש החזק', דגם הוא הקיש על שערי רחמים ונפתחו לו. ויעו"י שו"י ז' – שם: – אמר רבי ברכיה כד דרשן שני הרי עולם רבי אליעזר ורבי יהושע אמרו 'מה יפו פעמיך בנעלים', מה היה יפיון לפעמיך שהיו נועלין בעד כל האכרות.

בנעילת החג⁷⁰. ואמר בזה הכוונה, דהנה לפני כל יום טוב טרם כניסת החג מתעורר כל איש ישראלי ועושה הכנה דרבה לקבל קדושת המועד ולקיים מצוות היום בשלימות, אמנם בעת שמתכוון ליפרד מן החג במוצאי יום טוב עומד הוא ומתכוון איך ערך את היום טוב והאיך קיים את מצוות החג, ורואה שהיה יכול לקיים את המצוות דאורייתא ודרבנן ומנהיג ישראל באופן נעלה יותר, ואזי עושה לעצמו חשבון הנפש על שלא קיים את מצוות החג בראוי ובנכון, ונשבר לבו בקרבו על זה שלא קיים כמה מצוות דאורייתא ומצוות דרבנן ומנהיג ישראל בכוונה יותר נכונה, וזהו 'מה יפו פעמיו', היינו דפיקות הלב ושבירת הלב של ישראל, 'בנעלים', היינו בנעילת החג⁷¹.

⁷⁰ יעו"י מ"ט בתיקונים תי' נ"ח דף כ"ב ע"ג:– ודא שריא בבלת גוונין נהירין וגו', דעלייהו אחרת 'מה יפו פעמיו בנעלים בת נדיב', ואינון נעילת חגין וזמנן ומועדן. ובתי' י"ח דף כ"ה ע"ג:– ובזמנא דשכינתא סמיכת לה וגו', וכד אלון עאלון קב"ה משבח לה בהון 'מה יפו פעמיו בנעלים בת נדיב' דאלון אינון דאחרת בהון 'שלא פעמים בשנה יראה כל זכור'. (ואפיקנא 'פעמיו', מן פעמים, ו'נעלים', אלון נעילת הפסח ונעילת עזרת ונעילת חג), (נ"א ואפיקנא 'נעלים' מן רגלים, אחר קב"ה כמה אנת שפירא באלון נעלים דליוון נעילת פסח ונעילת עזרת ונעילת חג). ויעו"י ש"ר שס: רבי חנניה בריה דרבי יחיב אחר מה יפו פעמיו 'בנעל' אין כתיב כאן, אלא 'בנעלים', שהי נעלים נעילה בפסח ונעילה בחג.

⁷¹ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' פירשנו ב"ד ע"פ מאמרם ז"ל בזהר הק' ז"ח פ' תלך דף נ"ט ע"ג:– וז': וחללא נעלו, כמד"א חלץ מהם, רבי יהודה אחר רבי חייא כתיב 'אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך', וכי מנעל מטהר את המקום, או מטמא את המקום, אלא אחר רבי אבה מלמד שזה לו הקב"ה בדרך כבוד להפטר מאשמו מכל וכל, במשה כתיב נעליך, וביהושע כתיב נעלך, שלא יתפרש מאשמו מכל וכל אלא לעתים מזומנים, 'כי המקום אשר אתה עומד עליו', מקום יס' כל במעלה גדולה משאר בני אדם במדרגה הנקראת קודש, ועל כן נאמרו להפטר מאשמו בדרך נעל, אף כאן נמי האי נעל פרישות אשה, ע"כ. וכ"ה בזהר פקודי – דף כ"ב ע"ג:– רבי חזקיה פתח ואמר 'אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך' וגו', האי קרא אוקמוה דפירש ליה קב"ה מאתתיה בגין לאתדבא בשכינתא דכתיב 'כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא', אדמת קדש דא שכינתא וגו'. וכ"ה בזהר במדבר – דף ק"פ ע"א:– 'ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך' וגו', וכי אמאי נעל הכא, אלא אחרת דפקיד ליה על אחתא לאתפרשא מנה וגו'.

עוד נקדים מ"ט הגאון מה"ו שמעון סופר מקראתא ז"ל – מובא בס' מכתב סופר פ' ואתחנן – וז': 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אחי כל הימים וגו' וז' אמור להם שובו להם ללביבם', נ"ל כי דור המדבר היה דור דעה לא הם כמיהו, והטעם, כיון ששמעו וראו כבוד ה' ומראה זה היה תמיד לנגד עיניהם גם בעת האוון, – וזמנא דקרא ודכתיב – אחר מתן תורה – וכל העם 'רואים' את הקולות, הנה לא אמר 'ראו' את הקולות לשון עבר, אלא 'רואים' לשון הווה, ור"ל שעדיין רואים את הקולות, ועל ידי כן נולדו בנים חכמים וגבונים, ולכן אז חקף אחר קבלת התורה שהיו במדרגה גבוהה ביותר אחר הקב"ה למשה 'כל אמור להם שובו להם ללביבם', והיינו למרות עוהה וכמ"ס ז"ל בדב"ה דף ה' ע"א:– כי מי יתן עוד עת כזאת אשר לבבם להם ליראה אחי, ואם לא עבשו אימתא, ע"כ.

– ועפ"י ד"ק י"ל בס' ד' זהו השבח הגדול שהקב"ה עומד ומשבח את ישראל בעלייתו לרגל: 'מה יפו פעמיו בנעלים' בת נדיב, ור"ל בשעה שכל ישראל עולין לרגל לירושלים ליראות את פני ה' – וכמו כן לראות הדך קדשו ובינתו – אנשים נאים וטובים, הרי כולם שלמים הן במדות ובלעדות בתכלית השלימות לחשוב מחשבות טהורות וזכות וזכות אין בהם נפחל ועיקש ולא יקרב במחשבתם שום מחשבה זרה ח"ו, ולזה ידקא אז בעת שהן במדרגה גבוהה ביותר נאה להן לישראל לקיים מצוות הש"ת בקדושה ובטהרה כדי להעמיד דור דעה.

– וזהו ששלמה המלך ע"ה משבח את ישראל – בדרך כבוד – 'מה יפו פעמיו בנעלים', ר"ל מה יפו פעמיותיהן של ישראל כשהן עולין לרגל לירושלים האנשים עם הנשים – וכנ"ל בזהר הק' הרמז בחבת 'נעל' – ומקיימין מצות דוראן בקדושה ובטהרה ללא כל דביל ושמך מחשבת פיסול או נגדו עבירה ח"ו לא לאנשים ולא לנשים, – יעו"י ס' עבודת ישראל מס' אבות פ"ה מ"ה, – וזהו דמסיימא בה קרא 'בת נדיב', ודקא בה חז"ל 'בהו של אברהם אבינו', ור"ל שקדושתו נמשכת מקדושת אברהם אבינו ושרה אמונו ע"ה, – יעו"י חת"ס פ' תלך ד"ה לא אבה יבמי ותק"ג) מ"ט בזה, – וכמו שפירש רש"י ז"ל עה"פ כי עם קדוש אתה וגו', קדושת עולמך מאבותיך, וכן פירש רש"י ז"ל בפ' בשלח עה"פ אלקי אבי וארממנהו, לא חתה הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ולקחותו עלי מימי אבותי. ובמקום אחר פירשנו ע"ד בס"ד המסורה של ג"פ ואחס, 'ואחס' פרו וכו', 'ואחס' תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, 'ואחס' הדבקים בה' אלוקים חיים כלכם היום.

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו

...

-ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל מבעלזא-

בהגדה בפסוקא 'ארמי אבד אבי' דרש דרש המגיד אודות לבן הארמי וכה דרש: 'צא ולמד' מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל שנאמר 'ארמי אבד אבי' וגו'.

-ומרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל מבעלזא עמד בזה כי לכאורה דרשת המגיד תמ'ה תמ'ה יקרא, שהרי כליל הסדר אנו באים לספר את גודל רעת לב פרעה ואנו עסוקים כל הלילה בספור נמי יציאת האידן הוציאנו ה' מתחת יד פרעה מלך מצרים ביד הזקה ובזרוע נטויה וכו', והאיך זה בא עתה המגיד בדרושיה למעט מרשעותו של פרעה ונראה כמליין בעד פרעה הרשע וכאומר כביכול שפרעה לא היה רשע כמו לבן הארמי ובי לבן היה גרוע מפרעה ועלה ברשעו על רשעותו של פרעה, שהרי לבן בקש לעקור את הכל, ואלו פרעה לא היה רשע גדול כמוהו שהרי לא גזר אלא על הזכרים, ונמצא כי מזה שאומר שלבן ביקש לעקור את הכל הרי הוא כמצידיק את פרעה שלא רצה להרוג רק את הזכרים, ומעתה למה זה מוזכרין כלל את לבן הארמי בסיפור יציאת מצרים אם ממעשיו נראה פרעה כצדיק לגבי לבן-

-ואמר בזה כ"ק מרן מהרי"ד ז"ל דבעל ההגדה אכן הביא בדרושיה את לבן הארמי כדי להעריך ולהעצים את גודל רשעותו של פרעה הרשע על רשעותו של לבן, והוא כי זה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים לא משום שהיה רשע פחות מלבן, אלא כי הוא היה חכם להרע יותר מלבן⁷², ואחר שפרעה ראה שלבן הארמי כיון שרצה לעקור את הכל לא עלה בידו מאומה, וידע בטוב כי גם הוא לא יוכל לכלות את כל בית ישראל ח"ו עד בלתי השאיר לו שריד, שהרי כבר נשבע הקב"ה בשמו הגדול לאברהם אבינו ע"ה שלא יכלה זרעו לעולם, ולזה חשב מחשבות און האיך יוכל 'להתחכם' למושיען של ישראל, ולזה נתחכם וגזר אומר להמית רק את הזכרים, ובלבו דימה כי אחר שיעלה בידו לכלות את כל ילדי ישראל הזכרים ח"ו עד אחר ולא ישארו רק הבנות, הרי אף אם אמנם שזרעו של אברהם אבינו ע"ה אינו בלה, מכל מקום לא יזכר עליהם שם ישראל עוד, ונמצא שהמגיד אכן בא לומר שפרעה היה רשע גדול יותר מלבן הארמי, כי זה שפרעה גזר להמית רק את הזכרים עשה זאת מגודל רשעותו, כי חשב שאם יגזור להמית רק את הזכרים ח"ו יצליח בזה מה שלא עלה בידו של לבן הארמי⁷³, אמנם בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו - זה בכה וזה בכה- והקב"ה מציילנו מידם.

מפי אא"מ ז"ל ששמעה מפי רבו הרה"ח ר' אביגדור קליין ז"ל ממונקאטש חי"ד

-ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר שר שלו ז"ל מבעלזא-

ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד וגו', ועמד בזה מרן אדמו"ר

⁷² וכפי שהעידה עליו התורה באומרו הבה 'תחכמה' לו ודרשו ביה חז"ל הבה נתחכם למושיען של ישראל.

⁷³ ובד"ק הנ"ל י"ל בס"ד הא דנקט המגיד לשון 'לא ולמד', ויש לשאול והלא באומרו 'לא ולמד' מורה שאינו מפורש בפסוק ולריך ללמוד סתום מן המפורש, והרי מקרא מלא דבר הכתוב 'ארמי אובד אבי' וגו', אללא כונת המגיד הוא לומר כך 'לא ולמד' מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שנקש לעקור את הכל ולא עלתה בידו, ומרשעת לבן תלמד כמה היה פרעה גדול בדרשעו יותר מלבן.

שר שלו' ז"ל מבעלזא שלכאורה היה ראוי יאמר הכתוב ויעצמו מאד מאד, ואמאי במאד, ואמר מרן ז"ל עפ"י מה שדרשו ז"ל במשנה ריש פרק ה' רואה⁷⁴ עה"פ 'ואהבת את ה' אלקיך וגו' ובכל מאדך', בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו, שחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, וזה בא הכתוב לומר לנו שאף על פי שבני ישראל היו בצער גדול מקושי השעבוד של מצרים בכל זאת היו מקושרים במדת 'ובכל מאדך', וזהו ויעצמו 'במאד' היינו במה שנאמר ובכל מאדך, 'מאד' בזה המדה התעצמו והתחזקו מאד להודות לה' ית' על כל מה שנעשה להם—

ובזה 'ותמלא הארץ אותם', ידוע במבול נאמר 'ותמלא הארץ חמס', שכל העולם נתמלא קליפות וכוונות החיצוניים בהאזיר ובה עשו חמס וגזילות וגברו עליהם, אבל ישראל על ידי גודל התקשרות בזה 'ותמלא הארץ אותם' שנתמלא האזיר בגודל הקדושה שנשחר האזיר מלא ממלאכים ונשמות קדושות, ולכך כתיב 'אתם' חסר⁷⁵, שורש 'אמת'⁷⁶, שמוזה בא הגאולה השם אחי"ה⁷⁷ שאמר אחי"ה אש"ר אחי"ה⁷⁸, ע"כ.

קיום אברהם אבינו אפילו עירוב תבשילין

—ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל מבעלזא⁷⁹

עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתו מצותי חקותי ותורתו, ודרשו חז"ל בפרק אמר להם הממונה⁸⁰ קיום אברהם אבינו אפילו עירוב תבשילין, וכבר הקשו בתוספות ישנים שם אמאי נקט דייקא מצות עירוב תבשילין, ומאי רבותיה בקיום מצות עירוב תבשילין יתר מקיום שאר מצות דרבנן⁸¹, ונשאר בקושיא—

—וב"ק מרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל תירץ זאת עפ"י מה שנפסק להלכה דמן התורה צרכי שבת נעשים ביום טוב ואין צורך בעירוב תבשילין, וגם אחר שכבר גמר סעודות היום אמרינן הואיל ואי מיכלעי ליה אורחין חזי ליה, ורבנן הן חמה שתיקנו לערב עירוב תבשילין משום היכרא שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת כל שכן לחול—

—והנה ידוע כי אברהם אבינו ע"ה הוא היה המכנים אורחים הגדול בעולם, ואחלו של אבינו אברהם ע"ה פתוח היה מארבע רוחותיה כדי שהעובדי דרכים לא יצטרכו

⁷⁴ ברכות דף נ"ד ע"א.

⁷⁵ 'אחס' כתיב חסר ו'.

⁷⁶ 'אחס' הוא לירוף 'אמת'.

⁷⁷ 'אחי"ה' פעמים 'אחי"ה' בגי' אמת.

⁷⁸ 'יעו' שמו"ר ג' ו': רבי יצחק אומר חמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי, ואני הוא עכשיו, ואני הוא לעתיד לבא, לכך כתיב 'אחי"ה' שלשה פעמים.

⁷⁹ בס"ד הגני להביא ככאן 'אומר הבא מן החדש מכ"ק מרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל כפי ששמעתי מפי הרה"ח ר' יחיאל מיכל ירוסלאוויטש ז"ל, ויעו' פי' עיון יעקב על עין יעקב יומא דף כ"ח ע"ב.

⁸⁰ יומא דף כ"ח ע"ב.

⁸¹ זה לשון תוס' ישנים סס: 'אפילו עירוב תבשילין', לא ידע רבי אמאי נקט הך מלוא, אמאי קילכא ליה הך מלוא מכולהו.

לחקיקה ולבקש חפתה⁸², וכל עובר דרך שם היה נכנס לשם והיו אורחים רגילים לבוא אצלו בכל עת ובכל שעה, ומעתה אחר שאורחים באים אליו בכל שעה ושעה הרי לא היה אברהם זקוק לעירוב תבשילין כלל כיון דשכיחי ליה אורחים כל היום – ומעתה ניהא שפיר הא דנקט התלמוד לרבותא דייקא מצות עירוב תבשילין, לאשמועינן דאברהם על אף שהוא לא היה צריך כלל לערב עירוב תבשילין כיון דאורחין באין אצלו כל היום, על כל זאת קיים בחיבות⁸³ מצות עירוב תבשילין שעתידין חכמים לתקן⁸⁴.

⁸² ב"ר מ"ח, ט'.

⁸³ וי"ל ב"ד דזהו דכתיב 'וישמר משמרתו' כענין ואביו 'שמר' את הדבר, והיינו שאברהם היה שומר ומלפיה אימתי יחול יום טוב ביום ערב שבת קודש שיוכל לקיים מצות עירוב תבשילין שעתידין חכמים לתקן.

⁸⁴ שמעתיה מהרה"ח ר' יחיאל מיכל ירוסלאוויטש ז"ל הנ"ל, – ואגב הגני לרשום בכאן גופא דעובדא מה שסיפר לי סביב ענין זה: – אביו הרה"ח ר' מנחם מענדל ז"ל – שו"ב בעיר ליו'ענסק – הסתופף ב"ק של כ"ק מרן אדמו"ר מהרי"ד ז"ל מצעלזא ואחריו ב"ק של כ"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל, והיה נוסע לצעלזא כמה פעמים בשנה ובכל נסיעה היה לוקח שנים מבניו אהו לצעלזא, בשלהי שנת תרל"ט כאשר פשטה השמועה שהגרמנים הארוויס ימ"ש מתקרבים לליו'ענסק ומתכוונים לכנס אל העיר עוד לפני ראש השנה, ברח אביו ז"ל משם עם כל בני ביתו לצעלזא מאימת הנאצים ימ"ש, והיו שם בצעלזא מיום א' דסליחות עד ליל שמחת תורה, – ובשלהי שנת תרל"ט עקב פלישת הנורר הגרמני אל מדינת פולין ומעשי הזוועה הנוראים אשר עשו ביהודי פולין ברחו הרבה מאחב"י מכל עיירות פולין אל אשר ישאם הרוח כדי למלט נפשם מידי הנאצים ימ"ש, וכמו כן נהרו לצעלזא הרבה מיהודי פולין שנקו על נפשם מכל העיירות הקרובות והרחוקות, ובחג הסוכות האחרון – שנת ת"ש – היה שם בצעלזא קיבוץ גדול של אלפי פליטים מאחב"י נפוצים בחולות ובשוקים ואם על בניו רוטטה והנם נטושים על פני השדה אלו אשר נסו על נפשם מפני חמת המליא, – בהגיע ליל שמחת תורה והנה תאניה ואניה בוקה ומבוקה ומצולקה ובמלמע תפלת ערבית התקדשו השמים עננים שחורים ואפלים כאשר נשמע קול שקשוק המרכבות של עשרות מטוסי גרמניה הנאצית אשר חגו ועברו בסך מעל שמי בעלזא, ותהי שם מהומה גדולה ובכיות נוראות פיה ברכים ותחללה בכל מתנים ותעל שועת העיר השמים והיה הכרח להפסיק התפלה, וכ"ק מרן אדמו"ר ז"ל שלח להכריז בין המתפללים – באמצע תפלת ערבית – שאחר שיסיימו תפלת ערבית יערכו את ההקפות כנהוג, ואחר גמר עריכת ההקפות יקדשו לכבוד היום בבהילות, ותקף ילבשו בגדי חול – גלות קליידער – ויבחרו משם אל עבר העיירות הנמצאים בשליטת הרוסים וכל אחד ואחד יברח הוא וכל אשר לו באשר יוכל לברוח, ובחסדי שמים האלית אביו ז"ל לברוח משם עם כל בני ביתו ובנסי נסים ניאלו מליפורני הנאצים ימ"ש והוגלו לסיביר, אחר סיום המלחמה חזרו משם בשלום כלם עד אחד ואביו ז"ל הגיע עם כל בני ביתו אל ארה"ב והתיישב שם –

– וכנה הוא מספר: כאשר הגיע אל אדמת אמעריקא ונפשו חשקה בתורה ויָשָׁם לדרך פעמיו אל עיירת לייקווד כדי ליכנס ללמוד שם בישיבת לייקווד, הוא נכנס אל ראש הישיבה הגאון רבי אהרן קוטלר ז"ל ונפשו בשאלתו שיקבל אותו לישיבה כתלמיד מן המניין, ורבי אהרן ז"ל שאולו היכן ובאיזו ישיבה למד עד עתה, והוא אומר לו שעדיין לא למד בישיבה עקב מאורעות הזמן ומוראות השואה וכי רק זה כמה ימים שהגיע אל אדמת אמעריקא, רבי אהרן ז"ל ראה להעמידו בכור המבחן לראות מה טיבו ושאל אותו כמה שאלות, ולדאבונו לא ידע להשיב כהוגן אפילו על אחת מהן, רבי אהרן ז"ל רואה עליו שהוא בחור חסיד שאלו אל איזו אדמו"ר היה אביו נוסע בפולין, וכאשר אמר לו שהוא חסיד צעלזא אמר לו רבי אהרן ז"ל: נו בחור'ל, אולי תוכל לומר איזו דבר תורה מהאדמו"ר מצעלזא, והוא אומר לו שהוא יכול לומר לו מפרסת נהא מהאדמו"ר מהרי"ד ז"ל מה שאביו רגיל לומר משמיה במועדים וימים טובים כאשר הן מסובין אל השולחן בסעודת יום טוב, ואמר לו הד"ת הנ"ל, והגאון רבי אהרן ז"ל התפעל עד מאד מהד"ת הנ"ל והפליא אותה ביותר, – (ובין יתר הדברים התבטא בלחות לשונו ואמר: ס'איז לו גוט פאר א חסיד).

ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף

...

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם ושחטו הפסח ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף וגו'—

—כתב בעה"ט ז"ל וז"ל: 'והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות', ובנתינה כתיב 'ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף', הקדים מזוזת למשקוף, לומר שאם שינה הסדר יצא⁸⁵—

והמושב זקנים כתב וז"ל: הטעם ששינה משה ממאמר הקב"ה, שהוא אמר לו 'ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף', ומשה רבנו ע"ה הפך ואמר 'והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות', מפני שהשי"ת אמר כך מפני ששתי המזוזות רומזות למשה ואהרן והמשקוף רומז לקב"ה שהוא עליון, ור"ל תעשו כך שבזכותכם ובזכותי יגאלו, והורה הקב"ה בזה ענוותנותו שהקדימם מקודם, ואמר משה חלילה שנקדים זכותנו, והפך—

ובדרשות רבי יהושע אב"ן שועיב⁸⁶ כתב וז"ל: ומה שהקדים הכתוב מזוזות למשקוף, והקדים משה משקוף, ורבותינו ז"ל נתעוררו בדבר ואמרו משקוף 'זה יעקב', מזוזות 'זה אברהם ויצחק'⁸⁷, והקדימו משה בדרך 'זוכרתי את בריתי יעקב'—

—והכלי יקר כתב וז"ל: 'ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף', ומשה הפך הסדר ואמר 'והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות', ועל דרך המדרש נוכל לומר כי אמרו שהקב"ה אמר לישראל שובו אלי תחילה ואחר כך אשובה אליכם, ובנסת ישראל משיבה אין כי כח לשוב תחילה אלא אתה תהיה המתחיל שנאמר השיבנו ה' אליך ואחר כך ונשובה, ועל דרך זה יפורש המשקוף כלפי השי"ת עליון על כל, כד"א 'כי השקוף ממרום קדשו', ושתי המזוזות המחזיקים המשקוף היינו זכות אבות ואמהות כמ"ש 'מעונה אלקי קדם ומתחת זרועות עולם', כי האבות מתחת למרכבה והם זרועות עולם, לכך אמר הקב"ה כבוד ליראיו ונתנו על שתי המזוזות תחילה ואחר כך על המשקוף, לומר שהצדיקים בני אבות ואמהות יהיו המתחילים, ומשה אמר והגעתם אל המשקוף תחילה כי אין בנו כח להתחיל—

—ויש אומרים שהוא ע"ד שפירש"י בשיר השירים שישראל מקלסים להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה, על כן הקדים הקב"ה המזוזות למשקוף לומר שהשפע עולה מלמטה כי הצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה, אמנם מפני הכבוד הקדים משה המשקוף למזוזות לומר שהשפע יורד מלמעלה למטה כי זה דרך כבוד אל השי"ת, ואם נפשך לומר ששתי המזוזות כנגד משה ואהרן⁸⁸, יבא גם כן אל נכון, כי הקב"ה חלק להם כבוד, והם חלקו כבוד אל השי"ת.

⁸⁵ ומקורו במכילתא פרשת בא מסכת דפסחא פר' י"א.

⁸⁶ בדקשותיו לפרשת זו – יוס ראשון של פסח דף מ"א ע"ב מדפי הספר.

⁸⁷ במדרש רבה שלפנינו – שמו"ר י"ז, ג' –: 'והגעתם אל המשקוף' בזכות אברהם, 'ואל שתי המזוזות' בזכות יצחק ויעקב וכו'.

⁸⁸ 'עיו' ס' לרור המור פ' בא ד"ה ויקרא משה לכל זקני ישראל, מ"ג בזה.

ולא יראה לך חמין ולא יראה לך שאר בכל גבלך

...

—זה לשון ג"ע החיד"א ז"ל⁸⁹—

יסוד הפסח וריניו הן הם עיקרים ושרשים גדולים ארזי הלבנון הרמים והנשאים להעיר לב האיש הישראלי לעזוב ארחות רשע וחשב מחשבות לבלתי ידח ממחיצתו והשליך מעליו טומאת חלאת זוחמות הצר הצרור היצר הרע אשר בתועבותיו ועלילותיו מרמותיו ותחבולותיו דכא לארץ חיתו כי גבר אויב אחז שמורות עיניו פרש רשת לרגלו להעבירו על דעת קונו מעט מעט זעיר שם זעיר שם לאט לאט ומראה לו פנים מפנים כי אשר נתרשל בעבודת ה' או שחטא הלא מוער הוא וכמעט אינו איסור, ויצא לטעון טעון טענות ותראנות דקות צנומות שרופות נאחו בסבך קורי עכביש וזה כל פרי למעט הטאתו, וכמו שפירשו בת הקדמין בונת הכתרוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום' הכונה דעצת היצר הוא להמעיט לחוטא הטוא ולהראות לו כהא דחיתא, ואם תמצא לומר שהוא חטא איננו כי אם כל שהוא ומעט אשר היה, וז"ש וכל יצר מחשבות לבו רק רע, רק הוא מיעוט כלומר כי תוקף מרמת היצר לומר לו שלא חטא ואם חטא הוא דבר מועט וזהו וכל יצר מחשבות לבו רק רע למעט הרע כל היום היא שיחתו עד אשר מעט מעט מפילו לבאר שחת שוחה עמוקה וכו'—

—וכבר נשאל הרב"ז ז"ל—בתשובות הנדפסות חדשות מעתה באשכנז סי' תקמ"א⁹⁰— יהיה דעת על אשר החמירו בחמין כל כך ומה נשתנה חמין משאר איסורין שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיוקה שרוף וכלה וביטול, והוסיפו חכמים להצריכו בדיוקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבוליו ועובר עליו בכל יראה וכל ימצא ואסרוהו בכל שהוא ואינו מתבטל כלל, וחומרות כאלו לא נמצאו בכל איסורין שבתורה, דאי משום דאית ביה איסור כרת, תרי חלב ודב, ואי משום דאסור בחנאה, תרי בלאי חרם ושור הנסקל וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כל כך, ואי משום דלא בדילי מיניה אינשי כוליה שתא, תרי יין לנזיר דלא בדיל מיניה וחדש דלא בדילי מיניה כוליה שתא ולא חמירי כולי האי—

—והשיב הרב ז"ל כלשון הזה, שני דברים נאמרו בתשובת דבר זה, אחת שלא נמצאו בכל האיסורין שבתורה שיעטרפו בו כל ג' תנאים הללו שהוא איסורי הנאה והוא בכרת ולא בדילי אינשי מיניה כולי שתא אלא חמין בלבד, וכיון שיש בו חומרות הללו החמירה עליו תורה חומרות אחרות, ובאו חכמים והוסיפו חומרות על חומרות כמו שעשתה התורה, ותו דחמין בפסח הוי כדבר שיש לו מתירין שהרי איסורו תלוי בזמן ואחר ימי הפסח יהיה החמין מותר וכו', וקשיא לי עליה דהאי טעמא נהי דסגי בהאי טעמא לענין דאפילו באלף לא בטל כדבר שיש לו מתירין דאמרינן דאפילו באלף לא בטל, אבל לחפש אחריו ולשרפו ולחוציאו מרשותו לא ידענא למה, גם על הטעם הראשון יש לי קצת גמגום ומי עדיף מע"ז דאמרה תורה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וכל המורה בו כבופר בכל התורה כולה, ולא מצינו שהצריכה תורה בה בדיוקה וביטול, אלא שבארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מארצנו, אבל בחו"ל אין אנו מצוין לרדוף אחריה וכו', מכל מקום הרי אתה רואה שלא החמירה תורה בעכו"ם כמו בחמין, חילכך עדיין צריך טעם, ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמין בפסח רמז ליצר הרע והוא שאור שבטעם⁹¹, ולכן כלל גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מבואות מחבואות מחשבותיו ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון, עכ"ל.

⁸⁹ בפירושו 'שמחת הרגל' על ההגדה.

⁹⁰ שו"ת הדרכ"י ח"ג סי' תקמ"א.

⁹¹ זוהר וחי דף רכ"ו ע"ה, ופרש"י דף כ"ד ע"ב, וכן אמרו ז"ל בתלמוד—כרכות דף י"ז ע"ה—: גלוי וידוע לפניך שרלוננו לעשות לזונך ומי מעבדך שאור שבעיסה.

ובכתב עליו החיד"א ז"ל וז"ל: עניןך לנכח יביטו שהרב ז"ל פשפש ולא מצא טעם לחומרת חמין אשר החמירה תורה וד"ל טפי משאר איסורין על פי הפשט והדין, והוצרך לסמוך עצמו על הרמז כי החמין רמז ליצחק⁹² ונמצא שהרמז של החמין הוא הפשט וכו', ואחשבה לדעת הני חומרי דאיתנהו באיסור חמין ומוצא אני דהן שבעה חומרות ואפשר לכוונם עם ד' שמות שיש ליצחק⁹² כאשר הכמים הגידו פ' החליל⁹³ דרש רב עירא ואיתימא רבי יהושע בן לוי שבעה שמות יש לו ליצחק⁹⁴, הקב"ה קראו רע, משה קראו ערל, דוד קראו טמא, שלמה קראו שונא, ישעיה קראו מכשול, יחזקאל קראו אבן, יואל קראו צפוני, וכלהו מיייתי לה מקראי ע"ש-

-ויש להעיר מאי איפכת לן בשמות הללו ומה טעם יש בהן, ואם אמרו ברשעי דלא מסקינן בשמיהויה אם כן מה בצע למען רבות שבע שמות נקראו לו, ואפשר כי הנה נודע דאין מלחמה גדולה וחזקה במלחמת האדם עם יצור כי כבדה מאוד וכו', וכאשר נדקדק עין בעין נחזה כי כל שונא ואויב שבעולם הוא קטן מאד מהיצחק⁹⁵, ובשבעה דרכים גדול היצחק⁹⁶ על כל שונא ויאסרהו בשבעה יתרי"ם, ואפשר כי לעומתן נקרא היצחק⁹⁷ בשבעה שמות האמורים, ראשון הוא כי שנאת היצחק⁹⁸ מעת צאתו לאויר העולם לפתח חטאת רובין מיום הולדו, מה שאין כן שונא דעלמא אשר שנא מימי הבחורות וכיוצא, ולא משכחת שונא לאיש מיום הלידה כי אם היצחק⁹⁹, ועל כן זה שמו אשר נקרא רע¹⁰⁰ מנעוריו משננער לצאת מבטן אמו, ושניה לפי מעשיו, כי שונא דעלמא הרחק מאד ואפילו שהוא בן עיר כל אחד במקומו ובביתו, ואף שיחיה השונא בביתו הנה בצאתו שער עלי קרת ובשובכו נפרד ממנו, מה שאין כן היצחק¹⁰¹ אינו נפרד כלל והוא דבוק עמו וכו', ולעומת זה נקרא ערל לומר שהוא בערלה הדבוקה בגוף אבר מאביו כן היצחק¹⁰² חלק מחלקי גופו כי המות לבד יפריד ביניהם, וע"ז משולשת וכו' ועת רב"ע וכו', ואשם הששי וכו', ושבע תועבות נפשו, כי שונא אחר הרי הוא ניכר ואפשר לינצל ממנו, מה שאין כן היצחק¹⁰³ בחדרי חדרים אסור מופלא ומכוסה ולכן נקרא צפוני-

-ונמצא דהשמות הללו להעיר און ששמעה לקול מורים במה תקיף חיליה דאילנא עין אר"ם עין הרדופני מר ממות הוא שטן הוא יצחק¹⁰⁴, וסדר הבדלות הוא מונה מה יתרון ליצחק¹⁰⁵ על אויבו ומבקש רעתו בשבעה הבדלים כי השב"ע השבי"ע שבעה ברעות נפשו, ולעומתן אפשר להקביל חומרות שהחמירה תורה באיסור חמין, כי הנה הם שבעה מצקות ונרות להאיר עיני האדם להתרחק משבעה רעות היצחק¹⁰⁶ הרומז לחמין, כי הנה החומרות הנה הנם שבעה, בדיקה, חיפוש בחורין וסדקים, ביטול, שריפה, אוסר בכל שהוא, כל יראה, כל ימצא, והם כנגד שבע שמות היצחק¹⁰⁷ המודיעים רעותיו, וכלפי אשר הוא רע מנעוריו אשר בצאתו מרחם קדמיה רשיעא צריך בדיקה לפני המועד כשם שהוא בא זאת לפניו, ונגד אשר נקרא ערל שהוא דבק בערלה בגוף, לכן כל יראה ולא יועיל כלום בדבוק באלו לא היה ועשה ישנו אינו וכו' וכו'.

-הנה כי כן בחומרות הללו כלה גרש יגרש ואבד שמו כל שום שיש לו והכל הערה ואזהרה לישראל עיניהם וישיתו בכל פתגם אשר נעשה בחמין אליו וישגהו אליו יתבוננו לערוך מלחמתם דרכו קשתם נגד השונא האמיתי כל השנה, באופן כי כל כללי ופרטי רבויי הלכות הפסח ואיסורי החמין והשאור אינהו ואביוניהן וכל אנפי ענפי עניניהם הם רמז להתרחק מהיצחק¹⁰⁸ ולישמר ממנו שמירה מעולה, ואם חטא אז יכנס לבבו וימחר לשוב ולטחר רעיוניו ועניניו וכל מעייניו לשמור משמרת הבית מסח ככל חוקת הפסח, ע"כ לשון החיד"א ז"ל.

⁹² יעו"י אלפסין הק' פ' נח ד"ה וידבר אלפים לנח לא מן התבה, מ"ש כזה.

⁹³ סוכה דף ע"ב ע"א.

שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות

...

-ד"ק מחמגוד מטריסק ז"ל⁹⁴ -

שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות, זה ע"ד מה שאיתא בספר תוי"י שהרב חק' רבי גרשון קוטובער זללה"ה שלח אגרת מארץ ישראל לגיסו הבעש"ט זללה"ה⁹⁵, שחלם לו שיש רופאים שמרפאים עם סמים מרורים, ויש רופאים שמרפאים עם סמים מתוקים וחמה רופאים יותר טובים מאלו שמרפאים בסמים מרורים, וכתב לו הבעש"ט פתרון לחלומו היינו שיש צדיקים כאלו שמרפאים רפואות הנפש ע"י תעניותם וסיגופים שנמשל לסמים מרורים, ויש צדיקים שהעבודה שלהם היא באכילה ושתיה שגם בזה יש להם דרך לעבודתו ית' ודרך זה הוא גבוה יותר מדרך השני שע"י תעניותם וסיגופים -

-וזה שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות בין מרורים בין מתוקים, היינו שלפעמים עוסק האדם בתעניותם וסיגופים, ויש עתים שעובד את השי"ת גם בעת שעוסק באכילה ושתיה, אבל הלילה הזה מרור, מרור"ר באתב"ש בגימ' צ"ו, ואין צו אלא לשון זירון, שמרמזו על הזריזות והזחירות שצריך האדם להיות זהיר אפילו ממושחור חמץ, והיינו שאפילו הצדיקים הגדולים שדרכי עבודתם באכילה ושתיה, עב"ז יכול עוד לפעמים להתגבר יצרו עליהם, כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, שיאכלו לשם הנאתם שהוא בחי' חמץ חלק היצה"ר, ע"כ.

-ד"ק מבעל ישועות יעקב ז"ל -

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה

...

-כתב הטור ז"ל⁹⁶ וכן בכל מה שיחנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא יכוין לעבודת הבורא ית' וכו', וכתב על זה הישועות יעקב ז"ל וז"ל: וזהו ואהבת בכל

⁹⁴ ס' מגן אברהם לפסח ד"ה שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות.

⁹⁵ בס' תוי"י שלפנינו מובא כעין זה משום רבי נחמן הארידיאנקער ז"ל - בשלהי הספר בקוטרס אחרון - וכן בריש פ' חיי שרה - וז"ל: שמעתי מהרבני הוותיק מוהר"ן פי' על דברי הרב הג"ל שיכוין בכל ליבור הכנעה והבדלה והמתקה דמעל"ד (דמעבר לך) שילא ממדת הגבורה שלא ללמד חוב על בני עולם רק שיכנסו ברחמים וילמדו זכות על כולם, גם שיראה דברי בעירות מחבירו, וריגש שהוא לטובתו שיכחין בעלמא שיש בו שמץ מנהו וישוּב בתשובה ממנה גם במחשבה, וזהו טובתו וכו', וסיפר מה שחלם לו כשהוא בחי' והיה נדוך אם לאחל לחו"ל מחמת טעמים הכמוסים לו וכו', עד שראה בחלום שאחד סיפר לו שיש כמה רופאים הנותנים רפואות על ידי משקה מר, אך זה הרופא יותר טוב שנותן רפואה על ידי משקה מתוק ודבש, והוא ענין הג"ל שעל ידי תענית וסיגופים והתמדת לימודו גובר העצבות ומלמד חוב על בני עולם שאינן עושין כמעשיו ומניחין חיי עולם וכו', וכמעשה דרשב"י ובנו שילאו מהמערה הגז' בש"ס דשבת עד שילא בת קול חזרו למערכתם וכו', והוא רפואה על ידי מים מרים, מה שאין כן רפואה בדרך זה שיתן לב אף בכל דבר מגונה שרואה בחבירו שהוא לתועלת עצמו וכנ"ל, הוא על ידי משקה מתוקה מדבש לעורר רחמים בעולם ועל כל אדם, שיעד שהש"י הוא בכל דבר פרטי ויתנהג כנ"ל אז היא רפואה מתוקה כלי שום סיגוף ועירב לו ויבוסס, ודפח"ח, - יעו"ו וזהו במדבר דף ק"ח ע"א: כתוב אחד אומר עבדו את ה' בשמחה וכתוב אחד אומר עבדו את ה' ביראה וגילו בדרעה, מה בין האי להאי וגו', אלף כאן בזמנא דישראל שראון בארעא קדישא, כאן בזמנא דישראל שראון בארעא אחרא.

⁹⁶ טוס"ע אור"ח ס' רל"א.

לכבך וקאמר הש"ס בשני לכבות ביצר טוב וביצר רע, והיינו שאף במה שהאדם עושה להנאת גופו יהיה לאהבת ה' וכו' –

– והנה בש"ס דשבת דף פ"ט בהא דקאמר הקב"ה ליצחק בנך חטא לפני, והשיב במה ימי שנותיו שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עליהו, פלגא דלילות פלגא דמיכלא ומישתא וכו', אם כן בהחשב חלק המצות גם כן המה חלק רביעית, דאף דנחשבו להאדם מעת שנברא, מכל מקום דל פלגא דלילות ופלגא דמיכלא ומישתא, והנה כשאדם הוא בן שבעים שנה אין בידו שכר מצות רק י"ח שנה, דהיינו י"ז שנה וחצי, ואמנם כשהאדם מקיים כמו שמבואר כאן דהנאת עצמו גם כן לעשות רצון קונו אם כן כשהוא בשנת י"ח הרי הוא כאדם אחר שהגיע לשבעים שנה –

– וזהו מאמר רבי אלעזר בן עזריה 'הרי אני כבן שבעים שנה', דרבי אלעזר בן עזריה היה מבין כל עניניו לעשות רצון בוראו וכשהיה בשנת י"ח היה בגדר בן שבעים, ובזה בארתי דבאמת הא דאין מזכירין יציאת מצרים בלילות דלילה לא היו עובדים את פרעה וגם אין לומר הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה דאין עבודה בלילה ומה נפקא מינה אם ישנים במצרים או בארץ, אמנם האדם אשר מקיים בעצמו 'בכל דרכך דעהו' וגם כשהוא ישן עובד ה' כי תכלית כוונתו למען ינוח גופו מעט ויוכל לעבוד את ה' ביתר שאת 'גם בלילה לא שכב לכו', ואם כן כשהיה במצרים היה המנוחה בעת שינה לעבוד את פרעה, ועכשיו גם בעת שינה עובד את ה' ראוי להזכיר יציאת מצרים בלילות –

– ורבי אלעזר בן עזריה אף שהוא היה במדרגה זו שאף בחיותו בן י"ח כבר היה בן שבעים, על כל זה לא זכיתי' דהיינו דלא נצחתי לאחרים לומר יציאת מצרים בלילות, שאין כל אדם זוכה לכך לקיים דבר זה, עד שדרשה בן זומא –
– והארכתני בזה בדורשים שלי לבאר במה מדרשי חז"ל על דרך זה, והוא מתוק מדבש, עכ"ל.

...

פליאה⁹⁷, 'שלשה המה נפלאו ממני' זה פסח מצה ומרור, 'ארבעה לא ידעתים' אלו ארבעה מינים שבלולב –

– נודע למבכיר מעלת השלום והאחדות, וחז"ל חרבו בכל מקום לדבר בשבחה ואמרו שגדול השלום שאפילו עובדים ע"ז ויש שלום ביניהם אין אומה ולשון שולטות בהם שנאמר 'הבור עציבים אפרים הנה לו', ואשרו והצלחתו תלויים רק אם יקשרו כלם בקשר האחדות, ומצאו חז"ל רמז לדבריהם בכוונת ארבעה מינים ואמרו מה אתרוג יש בו טעם וריח, כך בישראל יש בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים, מה התמרה חזו יש בה טעם ולא ריח, כך יש בישראל אנשים שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים, ומה הדם זה יש בו ריח ואין בו טעם, כך יש בישראל אנשים שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה, ומה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח, כך יש בישראל בני אדם שאין בהן לא תורה ולא מעשים טובים, ואמרה התורה ויקשרו כולם באגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו, הרי נראה בעליל כי הפך ה' שלא לדחות את הרשע מאגודת ישראל, ולהפך כי צוה לבעלי תורה ובעלי מעשים טובים שיתאחדו

עמדם בקשר אחד –

– ושמעתי מהרב הגאון פאר הדרשנים מוהר"ק נר"ו מפ"ח⁹⁸, כי רעיון זה טמן ברמ"ז במדרש 'אתה החילות להראות את עבדך את גדלך' אלו ארבעה מינים שבלולב⁹⁹, ושלה הגאון את ביאורו כי נודע שחטא מרע"ה היתה על אשר קבל את הערב רב והמה היו בעוכריו והמה נסבו לו את כל התלאות, ועל ידי תלונותם ומעשיהם הרעים בא לחטא במי מריבה, אמנם מהארבעה מינים שבלולב אנו רואים כי באלה חפץ ה' לקרב גם את הרחוקים מן הדת ולהכניסם תחת כנפי השכינה, ואם כן לא חטא משה רבינו, ועל כן בקש 'אעברה נא', ודפח"ה –

– אמנם מצינו במצות פסח דבר היוצא מן הכלל הזה, כי בדיני פסח באה אזהרה 'כל בן נכר לא יאכל בו', ודרשו חז"ל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים זה הבן נכר אשר צותה התורה שלא יאכל מן הפסח ויבדל מתוך קהל ישראל, וכאן הבן שואל מזה נשתנה החג הזה מהג הסבות, ששם נראה להיפך שחפץ ה' לכל ירח ממנו נדח וגם הרשע יתקשר ויתאגר בתוך הקהל, ובקרבן הפסח נראה שנדחה מעדת ישראל, וזה שאומר 'שלשה חמה נפלאו ממנו' זה פסח מצה ומרור, כלומר שפלא בעיניו ענין הפסח מודע נדחה הרשע מלעשות את הפסח, ואם נאמר שכך הוא שורת הדין שמי שאינו שומר מצוה נדחה מכלל ישראל, אם כן 'וארבעה לא ידעתים' אלו ארבעה מינים שבלולב, ר"ל אינני מבין כוונת ארבעה מינים הלא משם מוכח שרצון הקב"ה לקרב את הרחוקים ולקשרם באגודה אחת, והבן, עכ"ל. ולגודל פליאתו נשאר בקושיא ולא יישבה.

ולי אני הציער נ"ל ליישבה בס"ד בטיב טעם ובחקרים לחוסף פליאה באלו שלשה עצמם אשר נפלאו בפליאה מהחכם מכל האדם, והוא, שהרי דרשו חז"ל 'כל בן נכר לא יאכל בו', בו אינו אוכל אבל אוכל הוא מצה ומרור, וכאן הבן שואל מזה נשתנה 'פסח' ממצה ומרור –

– וזהו אומר 'שלשה חמה נפלאו ממנו' זה פסח מצה ומרור, ר"ל למה זה יצא פסח מן הכלל שבפסח אסור הוא לאכול ואלו מצה ומרור חייב הוא לאכול ככל מצות התורה שהוא חייב בהם, 'וארבעה לא ידעתים' אלו ארבעה מינים שבלולב, ר"ל שחפסם נשתנה גם מארבעה מינים שבלולב שבארבעה מינים אמרה תורה ויקשרו כולם באגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו, ואלו בפסח אמרה תורה 'כל בן נכר לא יאכל בו'.

⁹⁸ רבי יאחק קליין ראב"ד סאטמאר.

⁹⁹ 'החילות להראות' את 'עבדך' ר"ת מעל"ה שהא סוד ד' מינים, בזהר תל"א – רע"מ דף רפ"ג ע"א – וכן בחקונים – תי' י"ג – 'אמרתי אעלה בתמר', מעל"ה סימן 'אתרוג', 'ערבה', 'לולב', 'הדס'.

לשבת הגדול

גרסינן בריש פרק הכל חייבין¹⁰⁰ וז"ת: ת"ר מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר (בן) חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין, אמר להם מה חידוש היה בבית המדרש היום, אמרו לו תלמידיו אנו ומומיך אנו שותין, אמר להם אף על פי כן אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, שבת של מי היתה, שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה, ובמה היתה הגדה היום, אמרו לו בפרשת הקהל, ומה דרש בה, 'הקהל את העם האנשים והנשים והטף' אם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע, טף למה באין, כדי ליתן שכר למביאייהן, אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני, ע"כ.

ובילקוט¹⁰¹: רבותינו בעלי אגדה אימרים מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפנייהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולבנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיחא שמו הגדול מתקלם בין בני, מכאן אמרו משה תקן להם לישראל שיחיו דורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג, אמר משה לישראל אם אתם עושים כסדר הזה הקב"ה מעלה עליכם כאילו המלכתם אותי בעולמו שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני א"ל, וכן דוד הוא אומר 'בשרתי צדק בקהל רב', וכי מזה בשורה היו ישראל צריכין בימי דוד וחלא כל ימיו של דוד מעין דוגמא של משיח היה, אלא פותח ודורש לפנייהם דברי תורה שלא שמעתן און מעולם.

וחנה איתא באבות דרבי נתן¹⁰² וז"ת: שמעון הצדיק היה משיירי אנשי כנסת הגדולה, הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, על התורה כיצד, הרי הוא אומר 'חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלוקים מעולות', מכאן לעולה שהוא חביבה מוזכרים מפני שהעולה כולה כליל לאישים וכו', ותלמוד תורה חביבה לפני המקום מעולות לפי שאם אדם למד תורה יודע דעתו של מקום שנאמר 'אז תבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא', מכאן לחכם 'שיושב ודורש' בקהל שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב חלב ודם לגבי מזבח, ובמדרש אמרו חז"ל¹⁰³ שבשעה שהחכם 'יושב ודורש' הקב"ה מוחל ומכפר עוונותיהם של ישראל, ולא עוד אלא בשעה שעינין 'אמן יחא שמיא רבה מברך' אפילו נחת גזר דינם אני מוחל ומכפר להם עוונותיהם¹⁰⁴, והמפרשים ז"ל כבר האריכו למעניתם הלא בספרתם ליתן טעם מזה

¹⁰⁰ חגיגה דף ג' ע"א.

¹⁰¹ ילקוט"ש ריש פ' ויקהל רמז תח.

¹⁰² אדר"נ פ"ד.

¹⁰³ מדרש משלי פר' י' עה"פ אורח לחיים שומר מוסר.

¹⁰⁴ ודרכי קדמונות יהי בה סימנא 'ואת שעיר החטאת דקש דקש משה והנה שרף'.

כחו וגדולתו של דרשת החכם שבעבורו מוחל הקב"ה עונותיהם של ישראל¹⁰⁵.

והנה בעל שבלי הלקט הביא טעם למה קוראין שבת שלפני הפסח 'שבת הגדול'¹⁰⁶ וז"ל: מוצאתי בפרדס שחיבר רבינו שלמה זצ"ל, שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול, והטעם, לפי שניסן שבו יצאו ישראל ממצרים היה (הפסח) בחמישי בשבת, דהכי אמרינן בסדר עולם, ומקחו של פסח מצרים היה בעשור לחודש שלפני הפסח, ופחדו ישראל ואמרו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, אמר להם הקב"ה עתה תראו הפלא אשר אעשה, וצוה להיות משמרת עד ארבעה עשר, והיו חכבשים צועקים ומצרים היו שומעין ומיעייהן היו נחתכין והיו נידונין ביוגנות לבם ולא הזיקו לישראל מאומה כי כולם נפלו בחולי רע ומר מפני חכעם, ועל שנעשו נסים לישראל באותו שבת אשר לפני הפסח לפיכך נקרא שבת הגדול שבת שלפני הפסח. טעם אחר, לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה עד אחר חצות סמוך למנחה עד שדורשין שם הלכות ביעור והלכות שמירת המצות, הלכות מלאכת יום טוב והלכות חולו של מועד והלכות עשיית ליל ערב הפסח, ועוד כדי לספר גבורות אלקינו איך באו אבותינו ממצרים ואיך הוציאם בתועפות ראם לו וקרע לנו את הים, ולספר ולדרוש בקהל את כל אשר עשה ומושך הרבה, והעם אינן נפטרינן לבתייהן עד שישמעו שיגמור (את הכל) וכו', ומפני מושך זה נראה בעיני העם היום הגדול וארוך יותר מיום אחר, ועל כן קראו לשבת זה שבת הגדול.

ובמדרש¹⁰⁷: רבי עקיבא היה יושב ודורש' והצבור מתנמנם וביקש לעורר, אמר מה ראתה אסתר שתמלודך על קב"ז מדינות, אלא תבא אסתר בת בתה של שרה שחיתה קב"ז שנים ותמלודך על קב"ז מדינות. הנה המאמר הנפלא הזה כולו ת'מה ת'מה יקרא וכל השומע עומד ומשתומם, הדא למה דרש להם רבי עקיבא דייקא דרש זה כדי לעוררן מתרדמתן וכי איזו סגולה מסוגלת נמצא בזה הדרוש לעורר מרדם ישינים, תו מאי קרשיא ומאי פירוקא וכי אסתר מרצונה הטוב חלבה למלודך על קב"ז מדינות עד שהוא אומר מה 'ראתה' אסתר שתמלודך וכו', והלא בעל ברכה נלקחה מבית מרדכי ובדכתיב 'ותלקח אסתר' וגו', וגם מה ענין שני חיי שרה אל מנין המדינות במלוכת אחשורוש, תו והלא אחשורוש מתחלתו מלך על קב"ז מדינות עוד קודם שלקה את אסתר, תו מה לשון אומרת מה ראתה אסתר 'שתמלודך' לשון עתיד, 'שמלכה' מיבעיא ליה, תו אומר מה 'ראתה' וכו', והול"ל מה 'זכתה' וכו', והרבה קולמוסין כבר נשתברו על מדרש זה¹⁰⁸, ואענה אף אני חלקי בס'ד¹⁰⁹.

ונ"ל בס"ד ע"פ מאמרם ז"ל במדרש¹¹⁰ וז"ת: 'שבע ועשרים ומאה מדינה, רבי

¹⁰⁵ יעו"י ס' שני עפרים להר"י כפי היכס בדוידא ז"ל אב"ד דק"ק קיאלא, ודקשות חת"ס ח"ג בדקשה לשבת שובה, וס' דגל מחנה אפרים פ' שמיני, מ"ט בזה.

¹⁰⁶ סימן ר"ה.

¹⁰⁷ ב"ר כ"ה, ג'.

¹⁰⁸ יעו"י אלשיך הק' על מגילת אסתר ד"ה ויהי אומן את הדסה, וס' ערבי נחל ריש פ' חיי שרה, מ"ט בזה.

¹⁰⁹ זה נתחדש לי בס"ד כליל שב"ק פ' וקרא האי שמה באתרא קדישא מירון.

¹¹⁰ אסתר רבה פר' א'.

אלעזר בשם רבי חנינא וחלא מאתים וחמשים ושטים אפרכיות הן בעולם וכו', דוד שלט בכולן וכו', שלמה שלט בכולן וכו', אחאב שלט בכולן וכו', נבוכדנצר שלט בכולן וכו', בורש שלט בכולן וכו', דריוש שלט בכולן וכו', אחשורוש שלט בחציין¹¹¹, וקשאל למה בחציין, רבי חננא בשם רבי אחא ורבנן, רבי חננא בשם רבי אחא אמר לו הקב"ה {לבורש} אתה חלקת את מלכותי שאמרת הוא האלקים אשר בירושלם, חייך שאני חולק מלכותך, ורבנן אמרי אמר לו הקב"ה {לבורש} אתה חלקת בנין ביתי שאמרת רומיה אמין שתי, פותיה אמין שתי, חייך שאני חולק מלכותך¹¹², וקשאל ויימר מאה ועשרים ושש¹¹³, מה תלמוד לומר 'שבע ועשרים ומאה מדינה', אלא כך אמר לו הקב"ה אתה נתת עליה אחת לביתי משלך שאמרת מי בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל¹¹⁴, אף אני נותן עליה תוספת אחת משלי, שהוסיף לו מדינה אחת בחשבון הח"ד 'שבע ועשרים ומאה מדינה', ע"כ.

והנה אחשורוש עמד וביטל בנין בית המקדש וכמ"ש ז"ל במגילה¹¹⁵ 'עד חצי המלכות' ולא כל המלכות וכו' ומאי ניהו בנין בית המקדש, ומעתה אחר ביטולו בנין הבית היה ראוי ויורידו לו אותה מדינה אחת מהחשבון¹¹⁶ ולא ימלוך אלא על מאה ועשרים ושש מדינות, ואחר שלא הורידו לו מדינה אחת מהחשבון והוא מולך עדיין על מאה ועשרים ושבע מדינות, על כרחך אין זאת אלא בזכות אסתר שהתפללה שתמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות, והנה שאול ישראל השואל והלא אסתר בעל כרחך נלקחה אל בית אחשורוש ובעל כרחך היא עומדת שם, וכאומרה 'וכאשר אברתי אברתי', ומעתה מאי אהניא לה לאסתר הצדקת אם אחשורוש ימלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות.

ונ"ל בס"ד דארץ ישראל הוא המדינה הנוספת שהוסיף לו הקב"ה לבורש עבור אותה עליה אחת שנתן משלו, וכאומרו ית' אף אני נותן לך עליה תוספת אחת משלי, וכי יש לך מדינה אחת בעולם שאינה שלו והלא כל העולם כולו שלו הוא, אלא על כרחך אומרו ית' תוספת אחת 'משלי' הכונה אל ארץ ישראל¹¹⁷, שכל המדינות יש להן שר ומושל, מה שאין בן ארץ ישראל נקראת נחלת ה' ואין עליה שר ומושל אלא היא בחלקן של הקב"ה, ומעתה אם יורידו לאחשורוש בעבור ביטולו בנין הבית מדינה אחת מהחשבון – אותה תוספת שהוסיפו לו בעבור אותה עליה אחת שנתן משלו – הרי אין לאסתר מלוכה על ארץ ישראל, ומעתה מאי הניין לה לאסתר הצדקת שהיא מולכת על מאה ועשרים ושש מדינות וזלתי ארץ ישראל, ולזה התפללה שלא יורידו לאחשורוש

¹¹¹ יעוי' מגילה דף י"א ע"א: שזכה מלכו כביסא אחאב נבוכדנצר ואחשורוש.

¹¹² לא תפרש למה לא נענש כורש עצמו בחלוקת מלכותו או דיוש אחרי, ודייקא אחשורוש נענש בזה ונחמה מלכותו.

¹¹³ הן חציין של מאתים חמשים וששים.

¹¹⁴ ומהו ענינה של עליה זו עד שבעבורה זכה והוסיף לו הקב"ה עליה אחת משלו, נ"ל בס"ד 'עליה' הוא לירושלם על י"ה, לא

יחוד עליון, יעוי' ס' עבודת ישראל לחנוכה ופ' שמייני.

¹¹⁵ מגילה דף ט"ו ע"ב.

¹¹⁶ פי' אותה תוספת שהוסיף לו הקב"ה לבורש מדינה אחת עבור אותה עליה אחת שנתן משלו.

¹¹⁷ יעוי' שו"ת הרשב"א ח"א ס' קל"ד, ורמב"ן פ' אחרי ד"ה ותטמא הארץ.

אותה תוספת כדי שתהא היא מולכת גם על ארץ ישראל.

זהו נ"ל בס"ד כונת רבי עקיבא בדרושיה 'מה ראתה אסתר שתמלוך על קב"ז מדינות', ור"ל איזו זכות מצאה אסתר בעצמה שבעבורה התפללה שתמלוך על ארץ ישראל¹¹⁸, וקאמר 'אלא תבא אסתר' וכו', ור"ל שלא בעבור זכות עצמה התפללה על זאת, אלא התפללה שבזכות שרה אמנו ע"ה שחיתה קב"ז שנים תמלוך היא גם כן על קב"ז מדינות וארץ ישראל בכלל, וזהו אומרו 'אלא תבא אסתר בת בתה של שרה שחיתה קב"ז שנים ותמלוך על קב"ז מדינות', והתפללה שבזכות שרה אמנו ע"ה שחיתה קב"ז שנים לא יורידו לאחשורוש אותה מדינה מהחשבון כדאי שחיה תמלוך גם על ארץ ישראל.

וממוצא דבר אנו למדין כי לא זכתה אסתר למלוך על המדינה הנוספת המדינה הקב"ז – הוא ארץ ישראל – אלא בזכותה של שרה אמנו שחיתה קב"ז שנה, ומעתה אם חיי שרה אמנו ע"ה היו רק קב"ז שנה הרי לא חיתה אסתר זוכה למלוך על ארץ ישראל, ויש לשאול והלא שרה אמנו ע"ה סיגלה הרבה מצות ומעשים טובים עד אין שיעור במשך קב"ז שנה אלו, והדבר ידוע כי כל אחד ואחד בשנה האחרונה שלו עלי אדמות אינו יכול לסגל מצות ומעשים טובים כפי שחיה מסגל בשנים קדמוניות, ואם כן האידך זה שבעבור חסרון מה של שנה אחרונה של שרה אמנו ע"ה – הוא שנת הקב"ז – חיתה אסתר מפסדת ולא חיתה מולכת כלל על ארץ ישראל, אלא היא הנותנת שהרי אינו דומה העושה מצות ומעשים טובים מרוחק או כשזה בא לו בטורח ועמל גדול, לזה שעושה מצות ומעשים טובים כשהוא יושב בשלוה ובריוח, וכאומרם ז"ל¹¹⁹ 'תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי', ומעתה אם שרה אמנו ע"ה חיתה היה רק קב"ז שנה, הרי היו חסרין הרבה מצות ומעשים טובים שסיגלה מתוך הדחק, אמנם עתה ששני חיי שרה היו קב"ז שנה ובשנתה האחרונה הרי הוסיפה וסיגלה מצות ומעשים טובים בטורח ומתוך הדחק, לזה זכתה אסתר בת בתה למלוך על קב"ז מדינות.

והנה רבי עקיבא היה 'יושב ודורש', ותבת 'יושב ודורש' מורה על תמידיות הדרשה זמן וזמנים טובים עד שהצבור מתנמנם מרבוי דרשותיו, וזהו כונת רבי עקיבא שעוררן מרדם במאמר זה, ור"ל מה לכם נרדמים הלא תראו שלא זכתה אסתר למלוך על ארץ ישראל אלא בזכות מצות ומעשים טובים של שרה אמנו שסיגלה בשנתה האחרונה בשנת הקב"ז שלה מתוך הדחק, ומעתה אחר שאתם מתנמנמים וקשה לכם לשמוע בלימודים, הרי ראוי שתאמצו על זה ביותר, שהרי אינו דומה השומע מפי הרב כשהוא ער והוא בשלוה ובריוח, לשומע מתוך הטורח והדחק כשהוא נים ולא נים וקשה עליו שמיעת הדרשה, ובשעה שהחכם 'יושב ודורש' הקב"ה מוחל ומכפר עוונותיהם של ישראל.

¹¹⁸ קה"ר ב', ט'.

¹¹⁹ והלא מדת הגדליקים שאין מבקשים מה' אלא מתנת חנם, כי לא ידמו בעלמס שיז להם איזו זכות כמה לנפק.

לערב פסח

אמרו ז"ל במדרש¹²⁰ וז"ת: מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו', רבי חייא רבי שמעון בר חלפתא הוון מהלכין בחדא בקעת ארבאל בקריצתא¹²¹, וראו אילת השחר שבקעה אורה, אמר ליה רבי חייא רבה לרבי שמעון בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת דכתיב כי אשב בחשך ה' אור לי, בתהלה היא באה קימעה קימעה, ואחר כך היא מוננצת ובאה, ואחר כך פרה ורבת, ואחר כך מרטבת והולכת, עוד אמרו שם ז"ל במדרש וז"ת: רבי הונא בשם רבי אלעזר המודעי, כדגלים אין כתיב כאן, אלא כנדגלות, כדור שנתנדנד לגלות ולא גילה, ואיזה זה, זה דורו של מלך המשיח, הוה הוא דכתיב ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה.

וכן אמרו בגמרת ירושלמי¹²² וז"ת: רבי חייא רובא רבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בחדא בקעת ארבאל בקריצתא¹²³, ראו איילת השחר שבקע אורה, אמר רבי חייא רובא לרבי שמעון בן חלפתא כי רבי, כך היא גאולתן של ישראל, בתהילה קימעה קימעה, כל שהיא הולכת היא הולכת ומאיר, מאי טעמא כי אשב בחשך ה' אור לי, וכן אמר בזוהר וישלח¹²⁴ וז"ת: ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברבתני, רבי יהודה פתח ואמר מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות, האי קרא אוקמוה ואתמר, אבל מי זאת הנשקפה אלין אינון ישראל, בזמנא דקב"ה ויקום לון ויפיק לון מן גלותא כדין יפתח לון פתחא דנהורא דקין זעיר ולבתר פתחא אחרינא דאיהו רב מיניה, עד דקב"ה יפתח לון תרעין עלאין פתיחן לארבע רוחי עלמא, וכן כל מה דעביד קב"ה לישראל ולצדיקיא די בהו הכי בלחז ולאז בזמנא חדא וגו', אבל לעשו לאו הכי אלא בזמנא חדא נחיר ליה ואתאביד מניה זעיר זעיר עד דיתתקפון ישראל וישיצון ליה מכלא מעלמא דין ומעלמא דאתי, ובגין דנחיר בשעתא חדא הוה ליה שציאו מכלא, אבל ישראל נהורא דלחון זעיר זעיר עד דיתתקפון וינחיר לון קב"ה לעלמין, וכלא שאלו לון ואמרי מי זאת הנשקפה כמו שחר איהו קדרותא דצפרא ורא איהו נהורא דקין, ולבתר יפה כלבנה בגין דסיהרא נהורא דילה נחיר יתיר משחר, ולבתר ברה כחמה בגין דנהוריה תקין ונחיר יתיר מסיהרא, ולבתר איומה כנדגלות תקיפא בנהורא תקיף בדקא יאות וגו'.

ובזוהר הק' שלחי פרשת לך לך אמר וז"ת: אמר רבי יוסי כתיב אז יבקע כשחר אורך וגו', זמין קב"ה לאכרזא על בנוי ויימא 'אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מזהרה תצמח וחלך לפניך צדק כבוד ה' יאספך', והנה האי קרא אית לאסתכלי ביה ולעיוני ביה, דרישיה לאו סיפיה וסיפיה לאו רישיה, כי אם אתה אומר וגאולתן של ישראל תבא כשחר קימעה קימעה הרי אינו 'מהרה', ואם הגאולה תהיה 'מהרה' אינו קימעה קימעה, תו אית לשאלא מאי נפקא מינה באכרזתא דא ומאי הניין לחי לישראל כרוזא דקב"ה פסוקא דא 'אז יבקע כשחר אורך' וגו' וחלך לפניך צדק' וגו'.

¹²⁰ ש"י ר' כ"ה, וזכורשמי ברכות פ"א ה"א.

¹²¹ בערס עלות השחר.

¹²² יומא פ"ג ה"ב.

¹²³ קודם עלות השחר.

¹²⁴ ח"א דף ק"ע ע"א.

ו"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל בפרק חלק¹²⁵ וז"ת: רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתוב אחישנה, ומשני זכו אחישנה, לא זכו בעתה, גם אנו במסלה זו נעלה בס"ד ועל זה הדרך ראוי שיפורש הכתוב אז יבקע וגו', זכו 'וארובתך מהרה תצמח' הוא גאולת 'אחישנה', לא זכו 'אז יבקע כשחר אורך' קימעא קימעא הוא גאולת 'בעתה', וזהו כונת רבי יוסי במאמרו 'זמין קב"ה לאכרזא על בנוי ויימא 'אז יבקע כשחר אורך וגו' והלך לפניך צדק' וגו', ור"ל דגאולתן של ישראל לא תבא כשחר קימעא קימעא כנרמז ברישא דקרא, אלא 'וארובתך מהרה תצמח' דא גאולת 'אחישנה' וכדמסיים קרא 'והלך לפניך צדק כבוד ה' יאספק' וגו' וזרע בחשך אורך ואפלתך כצהרים, וגדול כח הצדקה שעל ידה תהא גאולתן של ישראל מהרה בנאולת 'אחישנה', וכמו שאמרו ז"ל בבבא¹²⁶ רבי יהודה אומר גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, ואמר עולא¹²⁷ אין ירושלים נפרדת – פ"י קודם זמנה – אלא בצדקה¹²⁸, שנאמר 'ציון כמשפט תפדה ושביה בצדקה'¹²⁹.

והנה אמרו חז"ל במדרש¹³⁰ ליבא לפומא לא גליא, ונסתם כל חזון וסתום וחתום הוא קין הגאולה, והנה זה אמור רק כלפי שלא נודע אימתי הוא זמן קין הפלאות, אמנם איזו חודש בשנה הוא חודש הגאולה זה אינו סתום כלל אלא גלוי הוא לעין כל, וכמו שאמרו ז"ל¹³¹ בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, וכן הביא הטור ז"ל משום רב האי גאון¹³² כי תחיות המתים עתידה להיות בניסן, וכמו כן לגבי יום הגאולה אמרו חז"ל דערב פסח הוא היום המעוטר למחיית עמלק, וכדאיתא בפרק קמא דפסחים¹³³ תנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון, להכרית זרעו של עשו, לבנין בית המקדש, ולשמו של משיח, ובשכר 'אך ביום הראשון תשביתו' וגו' זכו להכרית זרעו של עשו¹³⁴, וכן אמרו ז"ל במדרש¹³⁵ וז"ת: אמר הקב"ה הסימון הזה יהיה בידיכם ביום שעשיתו לכם תשועה ובאותו לילה הוו יודעים שאני גואלכם וכו' שנאמר 'אני ה' בעתה אחישנה', וכן אמר בזוהר הק'¹³⁶ כי מוחיית עמלק תהיה ביום י"ד בניסן וז"ת: ובחדש הראשון, מאן ראשון, דא ניסן וגו' לקיים מה דאוקמוה מוארי מתניתין בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ובי"ד דיליה ויאמר כי י"ד על כס

¹²⁵ סנהדרין דף כ"ח ע"א.

¹²⁶ דף י' ע"א.

¹²⁷ שבת דף קל"ט ע"א.

¹²⁸ 'פיון', היינו קודם הזמן, וכענין 'והפדה' שנאמר בלמה העבדיה להיינו קודם זמנה, – ויעו' אה"ח הק' פ' משפטים עה"פ ואם שלש חלה ד"ה וגראה לפרס פרשה זו דרך רמז, מ"ש בזה, ולזה דייק עולא וקאמר אין ירושלים 'נפדית' וכו', ולא קאמר אין ישראל 'נגאלין' או אין ירושלים נגאלת, ויעו' רמב"ם הל' מהנות עניים פ"י ה"א.

¹²⁹ ובמקום אחר פירשנו בזה בס"ד מלמד הגבוי – יעו' ס"א, י – וז"ת: תגל נפשי באלקי כי הלבישני בגדי יסע 'מעיל צדקה יעטני' וגו', ובמסורה מעיל חסד וא"ו, ולכאורה היה ראוי יאמר ומעיל צדקה בוא"ו העטף, ולמה כן, אלא נ"ל בס"ד דסיפא דקרא הוא פירושא דרישא דקרא למאי דלמד בתחלה, כי הלא באומרו כי הלבישני בגדי יסע אנוחו לא נדע אלו הן הבגדי יסע דקאמר, לזה קא מפרש ואזיל 'מעיל צדקה יעטני' הן הנה הבגדי יסע, ור"ל דבזכות הצדקה הלבישני בגדי יסע וזרע בחשך אור לישרים וקרובה ישועתי לבא קודם זמנה בגאולת אחישנה.

¹³⁰ קה"ר י"ב.

¹³¹ ר"ה דף י"א ע"א.

¹³² טור אה"ח סימן ת"ל, וכן כתב הבית יוסף – אה"ח סימן תכ"ט – דלעתיד לבא עתיד בית המקדש להבנות בניסן.

¹³³ פסחים דף ה' ע"א.

¹³⁴ יעו' רש"י ד"ה בשכר ג' ראשון, 'שביחת הרגל דפסח' וכו'.

¹³⁵ שמו"ר פי"ח.

¹³⁶ זוהר ח"ג דף רמ"ט ע"ב.

י"ה, תמן אומי לאעברא מעלמא זרעא דעשו עמלקיים, וכן אמר בתיקונים¹³⁷ וז"ל: ובגלותא חלק לב"ם וגו', ומאן חלק לב"ם, שאור וחמץ דאינון ערב רב, ורזא דמילתא ויהי מבדיל בין מים למים דעלייהו אתמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, אך חלק, ואומא דיתמחון ביד דאינון ארבע סרי יומי דפסחא, לקיימא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וגו', ובגין דא אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור חנר וגו', ובגין דא כי יום נקם בלבי.

וכן מצינו בשאל המלך שביום ערב פסח יצא להכות את עמלק ולמחות את שמו מתחת השמים, ובמו שנאמר וישמע שאל את העם ויפקדם בטלאים מנאנים אלף רגלי ועשרת אלפים וגו'¹³⁸, ויש לשאול מה ראה שאל לפקד את מנזין יוצאי הצבא בטלאים, וכי כן הוא ארחות המונין את ישראל למנותם בטלאים, וחלא היה יכול למנותם במחצית השקל ככתוב בתורה או בשברי חרסים כפי שמנאם בראשונה בחרסים בצאתו למלחמה נגד נחש העמוני¹³⁹, ולמה זה הטריח את עצמו למנאם במנאנים ועשרים אלף טלאים, אלא כיון שיצא למלחמה זו בערב פסח – הוא יום המעוטר למחיות עמלק – לזה מנאם בטלאים שהביאו לקרבן פסח ולא היו צריכין למחצית השקל, ובמו שתרגם יונתן 'ומנינו באימרי פסחא'¹⁴⁰, ובאמת היה ראוי אז להיות מחיית עמלק על ידי שאל מכל וכל, אלא שלא זכו ונדרח לדורו של מרדכי ואסתר, וכן מצינו במרדכי ואסתר המלכה שצוה מרדכי לאסתר לבוא אל המלך לבקש מלפניו על עמה ביום ערב פסח שהוא יום המעוטר להכרית זרעו של עמלק, אלא שאסתר בקשה ממרדכי לדרוח בתורה בשלשה ימים את ביאתה למלך ובאומרה 'לך כנוס את כל היהודים וגו' וצומו עלי וגו' שלשת ימים' וגו' ובכן אבוא אל המלך, ולא זכו למחות את עמלק מכל וכל ונדרח לדורו של משיח.

יעזור השי"ת ובמהרה יקום יעוד הכתוב 'אז יבקע כשחר אורח' וגו', וגאולתן של ישראל לא תהא באופן של קיממא קיממא שחרא גאולת 'בעתה', אלא וארובתך 'מהרה' תצמח באופן של 'זכו אחישנה', ובמו שאמרו בגמ'¹⁴¹ וז"ל: התקין רבן יוחנן בן זכאי שיחא יום הנפ כולו אסור, מאי טעמא, 'מהרה יבנה המקדש' ויאמרו אשתקד מוי לא אכלנו כהאיר המזרח עכשיו נמיו ניכול וכו'¹⁴², ויה"ר ובערב פסח דהאי שתא נזכה למחיות עמלק ולבנין בית המקדש ולשמו של משיח¹⁴³.

¹³⁷ תי' כ"א דף נ'.

¹³⁸ אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מאלו של המלך, ואחר כך מנה את הטלאים.

¹³⁹ יעו' במד' כ' י"א ותנחומא פ' תשא: ולמה בטלאים, כל אינון עתידין זכין באמרא, כל אינון מסכינין מעובדיהו כזקא.

¹⁴⁰ יעו' רד"ק פס.

¹⁴¹ ר"ה דף ל' ע"א.

¹⁴² יעו' ס' מעשה רוקח עה"ת פ' בא, וכן בספרו על משניות פסחים מ"ג בזה, והביא דבריו מרן החת"ס ז"ל מס' סוכה דף מ"א ע"א ד"ה דלוינו בשיחור.

¹⁴³ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' – מערכת תנאים ואמוראים אות א' – פירשנו בזה בס"ד מה שפירש רש"י ז"ל במס' יומא – דף נ"ב ע"א – על מאמרו של איסי בן יהודה חמש מקראות בתורה אין להן הכרח, ואלו הן, שאת, משקדים, מחר, חרור, וקס, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: מחר, ולא הלחם בעמלק מחר, או לא והלחם בעמלק מיד ומחר אנכי נלכ, 'והיום אי אתה צריך לתפלתו', וכבר עמד בזה ב"ק מרן אדמו"ר מהר"ד מבעלזא ז"ל האיד זה שביום הראשון יכול יהושע להלחם עם עמלק בזכות עצמו ואינו זקוק כלל לתפלתו של משה, ואלו למחרתו ביום השני למלחמה צריך יהושע לתפלתו של משה לעזרו, ועפ"ד הג"ל נישא שפיר כי אם יזכו למחיות עמלק מכל וכל דבור ההוא ולא ידחה לדורו של שמואל אזי תהיה מחיית עמלק כבר ביום הראשון למלחמה ולכן אינו זקוק לתפלתו של משה כי הוא יום המעוטר למחיות עמלק כמו יום י"ד בניסן וזה המלחמה, אמנם אם לא יזכו למחיות עמלק מכל וכל דבור ההוא והמלחמה תהיה גם למחרתו, אזי הוא זקוק כבר לתפלתו של משה לעזרו.

להגדה – א
הא לחמא עניא

מצרימה, ולכן לא סבב לרדת אל מצרים¹⁴⁷.

ובעל העקידה ז"ל¹⁴⁸ חוסף להקשות עוד וז"ל: אמנם נוסח ההגדה הוא 'ארמי אובר אבי וירד מצרימה', וכל ימי הייתי משתומם על זה הכתוב, כי מה טעם אומרו 'ארמי אובר אבי וירד מצרימה', כי באמת לפי פשוט הכתוב לא בקש לבן לאבר את יעקב אבינו ולא לעשות עמו רעה¹⁴⁹, אדרבא נתן לו את בנותיו ובכיתו עשה עושר ונכסים וכבוד, גם בצאתו ממנו לא עשה עמו מאומה רע, ואף על פי שרדף אחריו לפי שנהג את בנותיו כשבויות חרב וגם כי נגנב אלחיו, לפרק לא עבר את פי ה' ונתוכחו יחד ונפטרו בברית שלום, וגם כי נניח שחשב לעשות עמו שום רע, מה ענינו לוירד מצרימה¹⁵⁰.

וכן נתקשה בזה המהר"ל ז"ל¹⁵¹ וז"ל: יש לך להתבונן איך הניח מה שרצה עשו לעשות ליעקב והתחיל בלבן הארמי, ומה שרצה עשו לעשות ליעקב הוא מבורא בכתוב ואצל לבן לא נתבאר בכתוב, שאין הדעת נותן שיחיה שונא לבן אל יעקב מבלי סבה כלל והיו הבנים בניו והבנות בנותיו ויאמר כי לבן בקש לעקור את הכל, ויותר אמרו עליו ממה שאמרו על פרעה, שפרעה לא היה כוונתו רק על הזכרים וזה אף על הבנות, ומה ראו

הא לחמא עניא די אכלו אכחתנא בארעא דמצרים וכו' השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין, הנה מה שבעל מסדר ההגדה יסר לומר הא לחמא עניא וכו' בלשון ארמי, כבר כתבו הראשונים ז"ל הטעם מפני הנשים והתנוקות שאין מבינים בלשון הקודש¹⁴⁴, ויש להתבונן בזה הדא דלפי טעם זה היה ראוי לומר כל סדר ההגדה בלשון ארמי, ולמיעוט פיסקת 'מה נשתנה' שנתקנה ביהוד עבור התנוקות שישאלו היה ראוי שייאמר בלשון ארמי להבין מה שישאלו שחרי התנוקות אינם יודעים בלשון הקודש, וכן פיסקת 'עבדים היינו' שהיא עיקר התשובה על שאלתם, ואגב אורחא יבואר בס"ד מפני מה סיים בעל מסדר ההגדה 'לשנה הבאה בני חורין' בלשון הקודש ולא בלשון ארמי¹⁴⁵.

ולבא אל הביאור נקדים לפרש בס"ד מקראי קדש בפרשת תבא וז"ל: ארמי אובר אבי וירד מצרימה וגו', הנה מסמיכות וירד מצרימה לארמי אובר אבי לפום ריהטא נשמע שבסיבת לבן הארמי שרצה לאבר את יעקב אבינו לבן וירד יעקב מצרימה, אמנם אי אפשר לומר כן שחרי מרוחק היה ירדת יעקב למצרים מחוזרתו מלבן אל ארץ כנען, וכמו שהקשה האבן עזרא ז"ל¹⁴⁶ וז"ל: מה טעם לאמר לבן בקש להאביר אבי וירד

¹⁴⁴ מחזור ויטרי, ראב"ה סי' תקכ"ה, ראב"ן מס' פסחים, אבודרהם בפי' ההגדה, ועוד.

¹⁴⁵ יעו"י בהגדה של פסח עם פירוש שמחת הרגל להחיד"א ז"ל – בפיסקת כהא לחמא עניא ד"ה ולנן דידון – מ"ש בזה.

¹⁴⁶ פ' כי תבא ד"ה אובר אבי.

¹⁴⁷ יעו"י ח' חת"ס גיטין דף י"ז ע"א מ"ש בזה.

¹⁴⁸ שער י"ז.

¹⁴⁹ יעו"י ס' הלכות קטנות ח"ב סי' ו"ט – פו"ת למהר"י חאגיז ז"ל – מ"ש בזה.

¹⁵⁰ יעו"י מה שתרסס יונתן פ' בלק עה"פ וישלח מלכאים אל בלעם בן בעור, ושדר אגדין לות לבן הארמי הוא בלעם דעמל למבלעו ית עמאל בית ישראל וכו', וכן תרגס יונתן עה"פ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, עניי ופנחס ויאמר ליה (לבלעם), הלא אנת הוא לבן ארמאה דבעית למיטלי' ית יעקב אבונן ונחתת למצרים בגין למוכלא זרעיה וכו'.

¹⁵¹ ס' גבורות ה' פרק נ"ד ד"ה לא ולמד.

רבתינו ז"ל על ככה להגדיל מחדשבת לבן ולהחניה את עשו שלא דברו ממנו, ועוד שאמר 'פרעה לא רצה לעקור רק הזכרים בלבד', וזכתוב אומר 'אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל' ורצה לאבד את הכל לא את הזכרים בלבד, ואגב אורחא יבואר בס"ד למה זה נזכר לבן הארמי רק בכנוי 'ארמי', ולא בשמו 'לבן הארמי' בסדר הכתובים.

וחנה רש"י ז"ל פירש וז"ל: ארמי אבד אבי, מזכיר חסדי המקום. וירד מצרימה, ועוד אחרים באו עלינו לבלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים, ויש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל וכי מזה הזכרת חסדי המקום איכא באמירת 'ארמי אבד אבי' כשאנו מזכיר הצלתו, שהרי אינו מזכיר כלל הצלת יעקב מידי לבן, כדרך שמסוים על עינוי מצרים שהוציאנו ה' משם.

עוד יש להתעורר על דרשתו של בעל מסדר ההגדה על הפסוק וירד מצרימה, 'אנוס על פי הדבור', ולפום ריחטא נראה שכונתו לומר שיעקב אבינו ע"ה היה אנוס לרדת מצרימה על פי הדבור של שכינה, וכבר נתקשו המפרשים בזה מה הוא הדבור שהיה אנוס על פיו, שהרי לא מצינו בכתוב שום ציווי אל יעקב לירד מצרימה, אלא מדעתו ומרצונו אמר יעקב רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו וגו', אלא כיון שהגיע לבאר שבע והיה מוצר על יציאתו חוצה לארץ לזה היה דבר ה' אליו 'אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם', ואם כן מזה לשון אומרת 'וירד מצרימה אנוס על פי הדבור'¹⁵², ואגב אורחא יבואר בס"ד מהו הנחת דעתו של יעקב אבינו ע"ה בהסתחתו ית' 'כי לגוי גדול אשימך שם', והלא

הוא מוצר על עצם יציאתו חוצה לארץ.

ובכדי לבא אל הביאור בס"ד נקדים לבאר מאמרם ז"ל במדרש¹⁵³ וז"ת: אמר רבי שמואל בר נחמן לעולם אל יהא לשון סורסי¹⁵⁴ הזה קל בעיניך, שבתורה נביאים וכתובים מצינו שהקב"ה חולק לו כבוד, בתורה יוקרא לו לבן וגר שהדותא, נביאים 'כדנה תאמרון להם', בכתובים 'וידברו הכשדים למלך ארמית'. והמצפה אשר אמר יצף ה', אמר רבי אבהו כי יסתר אין בתיב כאן, אלא כי נסתה, עד כאן היינו רואין זה את זה, מכאן ואילך אין אנו רואים זה את זה. ואם תענה את בנותי, אמר רבי ראובן כולחין בנותי היו, הבנות בנותי. אם תענה את בנותי, שלא תקח נשים בחייהן, ואם תקח נשים על בנותי, לאחר מיתתן.

עוד נקדים לבאר בס"ד מאמרם ז"ל במדרש וז"ת: יוקה יעקב אבן וגו', אמר רבי יוחנן כשן הזה של טבריא חיתה, ויאמר יעקב אל אחיו לקטו אבנים, כמה אחין היו לו חד ולווי קבריה, אלא אלו בניו שהוא קורא אותן 'בלשון הקודש' אחיו.

חנה הדקדוקים במדרשות אלו רבו כמו רבו ואנו נביא בכאן כמה הצריכין לעניננו, חדא אומרו 'אל יהא לשון סורסי הזה קל בעיניך', ואנחנו לא נדע מה נעשה בלשון סורסי הזה, ומהו כונתו באומרו 'אל יהא לשון סורסי הזה קל בעיניך', אם כונתו לומר אל יהא קל בעיניך לדבר בלשון ארמי היינו שאין לדבר בלשון ארמי, הרי הכתוב חולק לו כבוד ואם כן למה אין לדבר בלשון ארמי, ואם תמצי לומר דבא לומר דעדיף

¹⁵³ ב"ר ע"ד י"ז, ובידסלמי סוטה פ"ז ה"ב.

¹⁵⁴ לשון 'סורסי' ולשון 'ארמי' חד הן, אלא שדאנץ וישראל נקרא 'סורסי', וכדכל נקרא 'ארמי'.

¹⁵² וראויה לבעל הפלגה ז"ל שכתב: 'על פי הדבור' לא קאי על דבורו של הקב"ה, אלא על הדבור של אברהם אבינו ע"ה שאמר 'כמה גדע' ששכיל זה נשתעבדו בניו ממלכים כדליתא בגמ' - נדרים דף ל"ב ע"א.

עוד יבואר בס"ד מאמרו של רבי יוחנן כי אותה האבן שהקים יעקב למצבה היתה גבוהה כשן הזה של טבריא, עוד יבואר בס"ד מאמרו ז"ל אלא אלו בניו שהוא קורא אותן 'בלשון הקודש' אחריו. ולבא אל המכוון נקדים מה שכתב בספר גליא רזיא וז"ל: בשביל שהביא יעקב אבינו ע"ה בתורה לשון ארמיו¹⁵⁹, שיעקב קרא לגל האבנים 'גלעד' ולכן קרא לו 'יגור שהדותא', בשביל כך באו ישראל לגלות מצרים וכו', והוא אומרו 'ארמי אובד אבי' הכונה בשביל לשון 'ארמי' שגורם אבי ליכתב בתורה לכן הוכרח 'וירד מצרימה', יעו"ש.

והרבי רבי העשיל ז"ל¹⁶⁰ פירש בזה את הכתוב הנאמר בפרשת וישב 'וישאו עיניהם ויראו ונהה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגו' להוריד מצרימה, ר"ל שראו שבאו מגלעד, הואיל שיעקב הביא גלעד לשון תרגום בתורה לכן הוכרח יוסף לירד מצרימה, וזה שאמר הכתוב 'ארמי' אובד אבי וירד מצרימה, ר"ל בשביל שהביא אבי לשון ארמי בתורה זאת גרם שלכך הוכרח לירד מצרימה, ויש לפרש גם כן דזה שאמר בעל מסדר ההגדה 'וירד מצרימה' מלמד שהיה אנוס על פי הדיבור דייקא, ור"ל שבגלל אותו דיבור ארמי יגור שהדותא' שנכתב בתורה, לכן היה יעקב אנוס לירד מצרימה¹⁶¹.

לדבר בלשון ארמי משאר לשונות, הרי כבר אמרו ז"ל בנמו¹⁵⁵ וז"ל: אמר רבי בארין ישראל לשון סורסי למה, או לשון הקדש או לשון יונית, ואמר רבי יוסי בבבלי לשון ארמי למה, או לשון הקדש או לשון פרסי, ואמר רב יהודה אמר רב¹⁵⁶ לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו¹⁵⁷ לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמיו¹⁵⁸, הא קמין דלשון ארמי גריעא משאר לשונות.

עוד יש להתבונן חזק מה ראתה התורה להודיע לנו השם שקרא לבן הארמי לגל האבנים אשר בני יעקב הקימו להם, ואם תמצוי לומר שהכתוב בא להודיע לנו שלכן קרא לו שם בלשון ארמי, מה יתן ומה יוסיף אם קראו בלשון ארמי או בלשון עברי או באחד משאר הלשונות ולמאי נפקא מינה, יקראנה לבן כרצונו יגור שהדותא' או 'סהיד דגורין' או 'גל עד' ומאי איכפת לן בקוראי שמו, עוד יש להתבונן מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו ע"ה בזה שקפץ כהדיוט וקרא לגל האבנים בלשון ארמי יגור שהדותא'.

עוד יש להתבונן באותו תנאי שהתנה לבן הארמי עם יעקב אבינו ע"ה שלא יקח נשים על בנותיו גם לאחר מיתתו, וכי מאי איכפת ליה ללבן אם יעקב יקח לו אשה אחר מיתת בנותיו,

¹⁵⁵ ב"ק דף פ"ב ע"ב.

¹⁵⁶ שבת דף י"ב ע"ב.

¹⁵⁷ יעו"ש חלשך הק' פ' ויאל וז"ל: לשון ארמי הוא לשון מיוחד לחיותים, ולכן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, – ויעו"ש וזה תרומה – דף קכ"ט ע"ב – הטעם שסמך הקדיש בלשון תרגום, לפי שארמית הוא לשונא דסט"א, בגין דיתבר חייליה דסט"א.

¹⁵⁸ יעו"ש פ"ה הרא"ש ז"ל שכתב דדוקא בלשון ארמי קאמר רב יהודה דלא ישאל אדם צרכיו, אבל בשאר לשונות שפיר דמי.

¹⁵⁹ יעו"ש פ"ה מס' סופרים פ"א ה"י.

¹⁶⁰ ס' חנוכה התורה פ' כי תבא עה"פ ארמי אבד אבי, ויעו"ש ס' לב אריה – להרב אריה יהודה לייב בן ר' יהושע ז"ל – ריש פ' שמות.

¹⁶¹ המשך יבא א"ה.

להגדה – ב
הקב"ה חשב את הקין
לעשות

לפניו רבונו של עולם איך אעשה כך אם נתת לי
הח"א להיות אב המון גוים ואחזירנו לך אשאר
כבראשונה, אמר יעקב אם אמעט יו"ד משמי ישראל
עקב, אמר יצחק (אם) אמעט יו"ד ישאר שחק,
שבראשונה היה שמו יסחק בשי"ן, ולגלותנו זה
חסוד כתוב כך במקרא ד' פעמים, לעדות נאמנה
שכך שמו בארבע כנפות הארץ, ואמר יצחק לפני
הקב"ה רבונו של עולם קח ממני השי"ן שבה נכלל
מספר שמך באותיות א"ת ב"ש¹⁶⁶ ותן לי צדי"ק
תחתיה, ויהיו ישראל בגלות מצרים רד"ו שנה
כיתרון השי"ן מן הצדי"ק ולא יותר, וכן היה בזכות
יצחק, ועלו ישראל ממצרים לקבל התורה שהיתה
משחקת לפניו תמיד¹⁶⁷.

והנה החיד"א ז"ל בספרו פני דוד¹⁶⁸ נתקשה
במדרש הנ"ל וכתב וז"ל: והוינן בה דלכאורה היה
נראה דהיו צריכים לישב ק"ץ שנים בגלות וינוכו
רד"ו, בעבור שיצחק נתרצה לנכות רד"ו כמספר
שמו כמו הפרש שיש מאות שי"ן לאות צד"י, וכל
קבל דנא עין רואה דישבו רד"ו בגלות ונוכו ק"ץ,
ואין לומר דניכה רד"ו שנים מן מספר ת"ל שנה,
דכפי זה היו צריכים לישב בגלות ר"ב שנים, ולא
היו בשעבוד כי אם רד"ו שנים, ע"כ.

ובספרו ראש דוד¹⁶⁹ הוסיף החיד"א ז"ל להקשות
עוד וז"ל: ויש לדקדק על אברהם אבינו מה תשובה
היא זו אם אחזיר ח"א לא אחיה אב המון גוים, ואיך
שבקיה לענותותיה שאמר ואנכי עפר ואפר, איכו
השתא קפיד שיהיה אב המון גוים, וכן יעקב אבינו

החיד"א ז"ל הביא מדרש חז"ל בספרו יוסף
תהלות¹⁶² וז"ל: כשהיו ישראל במצרים ורצה הקב"ה
למחר את הקין, אמר הקב"ה לאבות אם תמעטו אות
אחד משמכם אדלג את הקין לבניכם, אמר אברהם
אם אחזיר ח"א לא אחיה אב המון גוים. אמר יעקב
אם אמעט יו"ד משמי ישאר עקב. אמר יצחק קח
שי"ן ותן במקומה אות צד"י ישאר רד"ו כיתרון
השי"ן מן הצד"י, ע"כ.

וכן הביא הרא"ש ז"ל המדרש הנ"ל בפירושו
עק"ת¹⁶³ וז"ל: וא"ת מאי שנא מנין רד"ו לא פחות
ולא יותר, ושמעתי טעם כי בעוד שהיו אבותינו
בשעבוד היו עומדין האבות ומתפללין תמיד בעד
ישראל, ואמר להם הקב"ה כלום יש בכם שירצה
לגרע מאותיות שמו וכן אנרע ממנין השעבוד
העתיד לבוא על ישראל, אברהם ויעקב השיבו לאו
כי כל האותיות צריכות לנו, עד שבא יצחק ואמר
רבש"ע מן הדין היה שמי להיות נכתב בשי"ן וכן
הוא בדברי הימים ושבועתו לישחק¹⁶⁴, אני מוחל
כבודי שיתכתב בצד"י ותגרע מן החשבון עד שיוגיע
לעורף שיש מהשי"ן עד הצד"י, וכמה הוא רד"ו, והיה
כן, ועל כן כתיב כי אתה אבינו, כי אברהם לא
ידענו, וישראל לא יכירנו, ע"כ.

וכן הביא הרא"ש מולכו ז"ל המדרש הנ"ל¹⁶⁵
וז"ל: ועת לשחוק, כשהיו ישראל במצרים ועבדו בהם
בפרך וירא ה' את עניה ואת לחצם רצה הקב"ה למחר
הקין בזכות האבות, ואמר להם תמעטו אות אחד
משמכם ואדלג את הקין לבניכם, אמר אברהם אבינו

¹⁶² מז' ב', ויעוי' עוד בס' חומת אנ"ך פ' וארל' אות ב'
ד"ה וארל', ובס' מדבר קדמות מערכת י' אות א', ובס'
שמחת הרגל לימוד ג' סוף סימן שלחן עורך טעם י"ד.

¹⁶³ שלח' פ' שמות.

¹⁶⁴ יעוי' רכנו בחיי פ' בחקתי בפסוק ואף גם זאת.

¹⁶⁵ ס' חית קנה על קהלת בפסוק ועת לשחוק.

¹⁶⁶ אותיות הו"ה בחילוף א"ת ב"ש עולה במספר ט'.

¹⁶⁷ וכן הובא המדרש הנ"ל בס' אמרי נועם להר' יעקב
דילשקאש ז"ל, וכן הביאה החיד"א ז"ל בס' יוסף תהלות מז'
ב', ובס' חומת אנ"ך פ' וארל' אות ב' ד"ה וארל', ובס' מדבר
קדמות מערכת י' אות א', ובס' שמחת הרגל לימוד ג' סוף
סימן שלחן עורך טעם י"ד.

¹⁶⁸ פ' וישב אות כ"ט.

¹⁶⁹ פ' שלח.

במספר ת"ל שנים, אלא שלא חשש הכתוב להודיע
מניין השלשים¹⁷².

ונבא אל הביאור בס"ד באשר נדקדק בתשובות
אבותינו אברהם ויעקב ע"ה, דאברהם השיב בלשון
שולל וגם קא יחיב טעמא לדבריו 'אם אחזיר ה"א לא
אחיה אב המון גוים', ואלו יעקב אמר בסתמא 'אם
אמעט יו"ד משמי ישאר עקב' בלי שום נתינת טעם
לדבריו.

ומעתה יתפרש הדבר בס"ד כמין חומר, והוא
כשאמר הקב"ה לאברהם למעט אות משמו לא הסכים
לזה, ונמנעו עמו 'אם אחזיר ה"א לא אחיה אב המון
גוים', ואם תאמר מאי איכפת ליה, הנה איתא בס"י
כי ברכת אב המון גוים אין הכוונה כפשוטו שאברהם
יחיה אב לכל הגוים שבעולם, כי הלא בן אחד
ישמעאלי פרא אדם הזה ליה ולואי קבריה, והוא אחד
מאלו ארבעה שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם
כדאיתא בפרק החליל¹⁷³, ואתה בא להוסיף לו עוד
המון גוים, אתמחא, ומאי אחני ליה המון גוים רבים,
אלא הכוונה הוא שאברהם הוא יהא אב לכל הגרים
שעתידיהם להתגייר¹⁷⁴, וחיינו שבזה שאברהם נקרא
אב המון גוים על ידי זה יש מקום לקבלת הגרים
בישראל, וכל גר שמתגייר נתקדש בקדושת ישראל
שאינה נפסקת לעולם¹⁷⁵ רק מבה אברהם שנקרא אב
המון גוים, וכמו שדרשו ז"ל בריש פרק הכל
חייבין¹⁷⁶ ע"פ נדיבי עמים נאספו אלו הגרים ונקראו
על שם אברהם וכדכתיב 'עם אלקי אברהם', וכן כתב
הרימב"ם ז"ל¹⁷⁷ וז"ל: הגר מביא בכורים וקורא
שנאמר לאברהם כי אב המון גוים נתתיו, הרי הוא
אב כל העולם כולו 'אלו שנכנסין תחת כנפי

ע"ה שהשיב אם אמעט יו"ד משמי ישאר עקב, ומאי
איכפת ליה אם ישאר עקב, ע"כ. יעו"ש מה שתירין
לפי דרכו.

ואגב אורחא יבואר בס"ד מפני מה נאמר
בתחלים ושבועתו לישחק בשי"ן, והרי מקרא מלא
דבר הכתוב וקראת את שמו יצחק, ולמה זה שינה
דוד את שמו לישחק, עוד יבואר בס"ד בשנתו את
טעמו מדברי הימים לתחלים בדבריו הימים אמר
ושבועתו לישחק בצד¹⁷⁸, ואילו בספר תחלים אמר
ושבועתו לישחק בשי"ן, וכן יבואר הטעם שנכתב
בכתוב ארבעה פעמים ישחק בשי"ן, עוד יבואר
בס"ד מפני מה בתחלים אמר זרע אברהם עבדו וגו',
ובדברי הימים אמר זרע ישראל עבדו וגו'¹⁷⁹.

ולבא אל המכוון נקדים לפרש מקראי קדש
בפרשת בא וז"ת: ומושב בני ישראל אשר ישבו
במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' ויהי
מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' יצאו כל
צבאות ה' מארץ מצרים. והקשו המפרשים ז"ל וחלא
בברית בין הבתרים נגזרה הגזרה על שעבוד ארבע
מאות שנה, וכדכתיב ועבדום וענו אותם ארבע
מאות שנה וגו', ותינה אם ישבו בפועל שלשים שנה
יתר על הארבע מאות שנה ניהא, אך הלא גם הארבע
מאות נחצו למאותים ועשר ולא ישבו במצרים אלא
רד"ו שנה, ואם כן הני תלתין שנין מאי עבדיתייהו,
ולא עוד אלא שנכפל בפסוק שלאחריו פעם שנית
ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו', ויש
מהמפרשים ז"ל שתירצו שגזירת בין הבתרים
מתחלתה אכן היתה על מנין ת"ל שנה, שהוא מספר
חמש פעמים אלקים, נגד חמשה גבורות הידועות,
להמתיק ה' גבורות במספר ה' פעמים אלקים שהן

¹⁷⁰ יעו"י רבינו בחיי פ' בחקותי.

¹⁷¹ ובמקום אחר הארכנו לבלר בס"ד מפני מה תקנו חז"ל
לומר בהתחלת פסוקי דזמנה בשחית פסוקי הודו לה'
קראו בשמו וגו' הגאמר דכדי הימים ושם כתוב ושבועתו
ליצחק כלל, ולמה לא תקנו לומר אלו הפסוקים עולם
הכתובים בספר תהלים ושם כתוב ושבועתו לישחק בשי"ן,
על אף שכל המזמורים שתקנו חז"ל לומר בפסוקי דזמנה
הם מזמורים הגאמרים על ידי דוד נעים הזמירה בספר
תהלים, וכן באלו בס"ד למה אומרים בנתיב מילה פסוק

אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק בשי"ן הגאמר בספר
תהלים.

¹⁷² יעו"י רמב"ן פ' בא ד"ה ומושב בני ישראל.

¹⁷³ סוכה דף נ"ב ע"ב.

¹⁷⁴ יעו"י ס' פרי לדיק מאמר קדושת השבת מאמר ג'.

¹⁷⁵ וגר שחזר לסורו אין גיורו בטל ודינו כישראל מומה.

¹⁷⁶ חגיגה דף ג' ע"א.

¹⁷⁷ הל' בכורים פ"ה ה"ג.

השבינה¹⁷⁸.

מה נעשה ליום פקודה יום הכסא כי יבא, וחרו משיח
בן דוד בא משתי פרידות טובות והן רות המואביה
ונעמה העמונית כדאיתא בקמא¹⁸⁴, ועתה אם אברהם
יחזור אות ה"א ולא יקרא עוד 'אב המון גוים', הרי
כל אלו הגרים שעתידיים להתגויר – ורות ונעמה
בכללם – לא יתקדשו בקדושת ישראל הם זורעם
אחריהם, וכי מניין יבא אליהו – עם משיח בן דוד –
ויגלה להם לישראל חררי בהמות ולויתן, ולזה לא
הסכים אברהם להחזיר אות ה"א משמו.

אמנם יעקב אבינו ע"ה¹⁸⁵ אכן הסכים להקטין
עצמו ולמעט אות יו"ד משמו, ולזה אמר כמסכים
ובלשון מקיים אם אמעט יו"ד משמי ישאר עקב יואין
בכך כלום¹⁸⁶, הנה כי בן קח יו"ד שנתן יעקב עם
רד"ו שנתן יצחק הרי ביוך מניין ר"ך, תנכה ר"ך מן
מספר ת"ל ישאר רד"ו, ולזה נשתעברו במצרים רד"ו
שנה, ובה מיושב בס"ד על נכון קישויות ג"ע החיד"א
ז"ל הנ"ל. יעזור השי"ת ובמהרה יקיים יעוד הכתוב
אשרקה להם ואקבצם, ויצחק יחזור לישחק
כבראשונה¹⁸⁷, וכמו שאמר נעים הזמירה בתחלותיו
אשר כרת את אברהם ושבעתו לישחק וגו'¹⁸⁸,
ונזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בירושלים
הבנויה בהאי שתא, אכ"ר.

וכן כתב רבנו בחיי ז"ל¹⁷⁹ וז"ל: וגר שיש לו
קרקע מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו,
אבל יש כנמרא מו שסובר מביא וקורא, לפי
שאברהם אביהם של גרים שנאמר כי אב המון גוים
נתת, וחרו הוא אב לכל הנכנסים תחת כנפי
השכינה ויכול הוא לומר לאבותינו. וכן כתב
החינוך ז"ל¹⁸⁰ וז"ל: ועוד אמרו ז"ל בענין זה שהגרים
אף על פי שלא נתחלקה להם הארץ מביאין וקורין,
כי לאברהם ניתנה תחלה והוא נקרא אב המון גוים,
כלומר שכל המתגויר נחשב לו כבן.

וכן כתב הרמב"ן ז"ל¹⁸¹ וז"ל: הנה בריתי אתך
והיית לאב המון גוים, הוא ברית המילה כאשר יפרש
זאת אות הברית, ואחרי הברית תהיה לאב המון
גוים, ע"כ. וכן כתב הב"י ז"ל¹⁸² וז"ל: ומ"ש דנדרר
מזרע אברהם אסור בגרים כו' דגרים נקראים על שם
אברהם דכתיב כי אב המון גוים נתת¹⁸³.

ומעתה יובן הדבר במין חומר, והוא אומרו אם
אחזיר ה"א לא אחיה אב המון גוים, כי אם יחזיר
אברהם אות ה"א משמו, אמנם לעת עתה יועיל ויגרע
חמש שנים ממנין ת"ל שנה משעבוד מצרים, אבל

¹⁷⁸ ובמקום אחר פירשנו בזה מאמרם ז"ל ב"ש נדרים –
דף ל"ב ע"א – ח"ו: אמר רבי הושעיא כל המתמים ענמו
שעה עומדת לו שנאמר התהלך לפני והיה תמים, וכתיב
והיית לאב המון גוים, ע"כ. ופירש הר"ן ז"ל שעה עומדת
לו, שעולה לגדולה. ולכאורה מה גדולה היא זו לאברהם
בזה שקראו אב להמון גוים, ולהנ"ל ינחל שפיר.

¹⁷⁹ פ' תבא.

¹⁸⁰ מצוה תר"ו.

¹⁸¹ פ' לך לך.

¹⁸² יו"ד סוף סי' רי"ג.

¹⁸³ יעו"י ב"ח שם, ובט"ז ס"ק כ"ה.

¹⁸⁴ דף ל"ח ע"א.

¹⁸⁵ הנקרא יעקב הקטן.

¹⁸⁶ ובמלת עקב רמז יעקב לגלות אדום שהוא באלף
החמישי כנרמז בפסוק נתנני שוממה כל היום דו"ה, ונחמד
הבית בשנת ג' אלפים תכ"ח שהוא עק"ב שנה קודם סיום
ד' אלפים לבניית העולם, – יעו"י בתקונים תי' י"ג – דף

כ"ט ע"א –: והוא כולע על ירכו, דפרח מניה י' ואשתאח
עקב.

¹⁸⁷ יעו"י מ"ש השל"ה הק' – מס' שבועות – ח"ת: ומאלחי
כחור, המשנה היא כחר תורה שעל פה ועל ידה נמלא
תיקון גדול לרבע דברים נעלמים מעין כל חי, שכל
הגאולות לישראל מתעוררים מלמעלה להאיר ולהאיר
כוחם למטה, ראשון המ' של משנה מתקנת וממתקת המ'
של לסדרה המשנה היא סתומה וחתומה עד קץ הימין
ונפתחת על ידי לימוד המשנה, והשי"ן של משנה מתקנת
וממתקת ה"ל של יצחק שהוא דין הקשה להיות בשי"ן יצחק
ישחק שיהיה לעתיד גיל וששון, לזה מרמז המסורה של ד'
יצחק בשי"ן ישחק כאשר מרמזו ומבואר ליודעי חן, והגו"ן
מקרבת הגאולה וממתקת שער החירות שהוא שער
החמשים שהוא שער הגאולה, והה' מרמזת על השכינה
שהיא בגלות ועם הלימוד מוציא אותה מהגלות המר
והנמרה.

¹⁸⁸ יעו"י ס' הליוקטים להאר"י ז"ל עה"פ יושב בשמים
ישחק.

להגדה – ג

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו
כאילו הוא יצא ממצרים

קאמרי שפיר עשה ה' 'לוי' וכן 'בצאתי'¹⁹⁰, עוד יש להבין דמלשון חגמ' נראה שרבא הוא הוא שחידש מעצמו הלכה זו שצריך לומר פסוק 'ואותנו הוציא משם', שהרי לא אמרה משום רבו אלא אמרה בסתמא משמיה דנפשיה, וכן נראה מהירושלמי שלא הביאו הלכה זו דצריך לומר פסוק 'ואותנו הוציא משם'.

ומעתה יש להתבונן חדא מה היה קשה ליה לרבא בפסוק 'בעבור זה' וגו' עד שחידש הלכה מחודשת דצריך לומר גם פסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו' ומאי אולמיה דפסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו' על פסוק 'בעבור זה עשה ה' לוי' וגו'¹⁹¹, תו יש לדייק למה לא הביא רבא פסוק 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו' וגו' המוקדם בפרשה¹⁹², עוד יש לדייק דמלשון המשנה משמע לכאורה דמחמת החיוב שחייב להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו', ויש לשאול והלא גם בלי החיוב להראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים חייבין אנו להודות ולחלל למי שעשה את כל הנסים האלו לאבותינו בימים ההם בזמן הזה וגאל אותם מעבדות לחירות, ומה לשון אומרת 'לפיכך' אנחנו חייבים להודות וכו'.

בעל מסדר ההגדה יסד לומר בהגדה בליל פסח הפיסקא הבאה: בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', שלא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא אלא אף אותנו גאל עמחם שנאמר 'ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו'. לפיכך אנחנו חייבים להודות לחלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו וכו'.

מאמר הגדה זו מקורה במשנה פרק ערבי פסחים וזה לשון המשנה: בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', ע"ב. ובגמרא¹⁸⁹ בא רבא והוסיף על משנתנו ואמר וצריך שיאמר 'ואותנו הוציא משם', ע"ב.

וראוי לשום לב ולהתבונן, חדא האידך ילפינן מתיבת 'לוי' או מתיבת 'בצאתי' דזה קאי על כל אחד ואחד מישראל עד סוף כל הדורות, וחרי משה רבנו ע"ה אמרה לדורו בשנה הראשונה שיצאו ממצרים, ולזה

¹⁸⁹ פסחים דף קט"ז ע"ב.

¹⁹⁰ יעו' ח' מהרש"א ז"ל ד"ה כאלו הוא יצא מ"ש בזה.

¹⁹¹ יעו' ס' ודע קדש על ההגדה ד"ה ואלו לא הוציא.

¹⁹² יעו' צפי' הרוקח על ההגדה דזה הפסוק ואותנו וגו' מיותר שהרי כבר כתוב למעלה מזה ויוציאנו וגו' ומיותר הפסוק יליף ליה רבא, וכן פירש האלכח חיים והכל בו.

בכתיבתה בחיסור אות או בייתור אות ממה שהכתוב רגיל לכותבה אינה אלא לדרשא, וכגון הא דאיתא בכתובות¹⁹⁶ ונתנו לאבי הנערה, נערה מלא דיבר הכתוב, ועוד כיוצא בזה, והנה תבת 'אתנו' בכל התורה כולה כתיב חסר ו', ואמנם פעם אחת כתיב 'אתנו' מלא בוא"ו והוא פסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו', וכאן הבן שואל מה נשתנה 'אותנו' זה מכל 'אתנו' שבתורה, אלא ודאי לדרשה קאתי, ומאי דרשינן ביה, שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו ממש גאל עמכם, עד שאנו מקדימין גאולתנו לגאולת אבותינו, וכמו שאנו אומרים בברכת הגאולה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים.

ומעתה זכינו לדין דמתיבת 'לי' או 'בצאתי' לחוד לא שמענו האי ילפותא דמשנתנו 'שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', אמנם אחר שהכתיבה התורה 'אתנו' מלא בוי' בפסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו', הרי מפסוק זה נשמע על פסוק בעבור זה עשה ה' לי' דהכונה 'לי' ממש, ומעתה ניהא שפיר הא דהרמב"ם והסמ"ג ז"ל השמיטו פסוק 'בעבור זה עשה ה' לי' וגו', והביאו רק פסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו'.

אמנם עדיין חל עלינו חובת הביאור וליתן טעם על מה זה חייבו חז"ל לכל אחד ואחד מישראל עד סוף כל הדורות להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים, והרי אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו

והנה הרמב"ם והסמ"ג ז"ל השמיטו מכל וכל פסוק 'בעבור זה' וגו' המובא במשנה, והביאו רק את הפסוק שחידש רבא שצריך לומר והוא פסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו', וז"ל הרמב"ם ז"ל¹⁹³: בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא 'עתה' משעבוד מצרים שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו', וכן הביאה הרמב"ם ז"ל בנוסח ההגדה¹⁹⁴ וז"ל: ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל שנאמר 'ואותנו הוציא משם' למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. וכן כתב הסמ"ג ז"ל¹⁹⁵ וז"ל: בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר 'ואותנו הוציא משם' ע"כ.

ומעתה יש לתת טוב טעם למה זה השמיטו הרמב"ם והסמ"ג ז"ל פסוק 'בעבור זה' וגו' הנאמר במשנה והביאו רק הפסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו' שנתחדש לאומרה על ידי רבא, ומאי עדיפותיה של פסוק 'ואותנו הוציא משם' וגו' על פסוק 'בעבור זה עשה ה' לי' וגו'.

ונ"ל בס"ד דהוקשה ליה לרבא במשנתנו קושיותנו הנ"ל מתיכן ילפינן הלכה זו שבכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים, אמנם הרי ראינו מצינו האי כללא דכילול לן בגמ' דכל תיבה בתורה שנשתנית פעם אחת

¹⁹⁵ מ"א מ"א.

¹⁹⁶ דף מ' ע"ב.

¹⁹³ ה"ל חמץ ומ"א פ"ז ה"ו.

¹⁹⁴ הלכה כ"ו.

בן, ואמר כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל שמאות ה' היתה נסיבה זאת שבניו של משה רבנו ע"ה לא יהיו ביציאת מצרים ולא יראו בעיניהם כל הנסים האלה כדי שמושה רבינו ע"ה הוא יהיה המספר הראשון של נסי יציאת מצרים והוא יספר בראשונה נסי יציאת מצרים לבניו ויכנים קדושה ואמונה בלב בניו, ובזה יעשה חכמה ראויה לכל ישראל למען יקומו ויספרו לבניהם בליל היציאה נסי יציאת מצרים בראוי וכיאות, וליל שמורים סגולתה להשריש קדושה ואמונה קבועה בלבבות בני ישראל השומרים ומצפים מתי יבוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לגאולת עולם.

וזוהו אומרו: ולמען 'תספר' לשון נוכח למשה רבינו ע"ה שהוא יהיה המספר הראשון ועל ידי זה 'יידעתם' כי אני ה', כי על ידי זה יוכלו כל ישראל לספר לבניהם בליל הסדר נסי יציאת מצרים בראוי ועל ידי זה תישאר האמונה קבועה בלבם לעולם, וכמו כן הוא הענין והוא הטעם במאמר המגיד 'ואף אתה אמור לו 'בהלכות הפסח' אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ר"ל דהטעם דאין מפטירין אחר הפסח הוא כדי שישאר טעם הפסח בפיו, כמו כן בליל הסדר צריך כל אב לחשוב תשובה לבנו בהתעוררות והתפעלות אמתית באופן שלא יפוג טעמו ותיקבע האמונה בלבו לעולם, וזהו אומרו ואף אתה אמור לו 'בהלכות הפסח', ובשתאמר לו באופן כזה תיקבע האמונה בלבו לעולם, אך ק"ל ז"ל.

ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו חיינו משועבדים עדיין לפרעה במצרים עד עצם היום הזה, ומה טעם יש בה להראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים¹⁹⁷, ולמה לא הספיק בזה שהקב"ה הוציא את אבותינו מכור הברזל ממצרים וקרבנו לפני ה' סיני ועל ידי זה הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לעבודתו יתברך שמו.

ונ"ל בס"ד בהקדים אמרי קודש כ"ק אדמו"ר מרן מהר"ד מבעלזא ז"ל שהביא משמיה דאבוב כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל על מאמר בעל מסדר ההגדה 'ואף אתה אמור לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', ודייק מרן מהר"י ז"ל מה לשון אומרת 'בהלכות הפסח' בכ"ף הדמיון, והיה ראוי יאמר ואף אתה אמור לו הלכות הפסח וכו', תו למה זה בחר בעל מסדר ההגדה לומר הלכה זאת דייקא, עוד דייק כ"ק מרן מהר"י ז"ל בפרשת בא בפסוק 'ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו', דהתחיל בלשון יחיד ולמען 'תספר' וגו', וסיים בלשון רבים 'יידעתם' כי אני ה' וגו'.

ואמר כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל על דבר מה שמצינו שכל עם בני ישראל היו ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף וכלם ראו בעיניהם הנסים הגדולים והנפלאות שנעשו להם וכמו שאמרו במכילתא 'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל'¹⁹⁸, ורק שני בניו של משה רבינו ע"ה לא היו לא ביציאת מצרים ולא בקריעת ים סוף ולא ראו בעיניהם אלו הנסים והנפלאות שנעשו לישראל, ולמה

יצא ממצרים ולכן בכל שנה ושנה כליל פסח הוא הלילה שיצא ממצרים הרי הוא מרבה לספר בניסי יציאת מצרים ולזה הרי זה משובח.

וזהו שדייק הרמב"ם ז"ל בלשונו הזהב וכתב בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא 'עתה' משעבוד מצרים וכו', וזהו שאמרו במשנה בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו' 'לפיכך' אנחנו חייבים להודות וכו' מכיון שבלתי החיוב לראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים הרי אסור לנו להרבות בשבחות וגבורות של המקום ב"ה, ומעתה סרה גם קושיית המפרשים ז"ל מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אסור לנו להרבות בשבחות וגבורות של המקום ב"ה, הלילה הזה כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ולפ"ד הנ"ל נחא שפיר²⁰⁰.

ויה"ר מלפני אבינו שבשמים ובמהרה יקום יעוד הכתוב 'הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בית ישראל ממצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר החדתים שם וישבו על אדמתם, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות, ויכונון אולם מזבח וסוכב בעגלא דידך, אבי"ר.

ומעתה אף אנו במסלה זו נעלה בס"ד ונאמר שלכן חייבו חז"ל לכל אחד ואחד להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים, שהרי אינו דומה המספר לבניו מאומד ומשמועה אלו הנסים שנעשו לאבותינו במצרים, לזה שהוא בעצמו יצא מגלות מצרים ומספר לבניו בהתרגשות וביתר שאת הנסים הגדולים והנפלאות הגדולות עד אין חקר שנעשו אתו ושראה אותם כמו עיניו ממש, ועל ידי סיפור ניסי יציאת מצרים בהתפעלות אמיתית תישאר האמונה קבועה בלבבם לעולם.

עוד נראה להוסיף בס"ד דמטעם זה בעצמו אמר המגיד 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', כי הרי אמרו חז"ל במגילה¹⁹⁹ דאסור להאריך ולהפליג בשבחיו של המקום ב"ה יותר מדאי 'כי מגרעות נתן', משל למלך וכו', וכמו שפירש רש"י ז"ל בפסוק נורא תהלות, ומי ימלא גבורות ה', מי שיכול להשמיע כל תהלותיו, אמנם בעל הנס בעצמו מי שנעשה לו הנס הוא מחוייב בהלל והודאה ולהרבות בשירות ותשבחות על הנס שנעשה לו ולספר גבורותיו של המקום ב"ה, וכמו כן בכל שנה ושנה כשמוניע אותו יום שנעשה לו הנס ראוי לו להודות ולהלל להקב"ה על הנס שעשה לו, וזהו אומרו וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, שהרי כל המרבה לספר ביציאת מצרים יותר מחיובו הרי זה מראה בנפשו כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים ולכן בכל שנה מראה בנפשו כאילו הוא עצמו

¹⁹⁹ מגילה דף י"ח ע"א, ודף כ"ה ע"א.

²⁰⁰ יעו"י שפת אמת לפסח – תרס"ז – ז"ה צענין המרכזה לספר.

להגדה – ד'
ובזרוע נטויה זו החרב

ז"ל בדבריו רש"י ז"ל הנ"ל איך יתכן לתאר ח"ו דמות יד ממש אל הא"ס ב"ה אשר הוא מופשט ומושלל מכל ציור ודמות גשם, וכל עובר על פירוש רש"י ז"ל עומד תוהא ומשתאה לדעת האיך זה כתב רש"י ז"ל יד ממש' על א"ס ב"ה שהוא מופשט מהגשמיים מכל וכל ואינו גוף ולא ישיגהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל.

נ"ל בס"ד כי הנה ח' הוא איש מלחמה להלחם בעד עמו עם כל הנחרים בהם מימות אבותינו עד היום הזה, והנה כל גבור ואיש מלחמה כשהוא יוצא למלחמה נגד אויביו הרי הוא יוצא בכלי זיין בחרב והנית ואבניו בליסטראות, הנה כי כן כביכול כשהוא עושה מלחמה אינו עושה אלא בחרבו, וכדכתיב 'אם שנותי ברק חרבי וגו' אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר' וגו', והוא חרבו הקשה של הקב"ה שיש לה י"ו פנים שבהן הוא מכה באויבים²⁰⁴.

אמנם הרי כבר איפלגו תנאי בכמה מכות הוכו המצרים על הים, לחד מאן דאמר חמישים, ולאידך מאתים, ולאידך מאן דאמר מאתים וחמישים מכות²⁰⁵, במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלקים הוא,

ויוציאונו ח' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובאתות גדול ובאתות ובמופתים, ביד חזקה זו הדבר וכו', ובזרוע נטויה זו החרב, כמה שנאמר 'וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים', ובמורא גדול זו גלוי שכינה, כמה שנאמר 'או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ח' אלקיכם במצרים לעיניך'.

ובכבר עמדו המפרשים ז"ל על דרשת בעל ההגדה 'ובזרוע נטויה זו החרב', וכי היכן מצינו מכת הרב במצרים²⁰¹, וכן נתקשו ז"ל על דרשתו 'ובמורא גדול זו גלוי שכינה', שהרי לא מצינו אשר בעת יציאת מצרים היה גלוי שכינה, כי בקריעת הים נגלה השכינה לישראל לא במצרים, וכמו שאמרו ז"ל במכילתא²⁰² ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא²⁰³.

ולבא אל המכוון נקדים דברי רש"י ז"ל בפרשת וארא על הפסוק וידעו מצרים כי אני ח' בננתי את ידי על מצרים וגו' וז"ל: את ידי, יד ממש, להכות בהם. ובכבר נתחבטו המפרשים

²⁰³ 'עו' מ"ש כס' שכלי הלקט משום מורו – סי' רי"ח.

²⁰⁴ 'וחרבי', אוחיות חרב י"ו, לומר כך חרבו של הקב"ה יש לה י"ו פנים – צעה"ט, והוא רמזו בשם יו"ה, י"ו ה', וכן ט"ו השפיות מהכוס כליל פסח הס כנגד חרבו של הקב"ה שיש לה י"ו פנים, דרכי משה סי' תע"ג.

²⁰⁵ 'עו' מס' אבות פ"ה מ"ז: עשר מכות לקו המצרים במצרים ועשר על הים.

²⁰¹ 'עו' מ"ש כס' שכלי הלקט משום מורו – סי' רי"ח. כביאורו על ההגדה – דה קאי על מלחמת בכורי מצרים באבותיהן, וכמ"ס ז"ל בפסיקתא שהבכורות הרגו באבותיהן ששים רבוא וכמ"ס למכה מצרים בבכוריהם, וזו היא מכת חרב שהיתה במצרים, ויעו' רש"י פ' עקב ד"ה ובזרוע נטויה.

²⁰² מכילתא בשלח פר' השירה סי' ג'.

ועל הים מה הוא אומר וירא ישראל את הים הגדולה וגו', כמה לקו באצבע עשר מכות, חשוב חמש אצבעות שביד הגדולה לכל אחד ואחד עשר עשר מכות, וכן לאידך מאן דאמרי אם מאתים או מאתים וחמשים מכות.

ומעתה אם במצרים ובים היה כביכול יוצא גם כן להלחם בהם בחרבו הקשה, אם כן הרי אין כאן לא אצבע ולא יד, אלא אותו הרב שהכה במצרים אותו חרב עצמו ככה גם על הים, והאיך אתה חושב על הים פי חמש על העשר מכות שהיה במצרים, אלא מכאן אתה למד כי במצרים נלחם ה' בהם לא בחרבו הקשה אלא כביכול בידו הגדולה, אלא שבמצרים היתה המלחמה רק באצבע אחת ועל הים בכל החמש אצבעות, וזהו שפירש רש"י ז"ל יד ממש להכות בהם, והמכוון לאפוקי חרב דלא, ור"ל כי כאן במצרים לא יצא כביכול להכות בהם בחרב כבשאר המלחמות, אלא כביכול הכה אותם בידו הגדולה ממש, ומעתה יש לתת טעם לשבח מה נשתנה מצרים מכל שאר אומות שהיתה המלחמה בהם כביכול בידו הגדולה ולא בחרב.

והנ"ל בס"ד עפ"י מה שאמר בזוהר הק/ק²⁰⁶

וזהו: תניא אמר רבי יוסי כל מה שעושה הקב"ה אינו צריך לעשות אלא בדבור דכיון דאמר ממקום קדושתו יהא כך מיד נעשה וגו', דאמר רבי יוחנן מאי דכתיב 'ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך' וגו', אי הכי יקרא סגיאנה הוא למצראי דלא דמי מאן דתפש מלכא למאן דתפש הדיוטא, ועוד אין לך אומה מזוהמת

בכל טומאה כמו המצרים דכתיב בהו 'אשר בשר חמורים בשרם' וגו', וכי לא היה להקב"ה מלאך או שליח לשגר לעשות נקמה במצרים כמו שעשה באשור וגו', כל שכן המצרים שהם מזוהמים יותר מכל אומה, ואמר אני ולא מלאך, אלא אמר רבי יהודה מכאן למדנו כח גבורתו של הקב"ה ומעלתו שהוא גבוה על הכל, אמר הקב"ה אומה זו של מצרים מזוהמת ומטונפת ואין ראוי לשגר מלאך ולא שרף דבר קדוש בין רשעים ארורים מטונפים²⁰⁷, אלא אני עושה מה שאין יכול לעשות מלאך ולא שרף ולא שליח שאני אומר ממקום קדושתו יהא כך ומיד נעשה, מה שאין המלאך יכול לעשותו וגו', ולפיכך לא נעשית נקמה זו על ידי מלאך ושליח בשביל קלון המצרים, ולהראות גדולתו של מקום שלא רצה שיכנסו ביניהם דבר קדוש, ע"כ.

ומעתה אף אנו במסלח זו נעלה ונאמר כי לא היה ראוי לשגר דבר קדוש – הוא חרבו של הקב"ה – בין רשעים ארורים מזוהמים ומטונפים, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו יצא ונלחם בהם, וממקום קדושתו אמר יהא כך, ומיד נעשה, אמנם עדיין נשאר לנו מקום להתבונן בו שהרי בעל מסדר ההגדה דרש דרש 'זבחונו נטויה זו החרב', ולפ"ד הנ"ל הרי במצרים לא היה חרב כלל אלא כביכול יד ממש.

והנ"ל בס"ד עפ"י מאמר הזוהר הק/ק²⁰⁸ וזהו: וזה חולך לפניכם יומם וגו' והאי ללכת יומם

²⁰⁷ פן יתעבה לורו בעציות גילולי מלכיס, ועזא ועזאל ויכחו שהשחיתו לרכס.

²⁰⁸ ח"א דף כ"א ע"א.

²⁰⁶ ח"א דף קט"ז ע"ב.

מצרים דכתיב 'אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים', אלא בגין דכד נפקו ממצרים בהאי חולקא עאלו, ובהאי קטיל קודשא בריך הוא קטולא דמצרים, וכן אמר בתיוקונים²¹² וז"ת: ובגין האי קנאה דכסי קב"ה באות דלילה על אסתר דאיחי קדושה דלילה וגו', אתלבשו עשרה כתרין תתאין בעשרה בגין דהמן וגו', וקב"ה נטיל נוקמא מניה ומבניו בשכינתא עלאה דמחאת למצראי חמושים מכות²¹³.

ונ"ל בס"ד דזהו שאמרו בירושלמי פרק כהן משיח²¹⁴ וז"ת: בד אתא רחמנא למיפרקיה ישראל ממצרים לא שלח לא שליח ולא מלאך, אלא הקב"ה בעצמו וכו', ולא עוד אלא הוא וכל דרגון דידיה, 'אשר הלך אלקים' אין כתיב כאן, אלא 'אשר הלכו אלקים', וזהו דקמסיום בעל מסדר ההגדה 'ובמורא גדול זו גלוי שכינה' דא דינא דמלכותא דאתקרי חרב²¹⁵.

ומעתה סרה קושיית המפרשים ז"ל הנ"ל בראש האמור על דרשת בעל מסדר ההגדה 'ובזרוע נטויה זו החרב' וכן על דרשתו 'ובמורא גדול זו גלוי שכינה', שלא מצינו ביציאת מצרים לא מכת חרב ולא גלוי שכינה כנ"ל, שהרי אין כונת המגיד על חרב של רומחין וסייפין, אלא הכונה אל חרב לח' מלאה דם, הרומז לדינא דמלכותא הלוחמת מלחמות ה', וזהו אומרו 'ובמורא גדול' זו גלוי שכינה.

ולילה כמח דאוקמוה²⁰⁹, וכי יקרא הוא דמלכא דמטרוניתא תיוזל והיא תגה קרבא וגו', אלא למלכא דאזדונו במטרוניתא עלאה וגו', אמר, מחכא כל מאן דיצטריך למללא עמי לא יכיל למללא עמי עד דאודע לה למטרוניתא, כך קב"ה מסגיאנות חביבותא ורחימותא דלילה בכנסת ישראל אפקיד כלא ברשותה וגו', אמר 'ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי', מה אעביר לה, אלא הא כל ביתא דילי בידהא, אפיק מלכא כרוזא, מחכא כל מלין דמלכא בידא דמטרוניתא יתמסרון, אפקיד בידהא כל זיינן דלילה רומחין וסייפין קשתין חצין וחרבין בלסטריין קסטראין אעין אבנין וגו', אמר מלכא מכאן ולחלאה קרבא דילי אתמסר בידך, זיינן דילי מארי מגיחי קרבא בידך וגו', אשתכח דכלא בידהא ודא הוא יקרא דמטרוניתא, דהא הוא דכתיב 'יסע מלאך האלקים' וגו'.

ועפי"ד הנ"ל נ"ל בס"ד דזהו שדרש המגיד 'בזרוע נטויה זו החרב' 'ובמורא גדול זו גלוי שכינה', ור"ל כי החרב הנזכר כאן בהגדה היא 'חרב נוקמת נקם ברית' הרומז למדת הדין דינא דמלכותא דאתקרי חרב, ואינו חרב של רומחין וסייפין²¹⁰, שהרי במצרים נלחם ה' בהם כביכול בידו הגדולה ולא בחרב, וכמו שאמר בזוהר הק' ²¹¹אמר רבי חייא מאי טעמא הכא יציאת

²⁰⁹ וכל מקום שנאמר וה' אמרו חז"ל הוא ובית דינו, והיינו מלכותא קדישא שהיא דינא דמלכותא.

²¹⁰ יעו' זוהר בשלח – דף ס"ו ע"ג – וז"ת: ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, לפי חרב ודאי, ולא לפי רומחין וזיינן, אלכא בחרב ודאי, האי היא דלקרי חרב נוקמת נקם ברית.

²¹¹ ח"ג דף קע"ו ע"א.

²¹² תי' כ"א דף נ"ח ע"א.

²¹³ יעו' ס' עיר גבורים פ' וארא מאמר קע"ב: 'וגאלתי אתכם בזרוע נטויה', היינו עם השכינה שהיא הזרוע הנטויה והיא חזקה.

²¹⁴ הלכה ב'.

²¹⁵ יעו' פי' הריקאטני פ' וארא ד"ה ועברתי בארץ מצרים.

להגדה – ה

הלל המצרי אימתי אמרוהו

גרסינן בפרק ערבי פסחים²¹⁶ וז"ת: הלל זה מן אמרו, רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה 'שעלו' מן הים, וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו, ונראין דבריו מדבריהן וכו', ע"כ. ולחלן בגמ' נחלקו תנאי בענין וז"ת: ת"ר הלל זה מן אמרו, רבי אליעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה 'שעמדו' על הים, הם אמרו 'לא לנו ה' לא לנו', משיבה רוח הקודש ואמרה להן 'למעני למעני אעשה', רבי יהודה אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען וכו', וכו', וחכמים אומרים נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל, ולבשגגאלין אומרים אותו על גאולתו, ע"כ.

ואבא אל העין כי לפום ריחטא נראה דאלו שני מומרות בשעה 'שעלו' מן הים, ובשעה 'שעמדו' על הים סתראי נינהו, וכל רואה ומעיין עומד תרוח ומשתאה לדעת הלל זה אימתי אמרוהו, בשעה 'שעמדו' על הים כדברי רבי אליעזר, או בשעה 'שעלו' מן הים כדברי רבי אלעזר ברבי יוסי.

ולדידי חזי לי דקושיא זו קשיתיה לרבינו הרשב"ם ז"ל, ולזה נדחק ופירש 'בשעה שעמדו על הים' היינו 'לאחר שעברו', ור"ל לאחר שעלו מן

הים וכבר עמדו על שפת הים, וכדי שלא יוקשה לפירושו והלא אחר שעלו מן הים מה יש עוד לעוק אל המלך ומה מקום לתפלה זו 'לא לנו וגו' כי לשמך תן כבוד', לזה חוסף וכתב וז"ל: 'והתפללו לא לנו', כלומר והלא אחר שכבר עלו מן הים ליבשה תפלה זו למח, ויהי במשיב 'כי חששו מן יעבור פרעה וחילו אחריהם'.

ומה שיש להתעורר על פירוש הרשב"ם ז"ל, חדא כי מתישבת רוח הקודש שהשיבה להן לישראל 'למעני למעני אעשה' נשמע כי בני ישראל אכן היו נתונים בצרה גדולה באותה שעה ולזה התפללו 'לא לנו וגו' כי לשמך תן כבוד', ולא נגאלו מאותה צרה אלא בעבור שמו הגדול שלא יתחלל ח"ו בגוים שלא יאמרו ח"ו תש כחו, ולפי פירוש הרשב"ם ז"ל הרי בני ישראל לא היו כלל בצרה באותה שעה אלא פחדו פחד שוא מן יעבור פרעה וחילו אחריהם, ואם כן מה משיבה להן רוח הקודש 'למעני למעני אעשה' והרי הם כבר טבועים ועומדים, והיותר קשה שהרי גם משה התפלל עם כל ישראל תפלה זו 'לא לנו וגו' כי לשמך תן כבוד', וכי סלקא דעתך דאף משה רבנו ע"ה מקטני אמנה היה²¹⁷ ובהאי פחדא חוה יתיב מן יעלה פרעה וחילו מן הים וירדוף אחריהם אחר שכביכול אמר לו 'אתה הרם את מטך וגו' ואכבדה בפרעה ובכל חילו' וגו', אתמהא, וכי בכדי חוציאם ממצרים ועשה להם נסים ונפלאות

²¹⁷ יעוי' פסחים דף ק"ח ע"ב: אמר רב הונא וישראל שגאולתו הדור מקטני אמנה היו וכו'.

²¹⁶ פסחים דף ק"ז ע"א.

והלא זהו תכלית נסי קריעת ים סוף, ולא עביר קב"ה ניסא למגנא, ומה עם הבטחתו 'ית' 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על החר הזה', ומדתו של קב"ה הוא אמת ואין דברו חוזר ריקם וידע שסופו לקיים הבטחתו, וגם מה יאמר אותו צדיק ועבדו וענו אותם קיום בהם וכו'.

ואחר נטילת רשות מכבודו של הרשב"ם ז"ל נ"ל בס"ד על פי מה שתרגם המתרגם על שיר השירים בפסוק 'לסמתי ברכבי פרעה' וגו' ²¹⁸ וז"ת: כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין וכו', מה עבד קב"ה איתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב, אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די ביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא, בההיא שעתא תקף רוגזיה דה' עליהון ובעא לשנקותון בנו ימא וכו', אלולי משה נביא דפרש ידיו בצלוי קדם ה' ואתיב רוגזא דה' מנחון, ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בנו ימא דסוף כיבשתא. הא קמן כי משה רבנו וצדיקי דרא אמרו הלל ושירה כבר בחצות הלילה כשהם עדיין נתונים בצרה ועומדין בתוך הים, וזהו שהשיבה לחן רוח הקודש 'למעני למעני אעשה', שהרי אלולא משה נביא דפרש ידיו בצלוי היו כולם נשנקין ח"ו בנו ימא דסוף.

ומעתה לפי פירוש התרגום הנ"ל יובן הדבר כמין חומר, והיינו כי הא דאמר רבי אליעזר שישראל אמרוהו בשעה 'שעמדו' על הים, היינו אחר דפרש משה ידיו בצלוי קדם ה' בתוך הים

ואמרו דרך תפלה ובקשה לא לנו ה' לא לנו, ואתיב רוגזא דה' מנחון, ואחר שרוח הקודש השיבה לחן 'למעני למעני אעשה', אז פתח משה וצדיקי דרא ית פומהון ואמרי שירתא, והא דאמר רבי יוסי משום רבי אלעזר בנו שאמרוהו בשעה 'שעלו' מן הים, היינו אחר שהים פלטן למצרים וראו אותן מת על שפת הים אז אמר משה וכל ישראל שירת אז ישיר, ואמרו גם הלל המצרי עם השירה ²¹⁹, וכמו שכתב מהרש"א ז"ל וז"ל: משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו בו, גם שאמרו שירת אז ישיר, קאמר דאמרו נמי הלל זה המתקן לישראל על כל פרק ופרק בו, ע"כ.

ועל דרך זה פירש מרן החתם סופר ז"ל ²²⁰ מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפלת שחרית על זאת שבהו 'אהובים' וכו' ונתנו 'ידידים' זמרות שירות ותשבחות וכו', ולחלף אנו אומרים שירה חדשה שבהו גאולים וכו' על שפת הים 'יחד כלם חודו' והמליכו ואמרו, והמכוון כי בעודן בתוך הים שבהו רק האהובים והידידים, אמנם כשעלו מן הים וראו את מצרים מת על שפת הים אזי 'יחד כלם חודו' וכו', וזה נ"ל בס"ד כונת הפייטן ²²¹ 'ידידים רוממוך, בשירה קדמוך'. מי כמובנה ה' באלים, שירה חדשה שבהו גאולים. ור"ל 'הידידים האהובים' כבר קדמו ורוממוך בשיר בעודן נתונים בצרה ועומדין בתוך הים, ואחר שכבר היו 'גאולים' ועמדו על שפת הים אזי שירה חדשה שבהו 'גאולים' ויחד כלם חודו וכו'.

ועל פי הדברים האלה נ"ל בס"ד לפרש מה שאמר נעים זמרות ישראל בספר תהלים 'זיתן

²²⁰ דרכאיו לפסח עמ' רע"ט.

²²¹ פיוט יוס ליבשה.

²¹⁸ שה"ש א', ט'.

²¹⁹ יעו' ש"ר א', ב' – דישראל אמרו על הים גם שיר השירים, ובעל הרוקח ז"ל בפירוש על סידור התפלה כתב דישראל אמרו עם שירת אז ישיר גם הלל הגדול והלל המלרי.

ישיר משה ובני ישראל, ואין אז אלא לשון אמנה שנאמר 'ויהי מאז הפקיד אותו בביטו' וכתוב 'וכל יש לו נתן בידו', הוי אומר 'ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו'.

והמפרשים ז"ל נתקשו במדרש הזה חדא למה העמיד רבי אבהו דבריו על פסוקי תהלים ולא על פסוק שבתורה, והלא זיל קרי בי רב הוא 'וירא ישראל את היר הגדולה וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, וכמו שאמר רבי נחמיה במדרש²²⁴ לא זכו ישראל לומר שירה על הים אלא בזכות אמנה שנאמר ויאמן העם וכתוב ויאמינו בה', עוד הקשו המפרשים ז"ל על אומרו בזכות אמנה שרתה עליהם רוח הקודש, למה זה יחשב להם לזכות האמנה זו שהאמינו בה' אחרי שראו עין בעין הנסים הגדולים והנפלאות שעשה להם הקב"ה בימים ההם ובזמן ההוא, וכמו שהקשה רבי יצחק לרבי נחמיה במדרש²²⁵: 'הוי רואין כל אותן נסים שנעשו להם ולא היה להם להאמין', אתמחא²²⁶.

ועל פי הדברים הנ"ל נראה שפיר שהרי זה שכתוב בתורה וירא ישראל את היר הגדולה וגו' ויאמינו בה' וגו' אינו אלא לאחר שיצאו מן הים וראו עין בעין כל אותן נסים שנעשו להם, ולכן אמנה זאת אינו יכול להחשב להם לזכות, ולזה העמיד רבי אבהו את דבריו על פסוק ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו, כי בפסוק זה נאמר שאמרו את החלל בתורת שירה בעודן שרוין בצרה

בפי שיר חדש תחלה לאלקינו, הנה כפל ענין במלות שונות שיר ותחלה, ויש לשאול אם שיר למה תחלה ואם תחלה למה שיר והלא היינו שיר והיינו תחלה, וכן אומרו 'ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו', מהו לשון ישירו תהלתו והוה ליה למימר ישירו שירתו וכלשון הקרא אז ישיר משה וגו' את השירה הזאת, ולמה כן, אלא 'תחלה' הוא כנגד הלל המצרי שאמר ויהי משה וצדיקי דרא בתפלה ותחנונים בשעה 'שעמדו' על הים, בקורין את החלל המתוקן להם לישראל על כל צרה שלא תבא עליהם, 'ושיר' הוא כנגד כל ישראל שאמרו הלל המצרי על גאולתן בשעה 'שעלו' מן הים בתורה וקול זמרה בקורין את השירה²²², או י"ל באופן אחר 'תחלה' כנגד הלל המצרי שאמר משה וצדיקי דרא בשיר וקול זמרה בשעה 'שעמדו' על הים' עוד קודם גאולתן ובאמנה שהאמינו בה' שיגאל אותם מצרה לרוחה, וזהו אומרו ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו, כי בעודן בתוך הים אמר משה וצדיקי דרא את החלל בשירה וזמרה בקורין הלל המתוקן לישראל על גאולתן שנגאלו הימנה.

ועל פי דברנו הנ"ל נ"ל לפרש בס"ד מאמר במדרש רבות פרשת בשלח²²³ וז"ת: אז ישיר משה חדא הוא דכתיב 'ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו', אמר רבי אבהו אף על פי שכתב כבר שהאמינו עד שהיו במצרים שנאמר 'ויאמן העם', חזרו ולא האמינו שנאמר 'אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך', כיון שבאו על הים וראו גבורתו של הקב"ה היאך עושה משפט ברשעים מיד ויאמינו בה', ובזכות האמנה שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה חדא הוא דכתיב 'אז

²²² שמו"ר כ"ג, ב'.

²²⁴ שם כ"ג, ה'.

²²⁵ שמו"ר סס.

²²⁶ יעו"י ס' ס"ה הק' חלק ווי העמודים פכ"ו, וס' ערבי נחל דרוש ב' לשכת הגדול.

²²² יעו"י ר"ן פרק ערבי פסחים שהביא משום רב האי גאון הטעם שאין מברכין על הלל שכלילי פסחים, לפי שאין אנו קוראין אותו בתורת 'קורין' אלא בתורת 'אומר שירה', ויעו"י סוטה דף כ"ז ע"ב רבי נחמיה אומר 'בקורין את שמע ולא כקורין את ההלל'.

בתוך הים והאמינו בה' שיוציאם מצרה לרוחה²²⁷, ואמנה זאת שהאמינו בה' כשעדיין עומדין בצרה זה ודאי נחשב להם לזכות, ובזכות האמנה שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה.

והנה אמרו במדרש תנחומא²²⁸ וד"ת: אמר רבי עקיבא כל מי שאומר שירה בעולם הזה זוכה לומר שירה לעולם הבא שנאמר אז ישיר משה, אז שר לא נאמר אלא אז ישיר וכו', וכן אמר בזוהר הק' ²²⁹ וד"ת: אז ישיר, ישיר, שר מבועי ליה, אלא מלה דא תליא ואשלים להחזא זמנא ואשלים לזמנא דאתי דזמנין ישראל לשבחא שירתא דא משה ובני ישראל, מכאן אוליפנא דצדיקייא קדמאי אף על גב דאסתלקו בדרגין עלאין דלעילא ואתקשרו בקשורא דצורא דחיי, זמנין כלחו לאחייא בגופא ולמחמו אתין וגבורן דקא עביר קודשא בריך הוא לישראל ולמימר שירתא דא הדא הוא דכתיב אז ישיר משה ובני ישראל, וכן אמר עוד²³⁰ תנינן כל בר נש דאמר שירתא דא בכל יומא ומכוון בה, זכי למימרה לזמנא דאתי, דהא אית בה עלמא דעבר ואית בה עלמא דאתי, ואית בה קשרי מהמינותא ואית בה יומי דמלכא משיחא, ותלי עלה כל אינון תושבחהן אחרנין דקאמרי עליה ותתאי.

והא רעוא מקדש אבונא דבשמיא וארקא, חמרומם על כל ברכה שיר ותהלה, הא"ל הטוב למעננו יחזיר ליושנה עטרה, ובקרב הימים יזכנו ויגיענו ליום הבשורה, כי עת לחננה ובעת רצון

אחישנה, יומם ולילה נשמע ברמזה קול יללה, על בניה כי אינם רחל מבכה, ככי תמרורים איכה שפחה תירש גבירה, חיתה לי דמעתי להם מימים ימימה, רועה ישראל האזינה כל היום בוכיה, עד מתי אחיה בעיטיה וכברדי לכלימה, אפיק ית עמך מגו גלותא כנגונא, אימתי קין הפלאות והיא מאד נעלמה, הכל תוכל ולא יבצר מומך מזימה, שומע תפלה עדיך ואלו נפשי אשא, מתי תעשה בכל הגוים כלה ונחרצה, כלה בחימה כלה ואינמו אליך אתחננה, מלך מתרצה בדמועות מקבץ נדחים הופיעה, כגבור יצא ויעיר קנאה באיש מלחמה, וילבש בגדי נקם ויעטה כמעיל קנאה—

—מרום נאדר בכח וגבורה וביד חזקה, יאתה לך נזר מלוכה וחוד תפארה, שומר מזה מליל שומר מזה מלילה, אמר שומר אתא בקר וגם לילה, ולעת ערב יהיה אור ולבקר רנה, ישוּבו רשעים לשאולה אל שוחה עמוקה, ואנחנו נברך י"ה ונאמר לפניו שירה, קול התור נשמע הגיע עת הזמירה, אתי מלבנן תבואי תשורי מראש אמנה, ה' עוזי וזמירתי ויהי לי לישועה, אז ימלא שחוק פיניו ושפתינו תרננה, השירה אשר שר משה וישראל בסופה, לאמר אשירה לה' כי גאה גאה, ובנבל עשור שיר חדש לו נשירה, יחד עם משה רבנו וצדיקי דרא, וגאולים יפצחו בקול מצחלות שיר ושבחה, ויזמרון לך שירין בירושלם קרתא דשופריא, ושם נשיר שיר חדש ובזמירות נריעה, על שהוציאנו מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה, בעגלא ובזמן קריב אמן נצח סלה.

²²⁸ פרשת לו.

²²⁹ ח"ב דף ט"ז ע"א.

²³⁰ פס ע"ב.

²²⁷ וכמו שפירש רש"י ז"ל בתהלים עה"פ מהלל אקרה ה' וגו', כלומר אף לפני התקועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מחיובי.

~~~~~  
להגדה ש"פ – ו

אם הבנים שמחה  
~~~~~

נותנים לא טעם ולא ראייה למחלקותם, וכן יש להתבונן במאי נחלקו רבי טרפון ורבי עקיבא ומה טעם מחלקותן, עוד יש להתבונן בדברי רבי עקיבא חזקיהו דאמר בבבליא 'למועדים' ולרגלים' וחלל זה הוא מועד זה הוא רגל, וזאת שנית מה לשון אומרת יגיענו למועדים ולרגלים 'אחרים', ומה היה חסר באומרו יגיענו למועדים ולרגלים הבאים לקראתנו לשלום, ומאי 'אחרים'.

ויבא על נכון בס"ד בחקדים לפרש מאמרו של רבי ישמעאל במכילתא²³⁵ וז"ת: ואם מזבח אבנים, רבי ישמעאל אומר כל 'אם' ו'אם' שבתורה רשות חוץ מג' שהן חובה, 'אם' תקריב מנחת בכורים' חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר 'תקריב את מנחת בכוריד', חובה ולא רשות. כיוצא בו 'אם' כסף תלזה את עמי' וגו' חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר 'העבט תעביטנו', חובה ולא רשות. כיוצא בו 'אם' מזבח אבנים תעשה לי חובה, אתה אומר חובה

שנינו במשנה פרק ערבי פסחים²³¹ וז"ת: רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו וכו', לפיכך אנחנו חייבים להודות לחלל לשבח וכו' ונאמר לפניו חלליה, עד היכן הוא אומר, בית שמאי אומרים עד 'אם הבנים שמחה', ובית הלל אומרים עד 'חלמיש למעינו מים', וחותם בגאולה, רבי טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, ולא היה חותם, רבי עקיבא אומר כן ה' אלקינו ואלקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום כו', ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו', עד ברוך אתה ה' גאל ישראל²³².

והנה יש להתבונן על מה זה נחלקו בית שמאי ובית הלל 'עד היכן הוא אומר' ומה טעם מחלקותן²³³, ומאי נפקא מינה אם הוא אומר 'בצאת ישראל ממצרים' וגו' בתרי כסי קמאי מבורר לתחלת החלל חללו עבדי ה' וגו', או אם אומרו על בום הרביעי ובה מתחיל 'בצאת ישראל ממצרים' וגו'²³⁴, והלא לכאורה אינם אלא כמתנבאים מפני הגבורה שהרי אינם

²³¹ פסחים דף קט"ז ע"א.

²³² ואם יוקשה לך למה חותם בה לרבי עקיבא גאל ישראל ולא גואל ישראל והלא הוא בקשת רחמים על העתיד, יעוי' מ"ט בזה הרשב"א ז"ל במס' ברכות דף י"א ע"א ד"ה א"ר יוחנן מטבע קצר פותח בדרוך.

²³³ האמנם דבתוספתא – וכן בירושלמי פ"ה ה"ה – הביאו מה שהקשו בית שמאי לבית הלל וכו' כבר יצאו ממזכירין ליציאת מצרים, אמרו להם בית הלל אפילו הוא ממתינן עד קרות הגבר הרי אלו לא יצאו עד שש שעות ביום והיאך

אומר הגאולה ועדיין לא נגאלו, אלא מכיון שהתחיל במזהב אומרים לו גמור, ע"כ. ומעתה אחר שצית הלל השיבו להן לבית שמאי תשובה נלחם אם כן הדרכו קושיין לדוכתה מה טעם מחלקותן.

²³⁴ יעוי' תוספות יו"ט מה שנתקח בזה, ויעוי' בהגדה ש"פ עס פירוש 'ליל שמורים' – לבדל ערוך השלחן – ד"ה ונאמר לפניו שירה חדשה מ"ט בזה.

²³⁵ שלהי פ' יתרו, והביאה רש"י ז"ל בפירושו על החומש.

או אינו אלא רשות, תלמוד לומר 'אבנים שלמות תבנה', חובה ולא רשות, ע"כ מאמרו של רבי ישמעאל במכילתא. ובא רש"י ז"ל – כתנא דמסייע – והוסיף על דבריו וכתב וז"ל: ועל כרחק אין 'אם' הללו תלוין אלא ודאין ובלשון 'כאשר' הם משמשים, ע"כ לשון רש"י ז"ל.

ויש להתבונן במאמרו של רבי ישמעאל, חדא צריך ליתן טעם למה זה כתבה התורה אלו ג' 'אם' בלשון ספק ולא בלשון ודאי, עוד יש להתבונן בזה וכי מבילתי חרדיענו רבי ישמעאל את זאת לא היינו יודעין שאלו ג' 'אם' פירושו שהן חובה ולא רשות, והלא מימות יחושע בן נון עד רבי ישמעאל היו יודעין כל תינות של בית רבן שאלו ג' 'אם' פירושו חובה ואינן לשון ספק, וודאי וברור הדבר שגם רבי ישמעאל קבל בן מרבו שאלו ג' 'אם' הן חובה ולא רשות, ואם בן מה משמיענו רבי ישמעאל במאמרו זה, ואטו רבי ישמעאל מנינא אתא לאשמעינן, ומחו עומק כונת רבי ישמעאל בפירושו אלו ג' 'אם' דייקא, ואגב אורחא יתבאר בס"ד למה זה אפקיה הכתוב בלשון מנחת 'בכורים', והלא הוא מנחת העומר ולא מנחת בכורים.

ובן יש להתעורר על רש"י ז"ל שאחר שהביא את מאמרו של רבי ישמעאל²³⁶ הוסיף עליו וכתב וז"ל: ועל כרחק אין 'אם' הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים, ע"כ. ויש להתבונן בזה למה איטרח רש"י ז"ל להוסיף על דברי רבי ישמעאל אלו תבות 'ועל כרחק אין אם הללו תלוין אלא ודאין' וכו', וכי רבי ישמעאל זקוק לתנא דמסייע למאמרו זה.

עוד יש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל שבפירושו על החומש פירש עוד שני פסוקי 'אם' שפירושו חובה ולא ספק, ואלו הן: א. 'אם כופר יושת עליו', ב. 'ואם יהיה חיובל לבני ישראל', ומעתה יוקשה ממה נפשך אם ג' 'אם' הן שהן חובה כדברי רבי ישמעאל האין יחלוק רש"י ז"ל על רבי ישמעאל שאומר חוץ מוג', ואם המשה 'אם' הן שהן חובה כדברי רש"י ז"ל אם בן למה פירט רבי ישמעאל רק ג' 'אם'.

עוד יש להתבונן בזה שהרי כמה וכמה תבות 'אם' יש בכתוב שפירושם אינן לשון ספק אלא לשון ודאי, כמו אם בחקתי תלכו²³⁷ וכמו ואם ירחיב ה' אלקיך את גבולך וכו', ואם בן מפני מה פירט רבי ישמעאל רק ג' פסוקי 'אם' ורש"י ז"ל הביא רק ה' פסוקי 'אם' שהן לשון ודאי ולא ספק.

עוד יש להתעורר בדברי רש"י ז"ל שלכאורה הרי הוא כסותר את עצמו דבפרשת ויקרא בפסוק 'ואם תקריב מנחת בכורים' הביא גם את הפסוק 'ואם יהיה חיובל' שהוא חובה ולא רשות, ואילו במקומה בפרשת מסעי כתב וז"ל: ואם יהיה חיובל, מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד חיובל שיפסוק. ולפום ריהטא נראה שרש"י ז"ל בא לפרש ולומר שפסוק זה 'ואם יהיה חיובל' אין פירושו חובה אלא כפשוטו לשון ספק שהרי עתיד חיובל שיפסוק, ומלת 'ואם' הנאמר ב'ואם יהיה חיובל' הרי היא תלויה בכל 'אם' שבמקרא.

ואגב אורחא יבואר בס"ד אומרו 'את עמי' שלפי הענין ביתר דמי, והל"ל אם בסף תלויה

²³⁷ יעו"ז ע"ז דף ה' ע"א.

רש"י ז"ל וז"ל: עד אם דברתי, הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר' ובלשון 'כי', כמו 'עד כי יבא שילה'.

עוד יש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל חדא למה זה פירש רש"י ז"ל תבת 'אם' שאמר אליעזר לא אכל עד 'אם' דברתי דברי גם בלשון 'אשר' וגם בלשון 'כי', ולמה לא פירש שהוא או לשון 'אשר' או לשון 'כי', בדרך שמפרש כל תבת 'אם' בתורה שאיננו לשון ספק, וחלל היינו פירושו של 'אשר' והיינו פירושו של 'כי', עוד יש להתבונן למה זה איטרח רש"י ז"ל להביא אצל אליעזר דוגמא מפסוק שנאמר בו תבת 'כי', וזו לא ידע פירושו של 'כי', ואגב אורחא יתבאר למה הביא רש"י ז"ל דייקא פסוק זה 'עד כי יבא שילה', וכי לא מצא רש"י ז"ל בכל הכתובים תבת 'כי' אלא בפסוק זה 'עד כי יבא שילה', חלל דבר הוא.

והנה בפרשת ויצא כתיב: וידר יעקב נדר לאמר 'אם' יהיה אלקים עמדי ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגר ללבש וגו', וכבר תמחו כל המפרשים ז"ל חדא וכי עלתה על לב שהיה יעקב אבינו נסתפק ח"ו בקיום הבטחתו ית' ושמרתיו בכל אשר תלך' וגו' עד שהוא אומר 'אם' יהיה אלקים עמדי, עד שנחלקו רבי אייבו ורבי יונתן במדרש²⁴⁰, חד אמר מסורסת היא הפרשה וחד אמר על הסדר נאמרה, מאן דאמר מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו הקב"ה והנה אנכי עמך' וגו' והוא אומר 'אם' יהיה אלקים עמדי, אתמחה.

וזאת שנית כבר הקשה הרב אברבנאל

את העני עמך, עוד יתבאר בס"ד דרשת חז"ל בפרק איזהו נשך²³⁸ שדרשו מיותר תבות 'את עמי' עמי ונכרי באין ללוות עמי קודם, למה זה הוצרך הכתוב לכתוב 'את עמי' לומר שעמי ונכרי עמי קודם, תיפוק לן מנבילה שכתוב בה לגר אשר בשעריך תתננה, ודרשו חז"ל בפרק כל שעה²³⁹ לחקדים נתינה לגר למכירה ונכרי, ואם כן כל שכן בישראל ונכרי שישראל קודם לנכרי, ואם כן 'את עמי' למה לי.

והנה בפרשת ויצא בהבטחתו ית' ליעקב כתיב 'והנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר תלך וגו' כי לא אעזבך עד אשר 'אם' עשיתי את אשר דברתי לך, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אשר אם עשיתי, 'אם' משמש בלשון 'כי', ויש להתבונן בזה טובא, חדא כבר הקשה האלשיך חק' על אומרו ית' עד אשר 'אם' עשיתי, כי מלת 'אם' בלתי צודקת והוא משולל הבנה²⁴⁰, תו יש להתבונן בדברי רש"י ז"ל שפירש עד אשר אם עשיתי, 'אם' משמש בלשון 'כי', וחלל פירושו של 'אשר' הוא פירושו של 'כי', ואם כן תבת 'אם' אינו אלא כיתר שהרי הוא כאומר עד אשר 'כי' עשיתי, ומעתה מה הועיל רש"י ז"ל בפירושו דתבת 'אם' משמש בלשון 'כי'.

וכן לעיל מיניה בסדר חיי שרה אחר שרבקה נתנה לאליעזר עבר אברהם מעט מים לשתות הוסיפה ואמרה לו 'וגם לגמליך אשאב עד 'אם' בלו לשתות', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אם בלו, הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר'. וכמו כן לחלף באליעזר כתיב 'ויישם לפניו לאכל, ויאמר לא אכל עד 'אם' דברתי דברי, ופירש

²⁴⁰ אֶלְשֵׁיךְ הַק' פ' וַיֹּאֵל ד"ה וַיִּשְׁכַּס יַעֲקֹב צִנְקָה.

²⁴¹ ב"ר ע', ג'.

²³⁸ ב"מ דף ע"א ע"א.

²³⁹ פסחים דף כ"א ע"ב.

ו'בגד ללבוש' לא הביא רש"י ז"ל שום פסוק שבו הבטיחו הוא ית' על בגד ללבוש, ומעתה אם יעקב אבינו ע"ה יכול לבקש 'בגד ללבוש' בלתי הבטחתו ית', כל שכן וקל וחומר שהוא יכול לבקש לחם לאכול אפילו בלתי הבטחתו ית', ולמה זה הוזקק רש"י ז"ל למצוא פסוק בתורה המורה על הבטחתו ית' ליעקב שיתן לו לחם לאכול.

ונבא אל המכוון בס"ד בהקדים מה שחובא בספר נועם מגדים²⁴³ משום ס"ק²⁴⁴ כי תבת 'אם' הוא סימן ורמוז לגאולה²⁴⁵, כי כל הגואלים סימנם א"ם, במצרים 'אחרן' משה, באחשוורוש 'אסתר' מרדכי, ובגאולה העתידה ב"ב 'אליהו' משיח²⁴⁶.

ובס"ד מוצאתיה מובא משום הרוקח ז"ל הלא היא כתובה בהגדת פרנקפורט²⁴⁷ על הפסוק 'אם הבנים שמחה', וז"ל: אם הבנים שמחה, זו יוכבד אם משה ואהרן, פירוש אחר, 'אם' סימן לגאולה²⁴⁸, 'אחרן' משה, 'אסתר' מרדכי, 'אליהו' משיח²⁴⁹, ע"כ. וכמו כן מוצאתיה מובא במחזור 'הדרת קדש'²⁵⁰ משום הרוקח ז"ל²⁵¹ וז"ל: קריאת שמע מתחיל באל"ף

ז"ל²⁴² האיך זה נעשה יעקב בנדר הזה בעובד על מנת לקבל פרס באומרו 'אם' יהיה אלקים עמדי ושמרני וגו' ונתן לי כך וכך אז יהיה ה' לי לאלקים, וכי אם לא יעשה לו כל זה לא יהיה לו לאלקים ולא יעבדהו, ולא עשה אברהם זקנו כן, אבל נתנסה כמה פעמים ועמד בהם. ואגב אורחא יתבאר בס"ד למת דייק יעקב אבינו ע"ה בלשונו לומר 'ושמרני בדרך הזה' אשר אנכי הולך, וחלל הקב"ה הבטיחו ושמרתיך 'בכל אשר תלך', וזהו ליה למימר 'ושמרני בכל אשר אלך'.

עוד יתבאר בס"ד מה שמצינו שעל כל בקשה של יעקב אבינו ע"ה מאתו ית' הביא רש"י ז"ל פסוק שבו הובטח יעקב מאתו ית' על בקשה זו, כמו 'אם יהיה אלקים עמדי', אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי 'כמו שאמר לי ורנה אנכי עמך', ושמרני, 'כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך' וכן על כל בקשה ובקשה, ורנה על בקשת 'לחם לאכול' לא מצינו בכתוב הבטחה שהבטיחו הוא ית' שיתן לו לחם לאכול, ופירש רש"י ז"ל שהבטחתו ית' 'כי לא אעזבך' היא היא ההבטחה שיתן לו לחם לאכול, ורנה על בקשתו

²⁴² ריש פ' ויאל, השאלה הה'.

²⁴³ ס' נועם מגדים פ' שלח, והוא ז"ל פירש בזה את הפסוק שלח תשלח את הא"ס ר"ל 'אליו' משיח, ואת הבנים תקח כך מהגלות, – ויעו' מאמרים ז"ל בברכות – דב"ר פ' סו' ז' – וז"ל: 'שלח תשלח את הא"ס, א"ס קיימת המלואה הזאת אתה ממנה את אליהו ואת המשיח'.

²⁴⁴ הובא בס' טהרות הקודש עמ' כ"ד ד"ה שירה חדשה – נדפס בחמשת עשרה ח"ג, – יעו"ש, ובס' עוללות אפרים – ח"ב מאמר ש"ט – הביאה בשם מדרש, ויעו' ס' אגרא דכלה פ' תלך ד"ה שלח תשלח.

²⁴⁵ שם השמירה הוא ויה"ד בגי' א"ס, וכן חרבו של הקב"ה יס לו וי"ו פיות ונקרא ויה"ה, והוא מלאך הממונה על הנקמה, וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' בשלח: ימיוק ה' נאדרי בכה, להליל את ישראל, ואותה ימיו עמלה תרעז אויב, מה שאי אפשר לאדם לעשות שחי מלאכות ביד אחרת.

²⁴⁶ והחיד"א ז"ל בספרו נחל שורק – בהפטרות זכור אות ב' – הביא כעין זה בכתב אמחה וז"ל: אמחה ר"ת אותן שעשו מלחמה עם עמלק, בראשונה 'אחרן' משה 'חור' וה' רומז לשכינה, ואחר כן 'אסתר' מרדכי 'חרבונא' וה' כנ"ל, ולעתיד 'אליהו' משיח' ח' נסיכי אדם וה' כנ"ל.

²⁴⁷ הגדה של פסח עם פירוש מוקט מהראשונים ז"ל, נכתבה בכתובת יד מעשה ידי אומן בפרינקפורט שנת ש"ח.

²⁴⁸ יעו' ח' מהרש"א ב"ב דף ק"ב ע"א ד"ה ויחא.

²⁴⁹ יעו' זוהר וישלח – ח"א דף קס"ט ע"א – וז"ל: כתוב גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכתי וגו', שלש פעמים 'אם', רמז שלש גאולות על ידי שלש נדבקים, משה, מרדכי, משיח שעתידי לגאלנו בקרוב.

²⁵⁰ נדפס בוויניציה שנת ש"ט.

²⁵¹ בסדר קריאת שמע.

א"ל מלך נאמן, ומסיים במו"ם אני ה' אלקיכם, אם אתם מקיימים א"ם²⁵² אתם נגאלין בא"ם, אחר'ן מושה, אסתר מרדכי, אליהו מושיה, ע"ב.

והנה מקום הניחו לנו מן השמים להתגדר בדברי הרוקח ז"ל, כי לפי ד"ק שכל גאולה צריכה אל שני גואלים שסימנם א"ם, מעתה יש להתבונן והלא היה לישראל עוד שני גאולות והן גאולת עזרא וגאולת חשמונאים, ולפי דברי הרוקח ז"ל דכל גאולה צריכה אל שני גואלים שסימנם א"ם, מעתה חל עלינו חובת הביאור היכן מצינו בגאולת עזרא ובגאולת חשמונאים שני גואלים שסימנם א"ם.

והנה לגבי גאולת חשמונאים י"ל ע"פ מה שמצינו ברש"י ז"ל בפרשת וזאת הברכה שפירש על הפסוק מוחין מתנים קמיו וז"ל: ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו לחלחם עם היונים והתפלל עליהם, לפי שהיו מועטים, י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות וכו', ע"ב. הנה כי כן הרי לנו בגאולת חשמונאים אותיות א"ם בגואלים והן אלעזר ומתתיהו.

ולגבי גאולת עזרא י"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל בפרק מגילה נקראת וז"ל²⁵³: אמר רב נחמן מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי שהיה משנה למלך, מיתבי וכו' תיובתא, תניא אמר רבי יחושע בן קרח מלאכי זה עזרא וחכמים אומרים מלאכי שמו, אמר רב נחמן מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא וכו', הא קמן דאף רב נחמן גופיה דאמר מלאכי זה מרדכי, אמנם

בתר דאיתותב הדר ביה ואמר מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא, ונחמיה הרי כבר אמרו חז"ל בפרק אחד דיני ממונות²⁵⁴ דנקרא שמו אסיר, וכמו"ש שם בגמ': ובני יכניה, אסיר בנו, שלתיאל בנו וכו', ומה שמו, נחמיה בן הכליה שמו, ולא בכדי נתבנו עזרא ונחמיה בשני שמות אלו אסיר ומלאכי אלא כדי להשלים אותיות א"ם בגואלים, ומעתה הרי לנו גם בגאולת עזרא שני גואלים שסימנם א"ם והן עזרא ונחמיה שנקראו בשמות אסיר ומלאכי.

ומעתה עפ"י הדברים הנ"ל יתבאר הדבר בס"ד במין חומר והוא כי לזה דייק הכתוב וכתב אלו ה' פסוקים כלשון ספק הוא לשון 'אם' כדי לרמוז אל ה' גאולות הנ"ל –

–הנה כי כן פסוק 'אם כסף תלוה' את עמי מוסב כנגד גאולת מצרים וכדכתיב וישאלו איש מאת רעהו וגו' כלי כסף²⁵⁵, וזה אומרו א"ם כסף תלוה, ולזה דייק הכתוב והוסיף תבות 'את עמי', לרמוז אל השאלת המצרים כלי כסף לעם ישראל –

–פסוק 'אם כופר יושב עליו' מוסב כנגד גאולת מרדכי ואסתר וכדכתיב ונתנו איש כופר נפשו, ואמרו ז"ל בפרק מגילה נקראת²⁵⁶ וז"ת: אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידי חמן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, וזהו אומרו א"ם כופר יושב עליו –

–פסוק 'ואם תקרב מנחת בכורים' מוסב כנגד גאולת עזרא²⁵⁷, כי קדושה שניה של עזרא וחיונוך הבית היתה בשני לחמי מנחת התורה, וכמו שאמרו רז"ל בפרק ידיעות הטומאה²⁵⁸

²⁵² ר"ל אם לאם מקיימים רמ"ח מלוות עשה המדומזם

בא"ס.

²⁵³ מגילה דף ט"ו ע"א.

²⁵⁴ סנהדרין דף ל"ז ע"ב – ל"ח ע"א.

²⁵⁵ וזוה ירמז תבות 'את עמי'.

²⁵⁶ מגילה דף י"ג ע"ב.

²⁵⁷ ורמז נכון 'מנחת בכורים' בגי' 'מנחת עזרא'.

²⁵⁸ שבעות דף ט"ו ע"א.

גאולה עולמית והיה ראוי יהיו לישראל רק ג' גאולות, והן גאולת מצרים, גאולת מרדכי ואסתר, וגאולת עזרא, ובגאולת עזרא היו נגאלין גאולה עולמית, אלא לפי שגם החטא ניתוספו עוד שני גאולות וחרי הן עתה ה' גאולות.

וזו נ"ל בס"ד כונת רבי ישמעאל במאמרו כל א"ם וא"ם שבתורה רשות חוץ מג' שהן חובה, ור"ל ראו נא וחתבוננו כמה החטא גורם, כי הלא היה ראוי ויהיו רק ג' גאולות הנרמזין באלו ג' א"ם, אלא לפי שגם החטא ניתוספו עוד שני גאולות, ולכן יש ה' פסוקי א"ם כנגד ה' גאולות, והשתא ניחא שפיר מה שרבי ישמעאל הזכיר במאמרו רק ג' פסוקי א"ם שהן חובה, ומעתה רש"י ז"ל שהוסיף עוד שני פסוקי א"ם שהן חובה אינו חולק ח"ו על רבי ישמעאל, אלא 'מר אמר חדא' והוא רבי ישמעאל שאמר כמה גאולות היה ראוי להיות, 'ומר אמר חדא' חיינו רש"י ז"ל שהביא כמה גאולות הן באמת אחר שגם החטא וניתוספו עוד שני גאולות.

וחנה איתא בריש פרק מאימתי²⁶⁵ וז"ת: רבי יעקב בר אידי רמי כתיב 'וחנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך', וכתיב 'ויירא יעקב מאד', אמר שמא יגרום החטא, בדתניא 'עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית', עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה, מכאן אמרו חכמים ראובן היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך

שתי תורות שאמרו בלחמן ולא בבשרן²⁵⁹, וזהו אמרו וא"ם תקרב מנחת בכורים²⁶⁰ –

פסוק 'ואם מזבח אבנים תעשה לי' מוסב כנגד גאולת חשמונאים, באשר שהיונים שקצו את המזבח לע"ז וחשמונאי ובניו גזזו אבני המזבח ששיקצו היונים ובנאו מזבח חדש, וזהו אמרו וא"ם מזבח אבנים תעשה לי –

– ופסוק 'ואם יהיה חיובל לבני ישראל' רומזו אל הגאולה העתידה ב"ב לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא, עולם שכולו טוב עולם שכולו ארוך, וכדכתיב 'ונשגב ה' לבדו ביום ההוא', ועליו רמז הכתוב 'יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה', יום שכולו שבת ומנוחה לחי העולמים²⁶¹, הוא חיובל הגדול, וזהו אמרו וא"ם יהיה חיובל לבני ישראל.

וחנה אמרו ז"ל בפרק אלו נאמרין²⁶² ראויין היו ישראל ליעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגם החטא, וכן אמר בזוהר הק' ²⁶³ דחטא גרם דנטלו נשים נבריות וגו' ובגין כך אתאבידו מנחון נסין ואתון דאתחזי למעבד להו, ורש"י ז"ל בפירושו על יחזקאל²⁶⁴ כתב וז"ל: ראוייה היתה ביאה שנייה של עזרא (לחיות) כביאה ראשונה של יהושע לבוא בזרע ובנס כדדרשינן 'עד יעבור', 'ובגין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם', אלא שגם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא וכו', ויש אומרים בבבל נכשלו בנבריות, ע"ב.

חנה נמצינו למדין כי אלולא החטא דנשים נבריות היו ראויין ישראל בגאולת עזרא ליגאל

²⁵⁹ שני לחמי תודה.

²⁶⁰ ולזה אפקיה הכתוב כלשון 'בכורים' וכמ"ס וכן תקרב מנחת 'בכורים' וגו', לרמז אל המנחה הראשונה שהקריב עזרא' הוא 'מנחת הבכורים'.

²⁶¹ יעו"י רע"ב ותו"י ט' מס' תמיד פ"ז מ"ד.

²⁶² סוטה דף ל"ז ע"א.

²⁶³ ח"ב דף ז' ע"א.

²⁶⁴ מ"ג, י"א.

²⁶⁵ ברכות דף ז' ע"א.

וכיוון שכן אחר שהקב"ה הראהו ליעקב רק חורבן בית ראשון²⁷¹, מעתה חשב כי זה שהני הנביא עומד ומתנבא 'גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון' ודאי קאי אבית שני שיבנוהו עזרא וסיעתו, ולזה עמד וחבין לבניו ג' גואלים, והן גואל משה לגאולת מצרים, גואל מרדכי לגאולת פורים, וגואל משיח לגאולת עזרא, וכמו שאמר בזוהר הק' 272 וז"ל: בתיב 'גם' את השני 'גם' את השלישי 'גם' את כל החלבים וגו', שלש פעמים 'גם', רומז 'גו' גואלים, 'גואל משה', 'גואל מרדכי', 'גואל משיח'. נמצינו למדין כי בימי עזרא היו ראיון ישראל ליגאל גאולה עולמית על ידי גואל משיח.

אמנם כאשר צפה יעקב אבינו ע"ה על גלות בבל 'זחנה אימ"ה חשכה גדלה נפלת עלי' והוא 'שמוא יגרום החטא' דנשים נכריות²⁷³, ואזי הרי גם הבית השני יהיה לחרבות ולעוים²⁷⁴, והגאולה השלימה יתאחר זה עידן ועדנים²⁷⁵, וברוחא דקודשא צפה כמה אריכתא תהא האי גלותא בתרייתא, לא כמציעתא ואוף לא כקמייתא, ובכל צרותינו לו צר²⁷⁶ ולבו המורמר, כי יתמשך הגלות החל הזה עוד זמן זמנים טובא עד אין קץ, ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו ועתה

שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרים החטא.

ויש להתבונן בזה חדא למא הוזקקו חז"ל לחביא ראייה אל יראתו של יעקב 'שמוא יגרום החטא' ממה שראינו מה שגרים החטא דנשים נכריות בימי עזרא, וחלא כל התורה כולה מלמא אזהרות בעונשין ותוכחות באם ח"ו יחטאו, וזאת שנית וכי יעלה על לב שיעקב אבינו ע"ה שלימו דאבתן – שצורתו חקוקה בכסא הכבוד – ייבשל ח"ו באיוו דנודד חטא, וכבר אמרו חז"ל במדרש²⁶⁶ יודע היה יעקב אבינו בעצמו שצדיק גמור היה, ואם בן איוו חששא 'דשמוא יגרום החטא' איכא, ותו דהוה ליה למימר 'שמוא יגרום החטא' שהרי פסוק וירא יעקב וגו' בתיב אחר שיעקב כבר ברח מבית לבן, ומאי שמוא יגרום החטא²⁶⁷.

ויבא על נכון בהקדים מאמרם ז"ל במדרש²⁶⁸ כי במראה הסולם הודיעו הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה שעתידין בניו שיחו משתעבדין בד' מלכויות²⁶⁹, והראהו שרה של בכל עולה ע' עוקים, ושל מדי נ"ב, ושל יון ק"פ, ושל אדום עולה ולא יודע כמה וכו', עוד אמרו ז"ל במדרש²⁷⁰ מלמד שהראהו הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וחרב ובנוי,

²⁶⁶ כתובות דף ק"א ע"א.

²⁶⁷ יעו' וזה"ק – ח"א דף ק"ג ע"ב – קנ"א ע"א –: רבי חייא פתח ואמר דברי ענוות גברו מני וגו', יעקב כנוונא דא לא הימין, חי תימא דלא הימין קב"ה, לא, אלא לא הימין ביה בגרמיה, דלמא יתוב והוא חובא ימנע ליה דלא יתוב בשלם ויסתלק נעירי מניה, ובגין כך לא הימין בגרמיה וגו'.

²⁶⁸ ב"ר ס"ט, ז'.

²⁶⁹ והיינו שישעבדו בהן לא בסיווגין אלא בזה אחר זה בגלות אחד.

²⁷⁰ ויק"ר כ"ט, ב'.

²⁷¹ יעו' רבנו בחיי פ' ואלא ד"ה זה שער השמים, ואלשיך הק' ד"ה וישכם יעקב בבקר.

²⁷² זוהר ח"א דף קס"ט ע"א, בגליון.

²⁷³ היינו החטא שלקחו נשים נכריות בימי עזרא, ובגין כך יתאבד מנהגו נסיו וחתונו דלתחזי למעבד להו.

²⁷⁴ וגרמז בפסוק שלח תשלח את הא"ס, תרין שלוחין חד מבית ראשון ותניינא מבית שני, זוהר ח"ג דף קט"ו ע"ב – ובחוקותיו דף א' ע"ב.

²⁷⁵ וכמו שגרמז בכתוב בלומרו גס את 'כל' ההלכים אחרי העלרים.

²⁷⁶ יעו' איכ"ר – ז', ז' – וז"ל: ויבער ביעקב כאל להבה, אמר רבי שמעון בן לקיש כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב, מאי טעמא? ויבער ביעקב כאל להבה, וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד 'יגל יעקב' ישמח ישראל'.

ית' ושמרתוך 'בכל אשר תלך' דהיינו בכל הד' גליות²⁸⁰, אלא 'בדרך הזה' דייקא, וגלותו הוא בבית לבן תכלול ותפטור את שאר ד' הגליות²⁸¹.

והנה אמרו חז"ל במדרש²⁸² כי אילני סרק עתידין להיות עושיין פירות, וכן אמרו ז"ל בגמ'²⁸³ עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת, ומעתה כיון שהאילנות יוציאו גלוסקאות וכלי מילת הרי אחר שיעקב הובטח מאתו ית' על 'לחם לאכול' לעתיד לבא – הן הן הגלוסקאות – וכפי שהוא ית' אמר לו כי לא 'אעזבך' עד אשר 'אם' עשיתי וגו', דהיינו בגאולה העתידה הרמוז בתבת 'אם', מעתה הרי הוא מובטח כבר גם בהבטחת 'ובגר ללבוש', שהרי אלו האילנות שיוציאו את הגלוסקאות אותן אילנות עצמן יוציאו גם את הכלי מילת²⁸⁴, וביון שכן לא הוזקק יעקב להבטחה מיוחדת מאתו ית' על בגר ללבוש, ומעתה

אנו בשלחי אלה הששי ועדיין לא נרשענו מהגלות הזה האחרון, דא גלות אדרום וישמעאל חמור והנמחר.

וזהו אומרים ז"ל ויירא יעקב מאד 'שמא יגרום החטא', ולא על חטא שלו עצמו ח"ו קא מתיירא, אלא אותו החטא דנשים נכריות בימי עזרא, ויעקב בגין דחמא ברוחא דקודשא דוחקא דגלותא בתראה בסוף יומיאי, בגין דא ויירא יעקב מאד ויצר לו, ולזה עמד בתפלה 'ויפגע במקום' ושפך כמים לבו נכח פני ה', 'ויעת'ר יעקב לה' א"ם יהיה אלקים עמדי, ולא אפיק יעקב בקשתיה בלשון 'אם' כמסתפק ח"ו בהבטחתו ית'²⁷⁷, אלא העתיר והפציר בתפלה 'אם יהיה אלקים עמדי'²⁷⁸, דהיינו שהגאולה חמומוז בתבת 'אם' תהא מגעת בימיו בחזירתו מגלותו בבית לבן²⁷⁹, וזהו שדייק יעקב בלישניה בבקשתו ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך, ור"ל לא כפי שהבטיחו הוא

²⁷⁷ יעו' שז"ה הק' פ' ואלא – אות ד' – וז"ל: אך יש ככאון רמזים, ויפה כיון שדיבר לשון 'אם' שהוא כלשון אס המוזכר ביוכל 'אם' יהיה היוכל, וסוד היוכל כבר רמזתי אותו ורומז על הגאולה העתידה, והגאולה העתידה הוא תלוי ועומד זכו אחישנה לא זכו בעתה, וזהו לשון של אס, גם ח"ס ר"ה אליהו משיח לגאולה העתידה וכו'.

²⁷⁸ וכמ"ס ז"ל בגמ' – ע"ג דף ה' ע"א – אין 'אם' אלא לשון חתונות.

²⁷⁹ וכמ"ס ז"ל במדרש – ב"ר פ"ד, י' – וז"ת: רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא כך היה יעקב אבינו סבור שתחיית המתים מגעת בימיו, ויעו' מ"ס בס' פנים יפות ריש פ' וישב כי לפי חשבונו של יעקב נשלמו בימיו ארבע מאות שנה של גזרת בין הבתרים ולזה היה סבור שתחיית המתים מגעת בימיו, ויעו' ס' מגלה עמוקות פ' ויקרא יופין ל"ט.

²⁸⁰ יעו' רמז' פ' בפרישתו עה"פ והנה כלם מלב ארלה וז"ל: ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לבדברהם, כי הראוהו ממשה ארבע מלכויות ומעלתם וירידתם וכו', והבטיחו כי הוא יבדק יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרו ויכלנו מידם, וכ"כ רבנו יואל ברמזיו – הובא בתורה שלמה פ' ואלא אות קי"א בהערה – וז"ל: 'שמרתוך בכל אשר תלך', רמז ושמרתו את זרעך בכל הגליות שילכו.

²⁸¹ וכן אמרו ז"ל במדרש – מובא בתורה שלמה ריש פ' וישב – וז"ת: אמר רבי אליעזר מאי וישב יעקב, מלמד שחשב יעקב בדעתו ואמר כבר אמר הקב"ה לבדברהם להיות בניו גרים, הרי אני הייתי גר עשרים שנה בבית לבן משועבד באלנו, וכיון שראה שעשו הלך לעיר אחרת לגור שם, אמר יעקב בזה יתקיים שעבוד ארבע מאות שנה ונתייבשה דעתו וכו', מיד הביא הקב"ה עליו עליזה על ידי יוסף, אימתי הביא עליו עליזה בעת שנתייבש משעבוד מלכים ונתייבשה דעתו.

²⁸² כתובות דף קי"א ע"ב.

²⁸³ שבת דף ל' ע"ב.

²⁸⁴ ובמדרש אמרו – ב"ר ע', ה' – וז"ת: עקילם הגר נכנס אלל רבי אליעזר אמר לו הרי כל שבו של גר שנאמר 'ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה', אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנחשבט עליו אותו זקן שנאמר 'ותנו לי לחם לאכול ובגר ללבוש' ובא זה והואשטו לו בקנה, ע"כ. וכי העלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל, אלל 'לחם לאכול' לא בקשת 'גלוסקאות', ובגר ללבוש' לא בקשת 'כלי מילת', חמ"ס השל"ה הק' וס' פנים יפות פ' עקב וז"ת: וענין לחם ושמלה, יס רמז כי לעתיד תואיל הארץ גלוסקאות וכלי מילת. והא דנקט בלישניה 'קנה' נ"ל בס"ד דרומז על מ"ס בזוהר הק' – ח"ג דף רנ"ב ע"א – עה"פ 'גער חית קנה' כי לעתיד לבא יגרע החי"ת ויעשה ממנה

ועתה נלכה ונשובה אל הענין שחתהלנו בו בענין המחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל עד היכן הוא אומר, עד אם הבנים שמחה, או עד הלמיש למעינו מיום, ויומתק היטב בחקדים מזה שכתבו המקובלים דבזמן הזה איפסקא הלכה בבית הלל, אמנם לעתיד לבא יהיה הלכה בבית שמאי²⁸⁷.

ולפי ד"ק הנ"ל הרי הוא כמבואר פלוגתת בית שמאי ובית הלל, שהרי בית שמאי סבירא להו יש א"ם למקרא²⁸⁸ ולזה הם מדברים כפי מדרתם שהוא מדרת הדין כמו שעלה תחלה במחשבה לברוא העולם במדרת הדין וכן יהיה לעתיד, ולזה כיון שצריך לחתום בגאולה הרי עדיף שיאמר עד א"ם הבנים שמחה' כיון שא"ם זה רומזו הן לגאולת מצרים והן לגאולה העתידה כנ"ל, מזה שאין כן מדרת בית הלל שהוא מדרת הרחמים שהוא אחר שחקדים חקב"ה מדרת הרחמים ושתפח למדרת הדין, ולכן מסיימי בה עד הלמיש למעינו מיום שהוא גאולת מצרים, ולזה רבי עקיבא שהוא היה מותלמידי בית שמאי²⁸⁹ בשיטת בית שמאי קאי וסבירא ליה יש א"ם למקרא²⁹⁰ ולכן היה

שפיר נידחא מזה שרש"י ז"ל לא הביא שום פסוק שבו מצינו שהבטיחו הוא ית' על בגד ללבוש, כיון שזה נכלל בהבטחת 'לחם לאכול', וזהו אומרו 'ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש', וכי תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל²⁸⁵, אלא ונתן לי 'לחם לאכול' דא בקשת הגלוסקאות, 'ובגד ללבוש' דא בקשת הכלי מילת²⁸⁶.

וכמו כן גבי רבקה וכן גבי אליעזר עבד אברהם לא כתיבי בהו לשון 'אם' אלא כדי לרמז אל הגאולה העתידה הנרמז בתבת 'אם', וזהו שכתב רש"י ז"ל גבי אליעזר: עד 'אם' דברתי דברי, הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר', ובלשון 'כי' כמו עד 'כי' יבא שילה, וזהו שדייק רש"י ז"ל והביא בבאן את הפסוק עד 'כי' יבא שילה, לומר לך שלא נכתבה כאן תבת 'אם' אלא כדי לרמז אל הגאולה העתידה, וכן מטעם זה כתבה התורה 'אם' בחקתי תלכו כדי לרמז אל הגאולה העתידה, וכפי שמסיים בה 'ואולך אתכם קוממיות', וכמו כן מטעם זה עצמו כתבה התורה 'אם' ירחיב ולא 'וכי' ירחיב כדי לרמז אל הגאולה העתידה, שהרי פסוק 'ואם ירחיב' קאי אלתיד לבא בגאולה העתידה ב"ב.

ה"ה ויהיה מן חמץ מלה, וכן הקו"ף – שהוא מאותיות שקר – ויהיה מן 'קנה' 'הנה' ויעשה מקרה – יגרע רגלה ויהיה מן 'קנה' 'הנה' ויעשה ממנה תבת 'הנה' חלקים יבא וגו'.
²⁸⁵ יעו"ש שמו"ר י"ט, ד'.

²⁸⁶ ובמדרש אמרו – ב"ר ע', ה' – וז"ת: עקולם הגר נכנס אלל רבי אליעזר אמר לו הרי כל שצחו של גר שנאמר 'ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה', אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנחשבט עליו אותו זקן שנאמר 'ונתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש' ובא זה והושיטו לו בקנה, ע"כ.

–השג"ה הק' כתב – פ' – עקב חלק תורה אור – וז"ל: וענין לחם ושמלה, יש בו רמז כי לעתיד תוליד הארץ גלוסקאות וכלי מילת, וכ"כ בס' פנים יפות פ' עקב – ד"ה ומ"ש ואהב גר לתת לו לחם ושמלה.

–ואה' דנקט בלשונה 'קנה', וכאומרו ובא זה והושיטו לו בקנה, נ"ל בס' דרומנו אל מ"ש בואה הק' – ח"ג דף רנ"ב ע"א עה"פ 'גער חית קנה' – כי לעתיד לבא יגרע רגל

הקו"ף – שהוא מאותיות שקר – ויהיה מן 'קנה' 'הנה' ויעשה ממנה תבת 'הנה' חלקים יבא וגו'.

²⁸⁷ בליקוטים ד"ה שירו לה' שיר חדש. ובספר קדושת לוי כתב וז"ל: והנה ידוע שמחלוקת בית שמאי ובית הלל הוא כי בית שמאי היו מדרת הדין ובית הלל היו מדרת הרחמים, ומחמת זה תמיד הלכה בבית הלל כי ראו חכמינו ז"ל שהעולם צריך למדת החסד לזאת קבעו הלכה בבית הלל כדי להנחה העולם במדת החסד, וגמאל לפי זה צביאח הגואל ב"ב יתגלה מדרת בית שמאי, כי אז אין צריך העולם למדת החסד והדין יתהפך לרחמים, ויהיה פסק הלכה בבית שמאי.

²⁸⁸ סנהדרין דף ד' ע"א.

²⁸⁹ רבי עקיבא הוא תלמידו של רבי אליעזר הגדול, ויעו"ר רש"י ב"מ דף ל"ז ע"ב ד"ה אמר ר"ע.

²⁹⁰ סנהדרין דף ד' ע"א.

ומעתה רבי עקיבא דקסבר יש א"ם למקרא בבית שמאי²⁹⁵ והוא כותר כתרם לאותיות אשר יתחדשו להיות כבראשונה לכן הזכיר בברכת הגאולה גם הגאולה העתידה, ולזה מבקש כן יגיענו למועדים ולרגלים 'אחרים', והמכוון למועדים 'אחרים' אשר יתחדשו כשיתחדשו האותיות בגאולה העתידה כ"ב²⁹⁶, והא דנקט רבי עקיבא בלישניה גם 'מועדים' וגם 'רגלים', נ"ל בס"ד דמועדים הכונה לראשי חדישים, וכידוע שלעתיד לבא יהיו גם ראשי חדישים ימים טובים וכדכתיב 'והיה מדי חדש בחדשו וגו' יבוא כל בשר להשתחות לפני' וגו'.

ובזה נ"ל לפרש בס"ד מאמר תמוה במדרש²⁹⁷ וז"ת: 'הים ראה וינס', מה ראה, ברייתא דרבי ישמעאל ראה. והמפרשים ז"ל האריכו למעניתם בביאור כונת המדרש הנ"ל, ואענה אף אני חלקי בס"ד, ובחקדים לבאר מאמרם ז"ל במדרש²⁹⁸ וז"ת: 'אתה הרם את מטך', וכו', אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרא את הים ואעשה את הים יבשה וכו' והרי נשבעת שאין אתה קורעה לעולם, א"ל הקב"ה כך התניתי עמו מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפניך בקר לאיתנו, לתנאו שהתניתי עמו מתחלה וכו', וכיון שהלך משה לקרוע את הים לא קבל עליו להקרה וכו', כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקב"ה נתן ימינו על ימינו של משה וכו', מיד ראה להקב"ה וברח

חותם בברכת הגאולה גם בגאולה העתידה²⁹¹, והוא אומרו 'כן יגיענו למועדים ולרגלים "אחרים" וכו' ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים' שהוא בגאולה העתידה.

והא דנקט רבי עקיבא בלישניה 'אחרים' וכאומרו יגיענו למועדים ולרגלים 'אחרים', נ"ל בס"ד עפ"י מ"ש בעל מגלה עמוקות²⁹² על מאמרם ז"ל במדרש²⁹³ כי כל המועדות עתידות להיות נבטלין חוץ מפורים וז"ל: כל המועדות עתידים להיות בטלים, מהר"ש אמר ענין נכבד, שהאותיות היו עגולים לא היה בהם לא ראש ולא סוף, וכשהלוהות נשתברו נתגלמו האותיות ונתבדרו פרוחים, ז"ס מציפיין גזיעין דירשין, סימן מגיד דבריו ליעקב ח"קו וימשפטיו לישראל ר"ת לזה, כי הלוח היה ח"ק טפחים, 'כתבם על לוח לבך' התורה שמתחלת ב' ומסיימת ל' הרי ל"ב היתה חתומה בלוח כי מזה ומזה הם כתובים, ואחר כך לוחות ושברי לוחות מונחים בארון 'פסל לך' פסולת של אותיות שנשתברו, נמצא התורה שהיתה קודם שבירה היו אותיות אחרות והם אינם עתה בתורה, והנה עתה כתוב בתורה חג שבועות או חג המצות, כשיבואו השברים להיות כבראשונה יתבטלו אלו האותיות שהם עתה, ונמצא המועדים יהיו לעתיד לבא בטילים כשיעשה הקב"ה דת חדשה ויתחדשו האותיות כנשר, ז"ס החודש הזה לכם שיתחדשו האותיות, רבי עקיבא קושר כתרם לאותיות בשעה שעלה למרום, ונמצא פורים לא כתיב בתורה לא יתבטל וכו'²⁹⁴.

²⁹¹ יעו' ירושלמי ברכות פ"א ה"ה: התיב רבי יכמיה הרי גאולה, וכו', אמר ליה שמים הנה – ברכת הגאולה – לאח להבא ואחט לשעבר.

²⁹² ס' מגלה עמוקות עה"ת, כסופו.

²⁹³ מדרש משלי ריש פר' ט'.

²⁹⁴ וזה"ה לחנוכה.

²⁹⁵ סנהדרין דף ד' ע"א.

²⁹⁶ יעו' במד"ר כ"א, כ"ה.

²⁹⁷ מדרש פליאה.

²⁹⁸ שמו"ר כ"א, ו'.

שנאמר 'הים ראה וינס'.

כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא באהל ביתי, אם אעלה על ערש יצועי, אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב.

ויש לשאול חדא' למה אפקיה דוד המלך ע"ה לנדרו בלשון 'אם', והא קיימא לן כל דאי אסמכתא היא ולא קניא, ואף שכתב הגהות מיימוני בשם מהר"מ דנדר ושבועה ותקיעת כף אין בהם משום אסמכתא³⁰⁰, מכל מקום טפי הוי ליה לדוד לזרוזי נפשיה לדבר מצוה ולנדר נדרו בלשון שהוא שריר וקיים טפי, והיה ראוי יבטא נדרו בלשון ודאי ומחויב וחיינו שלא יישן עד ימצא מקום לה' וגו', ומה לשון אומרת 'אם' אתן שנת לעיני וגו'.

עוד יש להתבונן והרי תכלית כונת נדרו הוא שלא יישן עד אשר ימצא סמך בתורה היכן הוא מקום המקדש, ואם כן למה ליה להאריך בלישניה ולהזכיר ג' פעמים 'אם', וכמו שאמר 'אם' אבא באהל ביתי, 'אם' אעלה על ערש יצועי, 'אם' אתן שנת לעיני וגו', והיה די יאמר אשר נשבע לה' אם אתן שנת לעיני וגו', ואגב אורחא יבואר בס"ד למה זה נכנס ביחיד ויצא ברכים הוא אומרו עד אמצא 'מקום' לה' 'משכנות' לאביר יעקב, והיה ראוי יאמר משכן לאביר יעקב בלשון יחיד.

עוד אמר דוד נעים זמרות ישראל בתחלותיו שיר המעלות לשלמה 'אם' ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, 'אם' ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומרי, ויש להתבונן חדא' והרי כבר אמר דוד נעים זמורה מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ואמרו רז"ל³⁰¹ אותו היום

וכבר הקשו המפרשים ז"ל²⁹⁹ והרי תנאי התנה הקב"ה מתחלה עם הים שיקרע לפני בני ישראל בצאת ישראל ממצרים והאין זה סירב לקיים את התנאי שהתנה עמו עד שהוצרך הקב"ה בכבודו ובעצמו ליתן ימינו על ימינו של משה והים ראה הקב"ה וינס, ויש שתירצו שהתנאי היה שיקרע אחר שישראל יהיו בשעבוד מצרים ארבע מאות שנה, וביוון שהקב"ה חישב את הקץ לעשות ודילג ק"ץ ויצאו ברד"ו שנה, אם כן אולי אינו מחויב עדיין לקיים את התנאי, ולזה לא הסכים הים להקרע.

ועל פי דברינו הנ"ל יובן הדבר כמין חומר, וזהו כונת המדרש הים ראה וינס, מה ראה, ברייתא דרבי ישמעאל ראה, ור"ל כי בתחלה לא קבל עליו הים להקרע מפני שבני ישראל יצאו בחפזון לפני הזמן ולא נשתעבדו ארבע מאות שנה ולכן אולי אינו מחויב עדיין לקיים את התנאי, אך כיון שראה הים ברייתא דרבי ישמעאל הנ"ל דכל 'אם' 'ואם' שבתורה רשות הוין מוג' שהן חובה שהן רומזין לגאולות העתידות כנ"ל, ואחר שבני ישראל יגלו בראש גולים גולה אחר גולה בעוד גלויות ובהם ישלימו את הק"ץ שנים לתשולם ארבע מאות שנה שנגזר בכרית בין הכתרים לזה הסכים הים ליקרע.

ומעתה עפ"י כל הדברים האלה יובן בס"ד הני קראי שאמרם דוד המלך ע"ה נעים זמרות ישראל וז"ל: שיר המעלות זכור ה' לדוד את

²⁹⁹ יעו' אלשיך הק' פ' בשלח, ועוד מפרשים.

³⁰⁰ הביאו הכ"י בטור חו"מ ס' ר"ז.

³⁰¹ מגילה דף י' ע"ב.

שבת המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, לא הוּו ידעי דוכתיה היכא, אתו ספר יהושע בכולהו כתיב וירד ועלה הגבול ותאר הגבול, בשבט בנימין ועלה כתיב וירד לא כתיב, אמרי שמע מינה חבא הוא מקומו, סבור למבנייה בעין עיטם דמדולי, אמרי ניהתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן וכו', ועל דבר זה נתקנא דואג האדומי ברוד כדכתיב כי קנאת ביתך אכלתני וכתיב זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגו' אם אבא באהל ביתי וגו' אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' וגו'.

וחנה דוד המלך ע"ה כאשר ישב עם שמואל הנביא ע"ה 'בניות ברמה' למצוא סמך אל מקום בית הבחירה מן התורה, ודוד נתן נפשו על מציאת מקום המקדש מן התורה והיה מתענה ומתאמץ על זה ביותר עד אשר נדר את נדרו שלא יתן לעיניו שינה ולעפעפיו תנומה עד אשר ימצא סמך מן התורה אל מקום המקדש, והנה צפה דוד ברוח הקודש כי עתיד הוא המקדש להתמשכן על ישראל זה פעמיים לזה הזכיר ג' פעמים תבת 'אם' רמז לג' מקדשות, ולזה גם אמר 'משכנות' לאביר יעקב לשון רבים, כי שני משכנות יתמשכנו עליהם.

אמנם כאשר צפה דוד ברוח קדשו כי שלמה בנו ישא את בת פרעה, ואמרו רז"ל בגמ'³⁰⁸ כי בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה עליה שרטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי, לזה הזכיר את שלמה ואמר שיר המעלות 'לשלמה', 'אם' ה' לא

היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו בו שמים וארץ, וכן אמרו רז"ל בגמ' תענית³⁰² וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה כ"ב, ואם כן מהו אומרו אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בניו בר³⁰³.

עוד יש להתבונן באומרו אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר, והרי שלום ושלוח היה בימי שלמה ובימי 'פרזות תשב ירושלים' ולא היו צריכין כלל לשמור העיר, ומהו אומרו אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר, עוד יש לשאול מה ראה דוד לחזכיר את שלמה בנו במזמור זה ולא מצינו שהזכיר את שלמה בכל ספר תהלים³⁰⁴, עוד יש לדייק בשנותו את טעמו מעתיד לעבר, יבנה הוא לשון עתיד ואלו עמלו הוא לשון עבר³⁰⁵.

ועל פי הדברים הנ"ל יובן היטב בס"ד ובחקדים דברי הגמ' בפרק הניזקין³⁰⁶ אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב על נהרות ככל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון, מלמד שהראהו הקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, חורבן בית ראשון שנאמר על נהרות ככל שם ישבנו גם בכינו, בית שני דכתיב זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה.

עוד נקדים מאמרם ז"ל בזבחים³⁰⁷ וז"ת: דרש רבא מאי דכתיב וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה, וכי מה ענין ניות אצל רמה, אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בניו של עולם, אמרי כתיב וקמת ועלית אל המקום מלמד

³⁰² תענית דף כ"ו ע"ב.

³⁰³ יעו' וזה"ק ח"ב דף רכ"ו ע"א.

³⁰⁴ חזק מוזמור ע"ב לשלמה וגו', שפלה זו התפלל על שלמה בנו ולכן הזכיר את שמו.

³⁰⁵ ס' ישמח משה פ' תלוא.

³⁰⁶ גיטין דף י"ז ע"ב.

³⁰⁷ זבחים דף נ"ד ע"ב.

³⁰⁸ שבת דף נ"ו ע"ב.

ועתה ה' אבינו אתה, עד אימת נצטער ונניזל מצער לצעירים, וחנה עבדיך מוכים ומעונים בידי אדונים קשים, גרמי תברא מכין ועונשין בעינים ויסורים, מלכות שאינה הוגנת אומה של בוזים, אשר בידיהם זמה לחשוב מחשבות, היבא דקיימי זוזי מוציאין מיד המוחזק, דרך נחש עליו צור צרור הכסף, אשר בצירים וחבלים בקציר אגרה, עד מתי יהיה זה למוקש לאומה ישרה, רעה את צאנך פליטת בית יהודה הנשארה.

ואתה ה' אבינו אתה, פתח הרצובות רשע והתר אגודות מוטה, שלח רצוצים חפשים ועניים מרודים תביא בית, וחסירה את שמלת שביה וישבה בביתך, הא מילתא בעיא עליה דיריה רמיוא, הגלה נא ופרוש חביב עלינו את סוכת שלומך בירושלים של מטה, אז יפצחו הרים רנה ומלאה הארץ דעה בשפה ברורה, ושם נזכחה זכחי צדק תוך קרית חנה דוד, וזמרה ננעים וקול נרים מזמור שיר חנוכת הבית לדוד.

יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, 'אם' ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר, ואין כונתו אל הבית הראשון שבנה שלמה, אלא כונתו אל הבית השני דכתיב ביה 'והיה לנו היום למלאכה והלילה למשמר' ואמרו ז"ל שהיה חסר בו ה' דברים, וזהו אומרו 'אם' ה' לא יבנה בי"ת' ר"ל שיהא זה הבית בית נכון ונשא לעד, אזי 'שוא עמלו בוניו בו, וכן 'אם' ה' לא ישמר עיר שיהא קיים לעד לעולם, הרי 'שוא שקד שומר' שהרי סופו ליחרב.

ולזה הזכיר דוד עוד פעמיים תבת 'אם', ור"ל כמו שבימי עזרא גרם החטא הנשים נכריות שלא היתה גאולה שלימה ועל ידי זה ניתספו עוד שני 'אם', כמו כן אצל שלמה בשעה שנשא את בת פרעה נבנה כרך גדול של רומי – הוא איטליאה של יון – שהוא מיצר לישראל באשר גזרו גזירות קשות על ישראל, עד אשר ריחם עליהם אלקי אבותינו והושיעם מידם וגברו בני השמונאי והרגום והיתה תשועה גדולה לישראל על ידם, ועל ידי זה ניתספו עוד שני 'אם'³⁰⁹.

פתיחתא לשירת הים
אשירה לה' כי גאה גאה

גרסינן במגילה³¹⁰ אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנות, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים וכו', וכבר הקשה מרן אור שבעת הימים הבעש"ט ז"ל והלא מקרא מלא דבר הכתוב ה' מלך גאות לבש וגו', והיכן מצינו ענותנות בהאי קרא³¹¹, וכמו כן יש לשאול בפרשתן בשירת הים דכתיב ביה 'כי גאה גאה' וגו', היכן מצינו ענותנותו בהאי קרא.

ולבא אל הביאור נקדים מה שכתב בספר דרך משה³¹² וז"ל: איתא בכתבי האר"י ז"ל למה בחר הקב"ה לעצמו דוקא שם הוי"ה, כי כל השמות חלק לנבראיו שם א"ל לישראל³¹³, שם אלקים למשה³¹⁴, ושם הוי"ה בחר לעצמו³¹⁵, מפני שהוא מורה על ענוה³¹⁶, כיצד, שם הוי"ה גימטריא כ"ו ובמספר קטן הוא ח', ב' פעמים ח' הוא ט"ז במ"ק הוא ז', ג' פעמים ח' הוא כ"ד במ"ק הוא ו' כו' וכו', עד ח' פעמים ח' הוא ס"ד ובמ"ק הוא י' שהוא במ"ק א', וזה הסוד שבכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, כי בכל פעם שאתה מוסיף על השם הוי"ה הוא מקטין עצמו כביכול שלא ישאר אלא עד אחד³¹⁷, הוא אלקינו שאין יחידות כמוהו בשום שם אחר³¹⁸, וזהו הסוד שיסוד הפייט במוסף ראש השנה הורא"י שמו, – הורא"י גי' הוי"ה – כן תהלתו, שמורה על מדרת ענוה עד אחד, ואז מראה שאין בלתו כי הוא אחד ואין שני, וזהו 'ואין בלתו' ולא נתן לאחר מבלעדיו כמו שם א"ל או אלקים –

– עוד נראה לי בדרך אחר, השם הוי"ה הוא כ"ו במ"ק ח', ב' פעמים הוי"ה הוא כ"ן במ"ק ז',

³¹⁰ מגילה דף ל"א ע"א.

³¹¹ מובא בס' דגל מחנה אפרים בדרוש לפורים, ויעוי' מהרש"א מגילה ס"ט מ"ג בזה.

³¹² להמוכח מוהר"ר משה בן המוכח מוהר"ר מאיר כהנא יוס' י"ד. וכן הביאה החיד"א ז"ל בספרו נחל שורק בהפטרות בחקתי ובספרו אהבת דוד סוף דרוש ט' משום ס' ארץ החיים על תהלים.

³¹³ יעוי' מגילה – דף י"ח ע"א – אמר רבי אחא אמר רבי אלעזר מניין שקראו הקב"ה ליעקב א"ל, שנאמר ויקרא לו א"ל, אלקי ישראל, וכ"ה בזהר חולדות – ח"א דף קל"ח ע"א – ויקרא לו א"ל אלקי ישראל, קב"ה קרא ליה ליעקב א"ל, אמר ליה אנא אלקא בעילא ואנא אלקא בתתאי, ויעוי' ירושלמי תענית – פ"ד ה"ו – אמר ריש לקיש בשם רבי ינאי שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל וכו'.

³¹⁴ במשה כתיב 'ראה נתחיי אלקים לפרעה', 'ואתה תהיה לו לאלקים', 'ואתה תהיה אשר כרך משה איש האלקים'.

³¹⁵ וכדכתיב אנו הוי"ה הוא שמי וגו'.

³¹⁶ יעוי' ש"ן עה"ת ריש פ' כו, ויעוי' ס' קדושת לוי פ' שמות ד"ה ויאמר אהי"ה אש"ר אהי"ה מ"ש בזה.

³¹⁷ בס' לקוטי מהר"ח פירש בזה מה שיסד האר"י ז"ל: יגלה לן טעמי דבתיאור נהמי דאנון את בשמיה פכיל"א וקליש"א, והיינו כל כמה שאתה כופלו מיקבל קליש"א, ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' פירשנו ע"ד זה – בדרך רמז – אמרם ז"ל בקידושין – דף ל' ע"א – 'זו"ת: שמות"ת אלקים ושמות"ת מלות ושמות"ת פסוקים הוו פסוקי ספר תורה, יתר עליו תהלים שמות"ת, חסד ממנו דברי הימים שמות"ת, יעוי' במפרשים מ"ש בזה, וכן מאמר הגמ' דלעיל מיינה: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים 'וא"ו דגחון' חזיון של אותיות של ספר תורה, 'דרש דרש' חזיון של חיבות, 'זיהגלח' של פסוקים, 'יכרסמנה חזיר מיער' עי"ן דיער חזיון של תהלים, 'והוא רחום וכפר עון' חזיון דפסוקים.

³¹⁸ ר"ב בשני השמות הנ"ל שם א"ל ושם אלקים, שהרי שם שד"י מורה גם כן על מדת ענוה כמו שם הוי"ה.

ג"פ הוי"ה ע"ה במ"ק מ"ו שהוא במ"ק ר', ד"פ הוי"ה ק"ד במ"ק ה', ח"פ הוי"ה הוא ק"ל במ"ק ד', ו"פ הוי"ה הוא קנ"ו כנגד יוסף הצדיק והוא גימ' יוס"ף הצדיק ו' הוי"ת, וזהו סוד ויהי ח' את יוס"ף שהשם הוי"ה היה עמו, והוא בגי' קנ"ו במ"ק י"ב והוא במ"ק ג', ז"פ הוי"ה קפ"ב גימ' יעקב והוא במ"ק י"א שהוא במ"ק ב', ח' פעמים הוי"ה ר"ח גימ' יצחק והוא במ"ק י' שהוא במ"ק א' – רעוד נראה לי בדרך אחר, לכל הוי"ה צרף עוד שמונה תמצא בכל מקום גדולתי ענותנותי, כיצד, שם הוי"ה הוא כ"ו במ"ק הוא ח', תצרך עוד שמונה חרי ל"ד והוא במ"ק ז', תצרך ח' אל ל"ד הוא מ"ב במ"ק ו', תצרך ח' אל מ"ב חרי נ' במ"ק ה', תצרך ח' אל נ' חרי נ"ה במ"ק י"ג והוא במ"ק ד', תצרך ח' אל נ"ח חרי ס"ו שהוא במ"ק י"ב ובמ"ק ג', תצרך ח' אל ס"ו הוא ע"ד שהוא במ"ק י"א ובמ"ק ב', תצרך הפעם השמיני ח' אל ע"ד חרי פ"ב והוא במ"ק י' והוא במ"ק א', וזהו הסוד 'שמיני שבשמינית', בכל פעם שתחשוב השם יותר במנין תלמוד מדת ענוה שמקטין עצמו, ואם תלמוד חכם יזהר בזה לא יבא לידי גאווה כלל³¹⁹, עכ"ל.

³¹⁹ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' – ערך ענוה – פירשנו בזה בס"ד – בדרך רמז – הא' דאמרו ז"ל בסוה"ק – דף נ"ג ע"א – על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמה שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור בידו אחת וזורקן כלפי מעלה, וזרק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה, וכשהוא משתחוה נועז ב' גודליו בדרך ופוחה ונוסק הלכפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן, וכן אמרו ז"ל – סוכה סס – בלוי דהוה מטיל קמיה דרבי בתמניא סכיני, וכן שמואל קמיה דשבור מלכא בתמניא מזגי חמר, וכן אביי קמיה דרבה בתמניא ציעי, ויש להבחין וכן מה ראו כל אלו לרקד ולטויל בשמונה שמונה דייקא לא פחות ולא יתר, וכן מה שמצינו בדוד המלך ע"ה נעים הזמירה שישל את מזמור קי"ט – אשרי תמימי דרך – בתמניא אפי, ולמה יסוד בתמניא אפי דייקא, וכן זה שאמרו ז"ל במדרש – במד"ר ט"ו י"א – כנור של דוד של ז' נימין היה ולזמירות המשיח נעשית שמונה, ויש להבחין בזה חדא מאי רביותא דכנור בעלת ח' נימין יתר על של ז' נימין, וזאת שנית וכן מי מנע בעד דוד המלך ע"ה נעים הזמירה לשורר כנור של שמונה נימין –

– אלא נ"ל בס"ד הענין בדוד המלך ע"ה על אף שהגויא עצמו בענוה יתירה – ועי' מו"ק דף ט"ז ע"ב – מכל מקום כיון שהוא מלך ישראל היה לרדף להכניע ולהשפיל עצמו ביותר עד תכליתו, וכמ"ס חז"ל בברכות – דף ל"ד ע"ב – המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף, וזהו יסוד לו מזמור אשרי תמימי דרך בתמניא אפי – הרומז לענוה – והיה משורר אורו כנור של ז' נימין ולא ח' נימין, שעל ידי זה ישם נגד עיניו שעדיין לא הגיע למדרגה אלו ולרדף להשפיל בעצמו ולהסריף ענוה על ענותותו, וכן הוא הענין ברבן שמעון בן גמליאל שהיה נשיא ישראל וכל שהוא גדול יותר משאר בני אדם לרדף להכניע ולהשפיל עצמו ביותר, ולכן כשהיה שמה שמחת בית השואבה – שמשם היו שואבין רוח הקודש – והיה מתפחד שלא תזוז דעתו עליו ח"ו, מה עשה, הלך ולקח לו שמונה אבוקות שהוא מורה על ענוה, כדי שעל ידי זה יזכור כל רגע ורגע שלא יפול ח"ו ברשת הגאווה והגאון אפילו בשמיני שבשמינית, וכן הוא הענין בלוי ושמאל ואביי, וכל זה שלא יבא לידי שמץ של גאווה כלל אף בשמיני שבשמינית, ועי' מ"ס באבות דר"ג – פל"ח – בענין רבן שמעון בן גמליאל וז"ל: וכשתפסו את רש"ג ואת רבי ישמעאל ליהרג היה רש"ג יושב ותורה דעתו ואומר אוי לנו שאנו נהרגין כמחללי שבתות וכעובדי ע"א וכמבלי עריות ובאפסי דמים, אמר לו רבי ישמעאל בן אלישע לזנוך שזמר לפניך דבר אחד, אל"ל אמור וכו', אל"ל שמה כשהיית יושב ודורש בבה הבית והיו כל אוכלוסי ישראל יושבין לפניך וזהו דעתך עליך וכו' –

– וכן פירשנו בזה בס"ד מאמרם ז"ל בשבת – דף קכ"ט ע"א – בשמואל דהוה רגיל ועביד מילתא – הזקת דס – בביתא דש לבניא וחד אריחא, – עוביה של לבניה הוא ג' טפחים ואריח הוא חצי לבניה ומדתו טפח ומחלה, יומא חדא עביד ואריגס בנפשיה, בדק וחסר חד אריחא, ע"כ. ויש להבחין בזה חדא למה דייק שמואל 'על השמינית' שהיא 'אריחא' דייקא, ומאי איכפת ליה אם השמינית תהא גם כן לבניה כשאר שב לבניה, וזאת שנית מה היה לו לשמואל דעבור חסרון אריחא – שהוא טפח ומחלה – מעובי הכותל היקף ומיד נחלש ונחלה, ואלו כולי עמלא אין מדקדקין בזה ומקיצין דס בכל מקום ובאזיו אופן שלא יחא ולא חלץ ולא מרגישן במאומה, אחמיה, אמנס הרי כבר איפגלו רב ושמואל במליעא – ב"מ דף ק"ז ע"ב – בפסוק 'זהסיר ה' מיד כל חולי', רב אמר זו עין, ושמואל אמר זה הרוח, והנה זה ודאי וברור כי מחלקותן של רב ושמואל לא קאי רק על חולאי הגוף כפי פשוטן של דברים, אלא קאי גם על חולאי הנפש, והנה כשם שיש לאדם רמ"ח איברים גשמיים ולרדף לשמור עצמו שלא יחלה ואם חלה ח"ו לרדף, כמו כן יש לאדם נשמה ורמ"ח איברים רוחניים ולרדף לשמור מאד מאד שלא יחלו, וכאשר יבקש לו האדם עזות ותחבולות בעניניו הגשמיים בהליכות מסחריו ובריות גופו

והנה מקום הניחו לנו מן השמים להתגנדר בד"ק הנ"ל, שהרי בשנכפיל ט' פעמים ח' הרי הוא עולה במנין ע"ב ובמ"ק הוא ט', וכן הוא בשנכפיל ח"י פעמים ח' הוא קמ"ד ובמ"ק הוא ט', וכן על זה הדרך בהכפל כפלו של ט' עד עולם, ואם כן האיך הוא אומר בכל פעם שאתה מוסיף על השם הו"ה הוא מקטין עצמו בכיכול וחלא בכפולות של ט' ט' הרי הוא מגדיל עצמו.

ונ"ל בס"ד בהקדים מאמר המדרש³²⁰ וז"ת: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זמרא בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו³²¹, ושם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות³²², דאמר רבי יודן מלכא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים אתה מוצא שבעים ושתים אותיות של הקב"ה, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם, אמור לו צא מהם גוי שני שאינו עולה מן המנין³²³, רבי אבין אמר

וכדו', עוד יותר מזה צריך לבקש תחבולות לכל ילכד ח"ו ברשת ילכו הרע, ובכל יום ויום צריך האדם להרגיז ילכו הטוב על ילכו הרע המתחדש ומתגבר עליו להחטיו ומצק להמיתו ח"ו³²⁴–

– והנה רב דקאמר 'ו' עין', רומז אל מדה 'עין רעה', והיינו דרב סובר כי המדה הכוללת את כל תחלואי הנפש זו מדה 'עין רעה' שענינו כרה בשל אחרים, ושמואל דקאמר 'זה הרוח' רומז אל המדה המאוסה 'רוח גבוהה', והוא קסבר כי המדה הכוללת את כל תחלואי הנפש זו 'רוח גבוהה', ולכן רב דסובר 'הכל בעין' היה עבודתו כל ימיו להשריש בעצמו מדה 'עין טובה' עד תכליתה, וכמ"ס ז"ל במציעא –ס– דרב סליק לבי קברי 'עביד מאי דעביד' אמר תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדך ארץ, ועל אף שהדברים מובנים על פי פשוטן עוד דברים בגו, והיינו כי אלו התשעין ותשעה שמו על ידי 'עין רעה', לא סוף דבר 'עין רעה' של אחרים, אלא 'עין רעה' של עצמם, והיינו שעל ידי שהיה להם 'עין רעה' בישא' ו'ליבא בישא' ונפסס לא ידיעה שבעה ועיניהם היתה כרה בשל אחרים לכן מחו בקצור ימים ושנים קודם זמנם, וכמ"ס ז"ל באבות –פ"ב מי"א– רבי יהושע אומר עין רעה וילך הרע ושאלת הדברים מויליא את האדם מן העולם, וכן אמר רב במדרש –דב"פ פ' עקב– והסיר ה' ממך כל חולי, מהו כל חולי, אמר רב הדין הוא ליבא בישא–

– ושמואל דאמר 'הכל ברוח' רומז אל המדה המאוסה 'רוח גבוהה', וזהו היה עבודתו כל ימיו להשריש בעצמו מדה ההכנעה עד תכליתה ולשרש מעצמו כל שמץ של גאות שלא יבא ח"ו לידי רמות רוחא כל דהו, ואפילו שמיני שבשמינית, וכמו שאמרו ז"ל בפרק קמא דסוטה –דף ה' ע"א– לא מניה ולא מקאתיה, –מה שאין כן לרב לגבי מדה 'רוח גבוהה' מאינו לו לרב דקאמר –סוטה דף ה' ע"א– תלמיד חכם 'צריך' שיהא בו אחד משמונה שבשמינית, ויש להמליץ בזה לשון חז"ל בגמ' כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעה, עוקרתו, וזהו היה שמואל 'רגיל ועביד מילתא' –היינו הקטן דם העבור מנאות המאוסה– 'בציתא קצב לביניא וחד אריחא', ובהטרפס יחד הרי הן במספר שמונה הרומז אל הענוה, וזהו הקפיד שמואל 'על השמינית' שהיא 'אריחא' –חצי לבינה– דייקא, ולא לבינה שלימה כאשר 'ש' לביניא', שעל ידי זה ישים אל לבו שצריך לזהר ביותר שלא יבא אפילו לידי שמיני שבשמינית, והנה יומא חדא 'עביד וארגיש בנפשיה', הנה דייק וקאמר ארגיש 'בנפשיה', לא 'בגופיה', ור"ל זימנא חדא אחר 'דעביד מילתא' לשרש מעצמו כל שמץ של רוח גבוהה, עדיין הרגיש 'חולש' בנפשיה, וחשש שלא הגיע עדיין במדה ההכנעה עד תכליתה, וזהו הלך ובדק וראה דחסר 'חד אריחא', וזה היה לו לאות ולסימן להמשיך בעבודתו ולהוסיף עוהו על עונותיו עד שירגיש 'בנפשיה' שבה עד תכליתה–

– עוד פירשו בזה בגמ' מה שכתב בס' מטה משה –חלק הנהגות בית הכנסת– וז"ל: מלאכי בספר ישן נושן, קודם שיתחיל אדם ללמוד יאמר תחלה ח' פעמים אות ה' של תמינא אפי' –הכלים מז' קו"ט– והוא חלקי ה' אמתית וגו' עד חסדך ה' מלאה הארץ חקיד למדני, ע"כ. ויש לשאול וכי מה ענין לומר קודם לימודו אות ה' דייקא ומה גם ח' פעמים, אלא הוא הטעם והוא הענין כי באומרו קודם לימודו ח' פעמים אות ה' של תמינא אפי' ישים נגד עינו כל היום כולו שלא יתגאה בתורתו ח"ו ואפילו בשמיני שבשמינית.

³²⁰ ב"ר מ"ד, ו"ט.

³²¹ ארוחית דל"ת ונ"ן משם אדנ"י, שהוא מורה על מדה הדין הגמור.

³²² הוא שם המיוחד הו"ה העולה במלואו ע"ב כמנין חסד, ועיקר מקורו הוא חסד ורחמים.

³²³ יעויו' בפי' ידי משה שם שכתב כי גם אות גימ"ל מן 'גוי' הראשון אינו מן המנין מפני שאות גימ"ל מורה על גאווה כמובא להלן, ונ"ל בס' ד"ד דגם באלו שני פסוקים וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וגו' עד בשיבה טובה אתה מואל שבעים ושתים אותיות של הקב"ה, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם, אמור לו לא מהם ג' גימ"ליון שבהן שאינו מן המנין מפני שהן מורין על גאווה כנ"ל.

בשמו גאלן שישמו של חקב"ה שבעים ושתים אותיות³²⁴.

והנה מבואר בזוהר חק³²⁵ כי שם הגדול הוא השם המפורש בן ע"ב תבות³²⁶ המצורפים מג' פסוקי דסמיכי המתחילים באות וא"ו ויסע ויבא ויט ועל ידי שם ע"ב נקרא הים לישראל³²⁷, והנה איתא בס"ק³²⁸ דבאלו ג' פסוקים יש כל אותיות האלפ"א בית"א ולא נעלם רק אות גימ"ל מפני שהוא מורה על גאון והחולך בגאון עליו נאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אמר חקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם³²⁹.

והנה אמרו ז"ל במדרש³³⁰ וז"ת: אמר רבי חנינא יש לך שהוא נאה ללבושו ולבושו אין נאה לו, אבל חקב"ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו שנאמר ה' מלך גאות לבש, שבעה לבושין לבש חקב"ה, אחד במלחמת הים שנאמר ה' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת הים שנאמר אשירה לה' כי גאה גאה וכו'. וכבר נתקשו המפרשים ז"ל האיך הוא אמר הוא נאה ללבושו וכו' שנאמר ה' מלך גאות לבש כביכול כמוסף גאון ח"ו בפמליא של מעלה, וחלא כבר כתיב ועתודך תרבני, ובי יש לך עניו גדול מהקב"ה³³¹.

ולבא אל המכוון נקדים דברי קדוש רבנו האר"י ז"ל³³² וז"ל: והנה מצינו שאפילו השי"ת שונא הגאון שכן כתיב ה' מלך גאות לבש שהגאון הוא בערך מלבוש אצלו שבמלכותו לובש הגאון לאיים על הבריות ותכף ומיד פושטו, כמו שאמרו ז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו ית' שם אתה מוצא ענותנותו בו³³³, וזה נ"ל בס"ד כונת רבי יוחנן שאמר: כל מקום שאתה מוצא גדולתו של חקב"ה וכו', גדולתו הוא בחינת חסד כידוע, בגי' ע"ב, ור"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו של חקב"ה הוא שם הגדול שהוא עולה כמנין ע"ב כמנין חסד ובמ"ק הוא ט' והרי הוא מגדיל עצמו ואם כן האיך מורה אות חיות על מדת ענוה, ויהי כמשיב שם אתה מוצא ענותנותו, ור"ל בשם ע"ב עצמו אתה מוצא ענותנותו מצד אחר שהרי נעלם ממנו אות גימ"ל מפני שהוא מורה על גאון.

וזה נ"ל בס"ד כונת בעל המדרש הנ"ל ה' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת הים שנאמר אשירה

³²⁴ הוא סס הגדול סס ע"ב, וידוע דעל ידי סס ע"ב מתעורר מדה הרחמים, ג' פעמים ע"ב גי' רי"ו כמנין גבור"ה, שהוא רחמים גדולים בשורשה.

³²⁵ ח"ב דף נ"א ע"ב.

³²⁶ הנקרא חס"ד בגי' כמנין ע"ב.

³²⁷ יעו"י רס"י סוכה דף מ"ה ע"א ד"ה אני וה"ו.

³²⁸ ס' עשרה מאמרות להרמ"ע מפלנו ז"ל מאמר אס כל חי ח"ב סי' כ"ט, וס' מגלה עמוקות ואתחנן אופן קע"ט, ופי' ידי משה על המדרש הנ"ל.

³²⁹ ונ"ל בס"ד דלות גימ"ל מורה על גאון משני פנים, הא' כפשוטו כי תבת גאון התחלטה בלות גימ"ל, והב' כי כל אותיות האלפ"א בית"א במלואם הם ב' או ג' אותיות כגון אל"ף או ה"א וכן כולם, ואלו אות גימ"ל במלואו הוא ד' אותיות.

³³⁰ מדרש שו"ט מז' ל"ג.

³³¹ שמו"ר מ"א, ד'.

³³² ס' הליקוטים פ' תזריע.

³³³ ולזה אמר לבש' כמו המלבוש שהוא חוץ ממנו, וכן אמר גאות' ולא אמר גאון' שהיא הגאון בעצם, אל"א גאות' לרואה, אל"א הגאון עצמה היא שטאה ומאוסה אל"א ית'.

לח' כי גאה גאה וכו', ר"ל הרי הוא בא כשואל והלא בשני פסוקים אלו אתה מוצא גדולתו של הקב"ה וחיובו מצינו ענותנותו, והיו כמשיב ה' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת חים, וקריעת ים סוף הרי היתה בשם ע"ב המורה על ענוה, וזה נ"ל בס"ד כונת רבי חנינא שאמר הקב"ה הוא נאה ללבושו וכו', ר"ל כי אם אמנם מצינו במלחמת חים כי ה' מלך גאות לבש, מכל מקום הגאות הוא רק בערך מלבוש אצלו ולא ה"ו גאות בעצם כי הגאות מאוסה ושנואה אצלו ית' בתכלית המיאוס והתיעוב.

והנה סודרי התפלות קבעו במוסף של ראש השנה לומר בנוסף דלהלן: שמך נאה לך ואתה נאה לשמך ושמנו קראת בשמך, עשה למען שמך וכו', ומפרשי התפלות פירשו הכוונה בזה כי שמו הגדול ית' שם העצם הוא שם הוי"ה, והוראת שם הוי"ה ב"ה הוא שהוא היה הוה ויהיה והוא מהרה כל ההווה, וזהו הכוונה 'שמך נאה לך' היינו שהוא לשון נופל על לשון.

ויש להתבונן בזה חדרא אומרים בכפיל'א 'שמך נאה לך' – ואתה נאה לשמך, והלא אם 'שמו ית' נאה לו' דהיינו מפני שהוא לשון נופל על לשון הרי ממילא גם 'הוא ית' נאה לשמו' דהיינו כך אלא שנאמרה בהיפוך לשון, וזאת שנית מה ענין 'שמך נאה לך' לבקשתנו 'עשה למען שמך' וכו', והלא גם אם 'שמו ית' לא היה באופן שהוא 'לשון נופל על לשון' גם כן יש מקום לבקש מאתו ית' 'עשה למען שמך' וכו'.

ועפ"י ד"ק הנ"ל יובן במין חומר זה שיסד הפייטן: 'שמך נאה לך וכו', וזהו אומרו שמך נאה לך, 'שמך' הכונה לשם הוי"ה המורה על ענוה שהולך ומקטין את עצמו כביכול שלא ישאר אלא עד אחד כנ"ל, 'נאה לך' שאתה ענו בתכלית. 'ואתה נאה לשמך' היינו 'אתה' שהנך ענו בתכלית הענוה 'נאה לשמך' היינו לשם ע"ב המורה על גדולת ענותנותו מצד אחר כי נעלם ממנו אות גימ'ל כנ"ל, אמנם 'ושמנו קראת בשמך', ור"ל לעמך ישראל לא בחרת שם המורה על ענוה וקטנות, אלא נתת להם שם א"ל, ולא זו בלבד שאינו מורה על ענוה אלא אדרבה הוא מורה על גדולתו³³⁴, ומכאן שכביכול רוצה לרוממם ולהגדילם על כל שאר האומות.

והנה איתא בפרק קמא דחגיגה³³⁵ וז"ת: במסותרים תבכה נפשי מפני גוה, מאי מפני גוה, אמר רב שמואל בר יצחק מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם וניתנה לאומות העולם, וזהו בקשתנו הלא שמנו קראת בשמך, ר"ל הרי נתת לנו שם א"ל המורה על גדולתו, ואם כן למה זה תבכה במסותרים על גאותן של ישראל שניטלה מהם וניתנה לאומות העולם, אלא עשה למען שמך וקדש את שמך בעולמך וכו'.

³³⁴ וזהו סיסד הפייטן – כשיר היחוד – כדכּוּש רענו ענותנותו, על ישראל גאותו.

³³⁵ חגיגה דף ה' ע"ב.

לשביעי של פסח
אז ישיר משה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לח', ויאמרו לאמר אשירה לח' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה, וכן אז ידבר יהושע וכו', אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לח', וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר, וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וגו', זהו ליישב פשוטו, אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה.

וכבר הקשו המפרשים ז"ל ודברי כבוד דרשו חז"ל מפסוק וגם הקימתי את בריתי אתם לתת לחם את ארץ כנען וגו', מכאן לתחיית המתים מן התורה, וכן דרשו חז"ל מפסוק אני אמות ואחיה מחצתי ואני ארפא, מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה, ועוד הרבה פסוקים כיוצא באלו, ומה צורך עוד באלו שני כתובים אז ישיר משה ואז יבנה יהושע מזבח לרמז לתחיית המתים מן התורה, עוד יש לשאול מה נשתנו אלו שני פסוקים אז ישיר משה ואז יבנה יהושע מזבח לדרוש בהן מכאן לתחיית המתים מן התורה, והלא דרך הכתובים לדבר בלשון עתיד כמו אז ישיר ישראל ועוד הרבה כמזה.

עוד יש להתבונן בדברי רבי מאיר והוא אומרו כיוצא בדבר אתה אומר אז יבנה יהושע מזבח לח', בנה לא נאמר אלא יבנה וכו', ויש לשאול היכן יבנה יהושע למזבח זה, אם בחר עיבל כבראשונה, הרי כבר שנינו³³⁹ משבאו לירושלים נאסרו הבמות וקדושת ירושלים אין אחריה היתר עולמות, והיך יבנה יהושע לעתיד לבא מזבח בחר עיבל ויקריב עליו קרבנות³⁴⁰,

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לח' ויאמרו לאמר אשירה לח' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה, וכן אז ידבר יהושע וכו', אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לח', וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר, וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וגו', זהו ליישב פשוטו, אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה.

והרמב"ן ז"ל טען על רש"י ז"ל במה שפירש עלה בלבו שישיר שירה יעו"ש³³⁶, ומפרשי רש"י ז"ל האריכו לבאר כונת רש"י ז"ל במה שפירש אמר לו לבו שישיר שירה וכו', כי הלא ודאי אין אדם עושה אלא מה שעולה בלבו תחלה, ומה היה המקרא חסר אם היה נכתב אז שר משה וגו', ואגב אורחא יתבאר בס"ד מקרא קדש בפרשת ואתחנן והוא אומרו ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר, והמפרשים ז"ל נתקשו בזה הדא בעת ההוא מזה, ודרשת חז"ל בספרי דקאי אמלחמת סיחון ועוג – הביאה רש"י ז"ל – ידוע, ועי' פנים לתורה, וגם כי מלת לאמר לכאורה אין לו פירוש במקרא³³⁷.

ובפרק חלק גרסינו³³⁸ וז"ת: אמר רבי מאיר מניין לתחיית המתים מן התורה, שנאמר

³³⁶ יעו"י מהרש"א סנהדרין דף כ"א ע"ב מ"ש בזה.

³³⁷ יעו"י אוה"ח הק' ועוד.

³³⁸ סנהדרין דף כ"א ע"ב.

³³⁹ זבחים פי"ד מ"ח.

³⁴⁰ ולעת עתה לא מלאחי למי מהמפרשים ז"ל שהעורר בזה.

מאי שיאטיה חכא, דמי לא ידע שכל העולם ומלואו חמה מעשה ידי של הקב"ה, ואם כן למה פרט בכאן שהמקדש הוא מעשה ידי של הקב"ה.

ולבא אל הענין נקדים לבאר בס"ד מקראי קדש בפרשת וישלח וז"ל: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות ויבא יעקב של"ם ע"ר שב"ם וגו' ויקרא לו א"ל אלקי ישראל. והמפרשים ז"ל³⁴⁶ חקשו כבר למה לא קרא שם המקום על שם הבית שבנה לנפשות ביתו, והיה ראוי יקרא שם המקום 'בית יעקב' או 'בית ישראל' ולעשות העיקר עיקר והטפל טפל, ולא לקרות שם המקום סוכות על שם המקנה שהוא הטפל, וכמו שמצינו במשה רעיא מהימנא שהוכיח לבני גר ובני ראובן על שהקדימו מקניהם לטפם, עוד יש להתבונן מאי אשמעינן קרא בזה שיעקב בנה לו בית ועשה סוכות למקנהו, והלא זהו דרך העולם לבנות לעצמו בית ותפארת אדם לשבת בית כתיב, וכן הוא הדרך לעשות רפת לבקר ודיר לצאן והוא הכרחי לשמורם מלפטים וחיות רעות.

ויבא על נכון בס"ד בחקדים לבאר מקראי קדש בפרשת ואתחנן וז"ל: ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר וגו' אעברה נא ואראה את הארץ הטובה הזה והלבנן וגו' ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וגו'. ובמודרש אמרו³⁴⁷ אלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה מתקבל תפלתו וכבר היה נכנס לארץ

ואם תמצוי לומר שיבנה שם מזבח ולא יקריב עליו קרבנות, וכי מזה צורך למזבח בהר עיבל לעתיד לבא, ואין לומר שלעתיד לבא יבנה יהושע את המזבח בבית המקדש, שהרי מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשובלל הוא יגלה ויבא משמים³⁴¹ ומה צורך לבניית מזבח על ידי יהושע, וגם כי הבית השלישי עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד³⁴², וכל שכן קודם לתחיית המתים³⁴³.

עוד אמר משה בשירת חים: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מוכן לשבתך פעלת ה' מקדש אדני' כוננו ידיך, ופירש רש"י ז"ל³⁴⁴ וז"ל: נתנבא משה שלא יבנם לארץ לכן לא נאמר תביאנו, וכבר חקשו המפרשים ז"ל חדא למה חזר ה' והודיעו דבר זה מאחר שכבר ידע משה רבנו ע"ה שאינו נכנס לארץ, וכמו שדרשו רז"ל בפרק חלק³⁴⁵ בפסוק 'עתה תראה אשר אעשה לפרעה', במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים, ולא מצינו למשה כאן שום עון אשר הטא כדי שיענש בהודעה זו, ואם הכונה הוא להודיע לישראל שמשה אינו מוכניסם לארץ כדי שיעצטרו בשביל עונם בדרכיב יזימרו על ים בים סוף, מכל מקום הדבר קשה שהרי בעידן חדוה הדרותא ובשעה זו שהיו ישראל שמחים וטובי לב ונותנים הודאה ושבח לה' על כל הטובה אשר עשה עמם, למה זה יצערם ה' בהודיע להם שמשה אינו מוכניסם לארץ, עוד נתקשו המפרשים ז"ל במה שסיים משה ואמר 'מקדש אדני' כוננו ידיך', דתאר זה דכוננו ידיך

³⁴¹ כ"פ רש"י ז"ל במס' ר"ה דף כ' ע"א ובסוכה דף מ"א ע"א, וכ"כ חוס' בשבועות דף ט"ו ע"ב ד"ה חין, ומקורו בזוהר הק' ח"ג דף רכ"א ע"א.

³⁴² כדליתא ביחולאמי מעשר שני פ"ה ה"ב.

³⁴³ תויו"ט סס.

³⁴⁴ והוא מגמ' סנהדרין דף קי"ט ע"ב ומכילתא.

³⁴⁵ סנהדרין דף קי"א ע"א.

³⁴⁶ יעו"ט ס' עץ הדעת טוב ד"ה וישב ביום ההוא וש"ה ה' ועוד.

³⁴⁷ מובא בס' הגן ודקדק משה – יוס"ג, וכן בס' עיר דוד, מובא להלן, ויעו"ט ס' פני יהושע ברכות דף ל"ב ע"א ד"ה דקדק רבי שמלחי מ"ס בזה, וכן הובא בשמו בס' ליקוטי שו"ת למורה"ר מאיר בן מוהר"ר לוי מזאלקווי – עמ"ט ט' ד"ה ואתחנן אל ה' – קלת בשנוי, ובמקום אחר כתבנו בס"ד לפשר דגם האבות הק' התפללו תקט"ז תפלות וגרמו בכתוב בתפלת כל אחד ואחד, באברהם כתיב ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בזה ה' יראה, יאמר"ר הו"ס ב"ה"ר בנ"י תקט"ז – והב' היא שימושית, יח"ק ורבקה בנ"י תקט"ו, וכתב בזה ויאל'

והובא ברש"י ז"ל דמקדש של מעלה מכונן כנגד מקדש של מטה, והנה בית המקדש של מטה עומד מזהב וכסף ונחשת ועור, וממנה עומד בית המקדש של מעלה, ואמר הוא ז"ל שהקב"ה גם כן מתפלל ועל ידי תפלתו העמיד מחנה של {ק"ג} מלאכים וחומה אחת של בית המקדש, ותבת מחנה בגימט' ק"ג³⁵⁴, ואברהם אבינו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף מחנה שניה של {ק"ג} מלאכים וחומה השנייה של בית המקדש ולזה הקראו אברהם הר, הר עה"ב בגימט' ר"ו חיינו ב"פ מחנה³⁵⁵, ויצחק אבינו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף עוד מחנה וחומה אחת ולכן קראו 'שדה', חיינו ג"פ מחנה בגימט' ש"ט, ויעקב אבינו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף עוד מחנה וחומה אחת ולכן קראו 'בית', חיינו ד"פ מחנה בגימט' ב"ת³⁵⁶, ומשה רבנו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף עוד מחנה ואת גגו של בית המקדש, ולזה התפלל בלשון חנוך במנין ואתחנן

ישראל, והנה כ"ק מרן אדמו"ר רב שר שלו' ז"ל מבעלזא עמד בענין תקט"ו תפלות אלו, חדא למה זה התפלל משה תקט"ו תפלות דייקא ומה טעם יש בהם, וזאת שנית מדוע בחר משה רבנו ע"ה להתפלל בלשון חנוך דייקא והלא יש עשרה לשונות של תפלה³⁴⁸, עוד דקדק רבנו הק' על הא דאיתא בגמ' פסחים³⁴⁹ כי אברהם אבינו ע"ה קרא לבית המקדש הר שנאמר בחר ה' יראה, ויצחק קראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה³⁵⁰, ויעקב קראו בית שנאמר ויקרא את שם המקום ההוא בית אל³⁵¹, ומדוע זה שינה כל אחד שם המקדש מאבותיו³⁵² ואגב אורחא יתבאר בס"ד קושיית המפרשים ז"ל על אומרו ית' למשה אל תוסף דבר אלי וגו', והרי הקב"ה מתאדא לתפלתן של צדיקים³⁵³.

ואמר כ"ק מרן אדמו"ר רב שר שלו' ז"ל מבעלזא לפרש על פי מאמרם ז"ל במדרש

לאדיינא, ששמעה כבעלזא מפי זקן מפורסם, והוא שמע אותה מפי אדנק"ק סטרגליסק, שהוא שמעה מפ"ק של כ"ק מרן רב שר שלו' ז"ל מבעלזא. וכן הובא בשם מרן מהר"ש ז"ל בס' משכנות ישראל להר' ישראל יהודה פרץ ז"ל, בפ' ואתחנן.

³⁵³ יעו"ו ס' פני יהושע ברכות דף ל"ב ע"ב ד"ה אר"א גדולה תפלה.

³⁵⁴ יעו"ו ברכות דף ז' ע"א מנין שהקב"ה מתפלל וכו', ויעו"ו במדקדק – ב"ר נ"ו, י: עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה וכו', מובא להלן, ויעו"ו זוה"ק ח"א דף קע"ב ע"ב.

³⁵⁵ יעו"ו מ"ש בזה הקדוש רבי יחיאל מיכל מנעמיוז ז"ל הי"ד בספרו 'שברי לוחות', מובא להלן.

³⁵⁶ יעו"ו מ"ש רש"י ז"ל בישעיה – ס"ב ו' – על הפסוק 'על חומותי ירושלם הפקדתי שומרים' וז"ל: על חומותיך ירושלם, רבותינו דרשו כמשמעו, מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבטותה וכו' – מנחות דף פ"ז ע"א – ויונתן הרגס 'חומותיך' אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה, ע"כ. ולפי ד"ק הגי' י"ל עוד טעם לשבח למה נקראים האבות הק' 'חומותיך', כי האבות הק' הן הן שהעמידו חומות בית המקדש של מעלה, וזהו שהרגס יונתן; הא על עובדי אבהתך לדיקיא קרחא לירושלם מתקני' ונטרי' קמי וכו', וז"ל הן הן שהעמידו והתקינו את חומות בית המקדש של מעלה וזכותם גם שומרים המלאכים את חומות בית המקדש, כמובא להלן.

יחזק' לשוח' בשה' לפנות' ערב' ס"ת בגי' תקט"ו, וזיעקב כתיב ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים, ב"ת אלקים וז"ה בגי' תקט"ו, וזהו שאמר לו הקב"ה למשה רב כך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, היינו אל תוסף להתפלל עוד תפלה אחת ויעלו למנין תקט"ו תפלות כי אזי מוכרח אני לקבל את תפלתך, ונ"ל בס"ד דנרמזו בכתוב אלה' פקודי' המשכ"ן משכ"ן העדה, ס"ת בגי' תקט"ו, ואלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת כבר היה נכנס לארץ והמשכן לא היה נפקד והבית לא היה מתמסכן ולא היה נחרב לעולם, ואומרו המשכ"ן משכ"ן כפילא כבר אמרו חז"ל לפי שעתיד להתמסכן שני פעמים, וכתב רבנו בחיי ז"ל – ריש פ' פקודי – וז"ל: ואם תשכיל במלות המשכן משכן העדות תמלא בהם רמז למספר השנים שעמד בית ראשון ובית שני, 'המשכן' במספרו עס האותיות ת"כ רמז לבית שני, וכן 'משכן' במספרו ת"י רמז לבית ראשון.

³⁴⁸ יעו"ו דב"ר פ"ב, א' – תחומא ואתחנן ג'.

³⁴⁹ דף פ"ח ע"א.

³⁵⁰ בילקוט תהלים רמז תתל"א – שנאמר 'ראה ריח בני כריח שדה' וגו'.

³⁵¹ בילקוט תהלים ס – שנאמר 'אין זה כי אם בית אלקים' וגו'.

³⁵² הביאה הר' כבי יעקב אברהםאם ז"ל – מטורדא – בהגדה של פסח 'מעשי למלך' ד"ה אדרי הוא, וכן הביאה בשנית בספרו 'בית אולפנא' – ח"ו עמ' ק"ב ד"ה ואתחנן – , אשר שמעה מהרב יחזק בנימין מנדלבוים ז"ל

בגוי' תקט"ו, אד"ק ז'ל³⁵⁷.

הזה והלבנון³⁶¹, ע"כ לשון ספר באר שלמה.

ובספר באר שלמה³⁵⁸ הביא משום כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל מבעלזא מה שפירש בזה המשך הפסוקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וגו', וז"ל: שמעתי מדרש בשם הגה"ק מבעלזא מהר"י זצ"ל, דבית המקדש שלעתיד בנה השי"ת עם מחנה שלו כותל ראשון, ושוב בא אברהם עם מחנה שלו לבנות כותל שני והיו שני מחנות, שתי פעמים מחנה בגוי' הר, ולכן אברהם קראו 'הר', בא יצחק שוב עם מחנה שלו הג' ובנה כותל שלישי, ג"פ מחנה הוא מספר שדה כיצחק שקראו 'שדה', בא יעקב עם מחנה ד' ובנה כותל רביעי, ד"פ מחנה הוא מספר בית כיעקב שקראו 'בית'³⁵⁹, ומשה עם מחנה הה' עשה את הגג³⁶⁰, ח"פ מחנה הוא מספר תקט"ו כמנין התפלות שהתפלל משה, ורמזו בזה בית המקדש של מעלה שראה וגמרה עם מחנה הה' שהוא מספר ואתחנן, והוסיף הגה"ק הנ"ל שזה שאמר משה רבנו ע"ה אתה החלות להראות לי בית המקדש של מעלה כנ"ל, אעברה נא ואראה, תראה לי את בית המקדש של מטה, החר הטוב

³⁵⁷ יעוי' בחוקונים בהקדמה דף י"ב ע"ב ז"ה: קס בולגא קדישא פתח כמלקדמין ואמר והמשיכילים יזהירו אליו לחווה כלכלו כלכלו בלח ב' מן בראשית, ב' לחיה בית, בי מקדשא דתמן זה נהרין כל אחרון וגו', ואלון איתון דנהרין בלח ב' לחיה בי מקדשא דלעילא וגו', ודא לחיה דא דמלח בנחמה יבנה בית, וביחא דא חיה ליה תלת גגין – פי' תלת קוין שהן חסד גבורה תפארת – ואיתון תלת עמודין דסמכין לה ואיתון וי"ו וגו', תלת עמודים אלון תלת אבן דסמכין לביחא דלחיה שכינתא.

³⁵⁸ ס' בחר שלמה – להרב שלמה זקער ז"ל אב"ד האלכס – מהדורה תנייגא מערכת ב' אות ה'.

³⁵⁹ ונ"ל בס"ד דשגשג שמות הג"ל נרמזו בכתוב, 'הר' של אברהם נרמז בכתוב ויכל למסעי' וגו', למסע' בגוי' מנין הר, וכמו שאמר בזוהר בראשית – דף מ"ט ע"ב – וז"ה: פתח רבי שמעון ואמר ויכל למסעיו למסעו מצעי ליה מאי למסעיו, אלף תרין מטלנין איתון חד ידיה וחד דשכינתא וגו', וכן הוא בזוהר כך – דף פ"ג ע"ב – וז"ה: ויכל למסעיו למפקד אחריה ודרגיו, למסעיו למסעו כתיב – יעוי' מנחת שי, מאן מסעו וגו'. 'שדה' של יצחק רמזה יצחק באומרו כרית שדה אשר ברכו ה', ואיתא בזוה"ק כרית שדה, מאן

וב"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל הביא על זה מילי דאבוח ב"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל³⁶² שהקשה מהו הכונה שהקב"ה על ידי תפלתו העמיד מחנה של מלאכים וחומה אחת של בית המקדש, וכי הקב"ה צריך ח"ו למחנה של מלאכים שיעזרוהו להקים חומה אחת, ואמר כ"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל משמיה דאבוח ז"ל³⁶³ על פי דאיתא בקדמונים דשם הכנין למעלה בגימט' ק"ג כמנין מחנה, ומחנה של מלאכים הכונה לשם הכנין שהוא בגימט' מחנה, אד"ק ז"ל.

ישמעתי מפי זקן שאמר משום כ"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל מבעלזא דרמזו שלשתן יעלה בעלות המחנה בשבת, ועל שם ג' שמות אלו 'הר' 'שדה' 'בית' תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפלת המחנה של שבת אברהם יגל', יצחק ירנן, יעקב ובניו ינוחו בו וכו', הנה יגל' במספר קטן עולה כמ"ק של 'הר', באברהם שקראו הר. ירנן' כמ"ק עולה כמ"ק של

שדה, לא שדה תפוחים שדה דלצהן עלאין סמיכו ליה ומתקנין ליה. 'בית' של יעקב רמזה יעקב בהזכירו ד"פ מנח"ה בגי' ב"ה, ואלו הן: א. ויקח מן הבא בידו 'מנחה'. ב. 'מנחה' הוא שלוחה. ג. אכפרה פניו 'במנחה'. ד. ותעבד 'המנחה' על פניו. והחר הזכירו ד' פעמים מנח"ה מאי כתיב ביה 'והוא לך כלילה הוא במנח"ה', וידוע כי שכינתא נקראת מנחה.

³⁶⁰ יעוי' מגילה – דף י"ג ע"א – איש 'סוכו', שנעשה להם לישראל כסוכה. – ואין מתקרייא סוכה אלף על סם הסכך – רש"י ריש מס' סוכה, וראה להלן מ"ס בזה.

³⁶¹ יעוי' זוה"ק ח"ג דף ר"ס ע"ב ז"ה: ויאלה ה' אלי רב כך אל תוסף וגו', אמר רבי חייא אמר ליה קב"ה למשה רב כך דלדווגות בשכינתא, מכאן ולהלאה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה.

³⁶² בס' 'לקט אמרי קודש' העתיק המעתיק בטעות וכתב והקשה 'אל"ף' [מהר"ן] ז"ל, במקום והקשה 'אל"ף' ז"ל, וטעות לעולם חוזר.

³⁶³ כ"ק מרן מהר"א ז"ל אמר זאת להקדוש הרב אלחנן וסרמון ז"ל הי"ד.

'שדה'³⁶⁴, כיצחק שקראו שדה. 'ינוחו בו' במ"ק עולה במ"ק של 'בית', ביעקב שקראו בית³⁶⁵.

ואחר ימים שבתבתי מאמר זה אָנָה ה' ובא לידי ספר שבירי לוחות מהקדוש רבי יחיאל מייכל מנעמירוב ז"ל חי"ד³⁶⁶, וראוי להביא את לשון קדשו וז"ל: ויאמר יעקב כאשר ראם מחנ"ה אלקים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנ"ה, ענין ג' מחנות, כי אברהם קרא לבית המקדש הר ויצחק שדה ויעקב בית, ובתיב מי לך כל המחנ"ה הזה וכו' ויעקב נסע סתתה ויבן לו בית וכו', הענין, כי השמים והארץ בהבראם בח"א בראם באברהם, כי אברהם עשה אהל לשכינה ב' מחיצות כחלכתן וג' אפילו טפח והוא סוד ה"א, ויצחק תקן תפלת מנחה דא מחנה ג' ק"ג, נמצא לאברהם ב' מחנות ב' פעמים מחנה עולה ר"ו איחו מנין ח"ר וא' יותר

הוא הטפח השלישי, ויצחק ג' מחנות ג' פעמים מחנה עולה שדה, ויעקב ד' פעמים מחנה עולה בית, וזהו ענין של סבה מדריגות יעקב יצחק אברהם, כי ליעקב ד' מחיצות צורת ס, וליצחק ג' מחיצות צורת כ, ולאברהם צורת ה, וזהו כל האזרח בישראל ישבו בסכות, ר"ל אברהם שנקרא אזרח ועמו יצחק יעקב כדאיתא בזוהר פ' אמור³⁶⁷, ע"כ.

ומענין לענין באותו ענין חנה מקום אתי להביא בכאן מזה שמצאתי כתוב כעין זה בשני ספרים, הא' הוא ספר נחלת יעקב עה"ת³⁶⁸ הביאה בפרשת ויצא³⁶⁹ משום ספר מגלה עמוקות³⁷⁰, והב' הוא ספר שער יהושע³⁷¹ שהביאה משום המקובלים ז"ל³⁷², ואחר שספר 'שער יהושע' אינו בחישוב יד כלל, וגם ספר 'נחלת יעקב' אינו נחלת הכלל, אעתיק לשונם

³⁶⁴ 'רכן' בגי' כמנין 'קדה' הן במספר קטן והן במספר גדול.

³⁶⁵ והנה לכאורה יש לשאול ולשמוח מה זו עושה והלא הב"ת חרב, והשד"ה חרוש, והש"ר הטוב שמש ושועלים הלכו בו, ואם כן גילה בה"ר ורננה בשד"ה על שום מה, ונ"ל בש"ד על פי מ"ש הטור ז"ל – או"ח סי' רנ"ב – דתפלת ערבית של שבת 'אתה קדשת' נתקן כנגד שבת בראשית, ותפלת שחרית 'שמח משה' נתקן כנגד שבת דמתן תורה, ותפלת מנחה של שבת 'אתה אחד' נתקן כנגד שבת שלעתידי, והשבלי הלקט – אות קכ"ו – הביא בשם רבי נתן ב"ר מכיר ז"ל דגאולה העתידה ב"ב תהא בשבת בשעת מנחה, ונ"ל בש"ד דזהו שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת מנחה בשבת אברהם יגל וכו' והכוונה לבקש בתפלת המנחה על הגאולה העתידה ועל בנין הבית השלישי, הנה כי כן לעתיד לבא כאשר ירד מקדש של אש מלמעלה בשבת בשעת המנחה אזי אברהם 'יגל' בחומה הב' אשר הוסיף – שמספרו ה"ה, ויצחק 'רכן' בחומה הג' אשר הוסיף – שמספרו שד"ה, ויעקב ופניו 'ינוחו בו' מנוחה שלומה – שמספרו ב"ה, ואזי 'יגל' יעקב 'שמח' ישראל בחומה הד' אשר הוסיף לבית אלקי יעקב, 'יגל' וכן 'שמח' עולין במ"ק כמ"ק של ב"ת.

³⁶⁶ נהרג על קדוה"ש שנת ת"ת.

³⁶⁷ והחיד"א ז"ל בספרו דבש לפי – מערכת ס' אות ל"ג – הביאה משום ס' ב"י קדמון ז"ל: סבה, בחיבה עלמה רמז אופני המחילות בו, וכתוב סכת, רמז מה שאמרו ז"ל שלעתידי לבא יתן כסא הכבוד על 'סיני' כדמל' 'חבור ר"ת סכת', – ס' ב"י קדמון.

³⁶⁸ להרב יעקב אברהם בה"ר רפאל ז"ל אב"ד לייפניק, נדפס שנת תפ"ב.

³⁶⁹ אות י"א, ויעו"ש בצה"ה מ"ש בזה. ³⁷⁰ העינינו לזה הגאון הצדיק רבי יעקב יוסף האלברשטאט שליט"א אב"ד 'בית יהושע' בארץ פולקה, – וכמו כן מלאהיה מובא בס' עיר חנוך פ' ויאל ד"ה ויאמר יעקב כאשר ראם – משום אביו רבי שלמה מסאסוב ז"ל שאמרה משום בעל המגלה עמוקות.

³⁷¹ לה"ר יהושע מוסאפיה ז"ל, נדפס שנת תק"ץ – מח"ס לז' יאושע, – בן הרב חיים מוסאפיה ז"ל אב"ד איספאלטאטו (ספליט) מח"ס שו"ת חיים וחסד.

³⁷² והנה מלאהיה כי דברים אלו מובאים בעוד שגשג ספרים ושגשגם הביאורו בסגנון אחד, הא' הוא ס' 'יוסף אברהם' עה"ת – לה"ר יוסף בה"ר אברהם שאלחיאל ז"ל, נדפס בארלונקיי שנת תר"ב – הביאה בדרושו על מגילת איכה עה"פ ממרום שלח אש, וכתב שם ששמעה בעלמו מה"ר יהושע מוסאפיה ז"ל הג"ל, וכן הביאה שנית בקיטור בפ' לו ד"ה כי בחיית בית תפלה. והב' הוא ס' 'יוקח משה' – לה"ר משה ראדוויטז' ז"ל, הביאה בפ' חיי שרה משום זוהר חדש, והנה בזוהר חדש שלפנינו אין זכר למאמר הג"ל, ואולי האומרה או השומע לא ידע למי לייחס מאמר זה והלך ונתלה באלוה גדול, והג' הוא ס' לקוטי שושנים – לה"ר אברהם מאיר יודי ז"ל, נדפס בירושלים שנת תרכ"א – והוא הביאה בפ' ואתחנן משום תנחומא, – והוא פלאי, וכפי הנראה הוא העתיקה מספר 'יוסף אברהם' הג"ל, אך בהעתיקה בפ' לו הג"ל יש בו מקום לטעות שהמאמר הג"ל מקורו במדרש תנחומא, ועינו הטעותו ולא ראה יפה.

מחלל עד גמירא ושפתי ישנים המה יניעון ואשימם דוברות בעולם הבא³⁷³.

וזו לשון ספר נחלת יעקב: מצינו במגלה עמוקות³⁷⁴, מחנה, כמנין מחנה, מלבד מחנה אלקים רבותים אלפי שנאן יש לחקב"ה מחנה השומר לצדיקים, והמה כמנין מחנה ק"ג, ולזה זכו גם האבות הק' שהיה לכל אחד מחנה כזה ותמיד בא גם המחנות כזה אצלו, כלומר לאברהם היה מחנה כזה ק"ג ובא אליו גם מחנה של חקב"ה, נמצא היה לו שני מחנות מספר ר"ו, לכן קרא את בית המקדש 'חר' עה"ב ר"ו. יצחק היה לו מחנה שלו ק"ג וגם מחנה של אברהם ק"ג ומחנה של חקב"ה ק"ג הרי ש"ט, לכן קרא את בית המקדש 'שדה' גי' ש"ט. יעקב היה לו מחנה שלו ק"ג ומחנות של יצחק ואברהם ושל חקב"ה הרי תי"ב, לכן קרא את בית המקדש 'בית' גי' תי"ב, יעו"ש. ע"כ לשון ספר נחלת יעקב.

והנה על אף שבספר מגלה עמוקות שלפנינו אין זכר למאמר הנ"ל³⁷⁵, מכל מקום

³⁷³ יעו"י ס' בני יששכר – מאמרי כסלו טבת מאמר ב' אות ג' – מ"ט כזה.

³⁷⁴ בספר מגלה עמוקות שלפנינו חסר, וחבל על לאדקון.

³⁷⁵ יעו"י ס' מגלה עמוקות פ' ואלא – ד"ה במסורה ד"פ והנה ה' – וז"ל: 'בי' תמוכה 'מיינך ר"ת בית, שראה יעקב ד' מחנה שכניה, ועליוס אמר אין זה כי אם ב"ת אלקים, כי מן ד' מחנה' שכולה כל מחנה מן ק"ג כדאיתא בזוהר פ' תרומה וגו' כההיא רביא שדרש 'כי נר מצוה ותורה אור' שם ב' מחנות מן חסד ורחמים כל אחד כולל מק"ג כמנין מחנה', ועל זה אמר להנחיל אהבי יש וכו', ועל ארבע מחנה שכניה אמר אין זה כי אם ב"ת אלקים וכו', ויעו"י מ"ט עוד בעל מגלה עמוקות – פ' ושלח ד"ה וילחם איש עמו – וז"ל: יעקב קראה בית שהיא תיקון ד' פעמים מחנה ויעקב הלך לדרכו ויפגשו בו מלאכי אלקים כי ד"פ מחנה היא סוד ירך יעקב שהוא בית, עליה אתמר 'ננתה ביתה חכמה עמודיה שבעה' שהוא יעקב ואלא יעקב מבאר שבע, וסוד ירך יעקב ד"פ מחנה, והוא מה שאמר ללכך מתי לעשה גם אנכי לביתי, ו"ש ויבן לו ב"ת אז תיקון ירך יעקב ואיתמר עליה 'ויבא יעקב שם'.

הדבר ידוע שספר מגלה עמוקות חסורי מחסרי כמה וכמה פרשיות, וכמו כן חסורי מחסרא חיבור יקר ונכבד מאד ובו המון נסתרות שבבראשית, והן דרושי תש"ך אופני צירופי בראשית³⁷⁶, – כפי שהזכיר כמה וכמה פעמים בספרו שחיבר חיבור מיוחד בפני עצמו על תבת בראשית ובו דרושי תש"ך אופנים על תש"ך צירופי בראשית³⁷⁷, והנה אחד מצירופי בראשית הוא צירוף 'ראש בית', וכמ"ש בתקונים³⁷⁸ וז"ל: בראשית, ראש בית, ורוא דמלא בחכמה ויבנה בית³⁷⁹, ע"כ.

ועפ"י ד"ק הנ"ל י"ל בס"ד דזהו מה שנרמז בצירוף 'ראש בית', ובחקרים מאמר הוזה"ק³⁸⁰ וז"ל: ויעבור אברהם בארץ וגו', ונשמתא קיימא בחאי עלמא כדקא יאות בגין למזכי בה לבתר כד נפקת מחאי עלמא וגו', אי זכאת סלקת אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה וגו', מאן עשה ומאן מזבח, אלא אשר עשה שם דא קב"ה דאיהו עביר תמן האי מזבח ואתקין לה על תריסר אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה וגו' ומזבח דא עשה שם בראשונה כד אתברי עלמא

³⁷⁶ תש"ך צירופי בראשית נרמז בפסוק ראש' דנדר' אמת, סופי תבות אלו הוא תש"ך כמספר הילופים מתבת בראשית, – ס' יוסף תבלות להחיד"א ז"ל.

³⁷⁷ יעו"י ס' מגלה עמוקות פ' וישב – אופן ט"ו – וז"ל: צירוף בראשית מן (ת"ד) (תש"ך) צירופים שלי שכתבתי בשח"י אור", יהי אור זה אברהם, ויהי אור זה יוסף וכו', – וחבל על לאדקון.

³⁷⁸ תיקונא תליתאה.

³⁷⁹ וזהו שתרנג בתרגום ירושלמי: בראשית – בחוכמתא, ובמס' אלימות אמרו 'אין בית אלא שכניה' שנאמר וכבוד ה' מלא את הבית, ויעו"י בתקונים בהקדמה – דף י"ב ע"ב – וז"ל: קם בולגיא קדישא פתח כמלקדמין ואמר 'והמשכילים יזהירו' אלון אתון דכלה כלילן באת ב' מן בראשית, ב' איהו בית, דא בי מקדשא דתמן בה נהרין כל אתון וגו', ואלון אינון דנהרין באת ב' דאיהו בי מקדשא דלעילא וגו', ודא איהו רוא דמלה 'בחכמה ויבנה בית', וביתא דא אית ליה תלת גגין – פי' תלת קוין שכן חסד גבורה תפארת – ואינון תלת עמודין דסמכין לה, ואינון ו'ו', עלייהו אתמר 'ווי העמודים והשוקים כסף', תלת עמודים אלון תלת אבהן דסמכין לביתא דאיהו שכניהא.

³⁸⁰ ח"ח דף ע' ע"א.

עלאה טמירא לכל עלמין³⁸¹, ומיבא³⁸² להנא רבא קאים ומקריב עלה קרבנין דנשמתין, ע"כ.

ומעתה י"ל בדחילו ורחימו הנה צא וחשוב מנין 'הר' 'שדה' 'בית' יעלה בדרך כמנין תבת 'בראשית' בצירוף י"ב האבנים של הכותל הראשון דאתקין לה קב"ה על תריסר אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה כנ"ל, וזהו מה שנרמז בצירוף רא"ש בוי"ת, והיינו דבראשונה כד אתברי עלמא עלאה עביר קב"ה תמן האי מזבח ואתקין לה על תריסר אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה, ודא הוא הכותל הראשון של הבי"ת שמינינו עולה כמנין בראשית, ואם שגית ה' הטוב יכפר בעד.

וזה לשון ספר שער יהושע³⁸²: הנה באתי לפרש בס"ד מדרש פליאה שהביא הר' עיר דוד הנ"ל שם בדרך י"ז וז"ל: ואתחנן גי' תקט"ו, מלמד שהתפלל משה רבינו ע"ה תקט"ו תפילות, ואילו היה מתפלל עוד תפילה אחת היה נכנס לארץ ישראל, ע"כ—
—והוא פלא, דאיך תלוי הענין דעוד בתפילה אחת היה נכנס משה לארץ ישראל בחייתו מוסף תפילה אחת על מנין תקט"ו—

³⁸¹ יעוי' פסחים דף נ"ד ע"ב: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה וכו' וכסא הכבוד וכו' המקדש וכו'.

³⁸² דף ק'—ק"ח מדפי הספר.
³⁸³ בספרי הקבלה שלפנינו לא נמצא מאמר זה, והכל על דאבדון.

³⁸⁴ ונ"ל בס"ד טעם על מנין ק"ג מלאכים דייקא, עס מה שכתב רבינו האר"י ז"ל עפי' זוהר תרומה בענין הש"י עולמות חסד ר"ו עולמות—מנין אור"י—מסטרא דימינה, וק"ג עולמות—מנין מנח"ה—בסטרא דשמאלא, ואלו הק"ג עולמות מסטרא דשמאלא הם מספר מנח"ה לפי שהם מתעוררים אחר חצות היום, ועל דא זמן לכותא דמנחה יחא תקין ליה בגין דלינא קריא בעלמא, והן בעון גדלה קטיגוריא וגבר אויב אחר אשר פנה היום ונטו כללי ערב—ומאן כללי ערב, אינון מקטרגין דעלמא ורוגז דדיין דימינין בההיא שעתא—וכדן אתחבר בי מקדשא ואחוקד היכלא, ולכן יחא דמדתו 'פחד יחא' תיקון תפלת מנחה עס דמדומי חמה כדי לעורר מדת הדין שיהא ביכולת להכניעם ולבטל כל המקטרגים, וזהו שנאמר ויחא מן

—ובס"ד יובן בטוב טעם ודעת בשנקדים הקדמה נפלאה מהמקובלים ז"ל—ודברוני כד הוינא טליא שראיתיה³⁸³—והוא דקדקן בקרא באיבה אות מ' 'ממרום' שלח אש' בו, וקדקן שלמה דוקא שלח האש ממרום שפירשו מזהב, וחלא היה יכול לשלוח האש מארבע כותלי בית המקדש, דקדק ב', למא התפלל משה רבינו ע"ה דוקא תקט"ו תפלות לא פחות ולא יותר, והגם דמנין 'אתחנן' גי' תקט"ו, מכל מקום עדיין צריכין למודעי דהיה יכול להתפלל כמנין 'אתפלל' שהוא יותר במספרו, דקדק ג', במה שאמרו רז"ל דבית המקדש אברהם אבינו ע"ה קראו הר בדכתיב 'בחר ה' יראה, ויצחק קראו שדה בדכתיב 'ויצא יצחק לשוה בשדה, ויעקב קראו בית בדכתיב 'מזה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים, ע"כ—

—וצריך ליתן טעם לשבח לכל אחד ואחד אמאי בחר כל אחד מהם לקרוא שם אחד בפני עצמו, הלא דבר הוא—וזכורני שיישבו כל זה ופירשוהו כמין חומר—והוא בהקדמה נפלאה דחקב"ה כשברא עולמו הניח ק"ג מלאכים לחיותם שומרים בבית המקדש³⁸⁴ והניחם

הבא בידו 'מנחה' לעשו אחיו, דמנחה ה"ס ק"ג עולמות מסטרא דשמאלא שהיא הגבורה, ולפי שעשו נמשך מן הגבורות לכן נתן לו יעקב חלקו משם ושלח לו דורון דוגמת שער המשתלח ועל ידי זה יניח מלקטרג על ישראל, — ז"ס ירבעם היה דורש ק"ג פנים בחורת כהנים—סנהדרין דף ק"ג ע"ב—ומאותן ק"ג פנים כרף מהם עגל וברזא דפרודא עשה מהן שני עגלים, ובאותו יום שהכנים ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד בדרן נגנה כריף אחד וזהו איטליאה של יון—שבת דף נ"ו ע"ב—יעוי' מאמר מאה קשיטה לחרמ"ע מפאנו ז"ל סי' פ"ח—ולעמוד לעת המוט רגל הקליפ' יומתקו אלו ק"ג עולמות מסטרא דשמאלא דמניה נפק ההוא חשך דלחשיד אנפי ברייתא, והיה לעת ערב יהיה אור"י וכדן אתכפייא שמאלא ולא יכלא לשלטה, ואותיות מנח"ה יחזרו לאותיות נחמ"ה ב"ב ואז יקטו יעקב אבינו ע"ה גס בק"ג עולמות אלו ולא יהיה לעשו שום שליטה ואחיה בהם, וזה נ"ל בס"ד טעם נכון על מספר ק"ג מלאכים השומרים על בית המקדש כדי להכניע אלו ק"ג עולמות מסטרא דשמאלא שלא יתחריב בי מקדשא, וזה לעומת זה עשה האלוקים.

בכותל אחד מכותלי בית המקדש³⁸⁵—

וכשבא אברהם אבינו רצה גם הוא לזכות משלו ועל ידי מעשיו הטובים רצה להניח שומרים מדיליה שישמרו כותל ב' מבית המקדש, ולזה קראו 'הר' דהר ג' ר"ו, דהיינו ק"ג מחקב"ה וק"ג מאברהם אבינו חרי בין כולם הם ר"ו ג' של תיבת 'הר' עם התיבה, וכשבא יצחק רצה גם הוא לזכות ולהניח ק"ג מלאכים מדיליה על ידי מעשיו הטובים, והניחם בכותל ג' של בית המקדש ובין כולם ג' ש"ט כג' שד"ה בדקדוק, לכן קראו יצחק 'שדה', וכן יעקב אבינו ע"ה חספה מדיליה עוד ק"ג מלאכים והניחם בכותל ד' של בית המקדש ומספר כולם הם כמספר בית, לכן קראו לבית המקדש 'בית'—

באופן דלא היה אפשר בשום צד ואופן שבעולם לבא חיזוק לבית המקדש מוארבע כותלי הבית כיון דכל ארבע הכתלים היו מסובבים

מק"ג מלאכים שהיו שומרים, לא נשאר תו מקום פנוי לחיזוק אלא מקום חגג, לזה דייק קרא וקאמר 'ממרום שלה אש' כו' דהיינו מהחגג דוקא³⁸⁶—

—והנה משה רבינו ע"ה חשב מניין זה, דהיינו שעדיין חגג היה מסובב שלא היו בה שומרים, לזה חשב בדעתו לעשות תיקון לזה, דהיינו להוסיף מדיליה עוד ק"ג מלאכים ולהניח על חגג, ובזה לא היה שום פחד לשיחרב הבית המקדש, ומחאי טעמא התפלל דוקא תקט"ו תפלות דכן עולה החשבון בדקדוק תקט"ו³⁸⁷, ולא נתקבלו תפילותיו מטעם דאם היו תפילותיו עושין פעל אז בית המקדש לא היה נחרב וכו' היה שופך חמות על ישראל חלילה, ולא נתקבלו תפילותיו משום טובתן של ישראל³⁸⁸, עכ"ד הקדושים זיע"א. ע"כ לשון ספר שער יהושע³⁸⁹.

א. וישארו שני אנשים במחנה, ב. ויתנבאו במחנה, ג. ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה, ד. ויאסף משה אל המחנה, והבות אלדד ומידד בניו ק"ג כמנין מחנה, ה. ויהי ה' פ' מחנה — יעו"ו ש' מדבר קדש לכ"ק מרן רב שר' ז"ל מבעלזא פ' בהעלותך ד"ה א"י וישארו שני אנשים במחנה. עוד נ"ל בס"ד דלכן נקראו כאן בכנוי אלדד ומידד ולא בשם אלדד בן כסלון וקמואל בן שפטן כדליתא במדרשות, כדי להורות אל זה הענין שגבוהתם היתה בענין המחנה של משה דלא נתקבלה תפלתו ויהושע הוא המכנים את ישראל לכאן, וזהו שענהו משה וימי יתן והיה כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם, וכבר הקשה האלשיך הק' וז"ל: גם אומרו כי יתן ה' את רוחו עליהם, האם קשה היה עליו שיאכל מן הדוח אשר עליו והלא הוא משוש דרכו יהיה הוא לנו השפע, ואין לרד לומר שלא יחסר לו אלא אדרבה ירבה לו מאד, ע"כ. ולפ"ד הנ"ל נראה שפיר וזהו אומרו וימי יתן וגו', ומ"י יתן בגי' תקט"ו, וי"ל מי יתן ויקבל ה' בקשתי הוא בקשת אנצורה נא וגו' והוא התפלה התקט"ו ואזי הביט יהיה בית של אש בית רוחני אשר כוננו ידיך ה', ואזי יקוים יעוד הכתוב והיה אחרי כן אשפור את 'רוחי' וגו' ונבאו בניכם ובנותיכם וגו', וכמ"ש ז"ל במדרש — במ"ר טו, כ"ה — אמר הקב"ה בעולם הזה היחידים נתנבאו אבל לעתיד לבא כל ישראל נעשין נביאים שנאמר והיה אחרי כן אשפור את 'רוחי' וגו' ונבאו בניכם ובנותיכם וגו'.

³⁸⁹ יעו"ו ב"ר ס"ט, ז'.

³⁸⁵ והנה על פי אמרם ז"ל בבתרא — דף כ"ה ע"א — דשכינה במערב, ו"ל בס"ד ש"הקב"ה הניח ק"ג המלאכים ללד מערב, והמלאכים של אברהם היו שומרים כלל דרום דמדתו הוא חסד והוא בימין, וכמוהו כפסוק ויעתק משם ההר"ה מקדש לבית א"ל, ולזה כל ימיו היה הלך ונסוע הנגבה — יעו"ו ש' שערי דרך בהקדמה. — והמלאכים של יצחק היו שומרים כלל לאון דמדתו מדת גבורה הוא מסטרא דשמאלא וכנרמו כפסוק מ'אפון וזה יצחק, נמצא אברהם ויצחק שומרים מן האדנין דרום ולפון, ויעקב שמדתו הוא ת"ת והוא הממוצע בין חו"ג שומר באמצע שהוא כל מזרח וכן ת"ת במזרח, וה' הטוב יכפר בעד.

³⁸⁶ ואכן אמרו חז"ל בירושלמי יומא — פ"א ה"א — דבבית ראשון החרוב נבדלנדר רק את התקרה אבל הכותלים נשארו בשלימותם, יעו"ו ר"ש מס' פרה פ"ג מ"ג בסופו ובתיו"ט שס, ויעו"ו במדרש רבות פ' תרומה ל"ה, ה'.

³⁸⁷ ונ"ל בס"ד דזה נרמז בשמו של משה שנקרא 'איש שוכו' ודרשו חז"ל במגילה — דף י"ג ע"א — סוכו, שנעשה להם לישראל כסוכה, — ואין מתקרייא סוכה אלא על שם הסכך, רש"י ריש סוכה. — והא דכתיב שוכו בשו"ן וקריין בסמ"ך, נ"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל במדרש קינות וז"ת: ויחמם כגן סכו, אמר רבי אבהו שכו כתיב בשו"ן, שסיכך חמחו על העצים ועל האבנים שבמקדש ולא על ישראל, ע"כ. ולזה אחר שממרום שלח אש היינו מן הגג שעשה משה וכו' סיכך חמחו, לזה כתיב 'שוכו' בשו"ן.

³⁸⁸ ונ"ל בס"ד דנרמז בכוחו שנבואת אלדד ומידד 'משה מת ויהושע מכניס', ונזכר בכתוב ד"פ מחנה נבואתם,

שמצינו במשח רעיא מחימנא שהוכיח את בני גר ובני ראובן על שהקדימו מקניהם לטעם, עוד יש להתבונן מאי אשמעינן קרא בזה שיעקב בנה לו בית ועשה סוכות למקנהו, והלא זהו דרך העולם לבנות לעצמו בית ותפארת אדם לשבת בית כתיב, וכן הוא הדרך לעשות רפת לבקר ודיר לצאן והוא הכרחי לשמורם מלסטים וחיות רעות.

ובס"ד יבואר להלן דיוקן של כ"ק מרן אדמו"ר רב שר שלו' ז"ל מבעלזא³⁹¹ על שבבית כתיב 'ויבן' ובסכת שעשה למקנהו כתיב 'עשה', וגבי בני גר ובני ראובן מצינו לשון בנין גם במקנה, וכמו שאמרו גדרת צאן 'נבנה' למקננו פה וגו', והיה ראוי יאמר הכתיב ויבן לו בית וסוכות למקנהו, עוד יבואר בס"ד למה זה קראם יעקב בשם 'סוכות' ולא 'גדרות צאן' וכדו', וגם מה ענין סוכה לבהמות ולמקנה הצאן. וכן יבואר בס"ד קושיית המפרשים ז"ל אימרו ויעקב נסע סכת'ה ועדיין אין שם המקום סכות, עוד יבואר בס"ד למה סכת ראשון כתיב חסר וסכות שני מלא, עוד יבואר בס"ד למה זה מודיע לנו הכתיב באיזו שם קרא יעקב למקום ההוא, ומה לי אם קראו בית או סכות.

ואגב אורחא יתבאר בס"ד מה זה עלה על דעתו של יעקב אבינו ע"ה שהיה תמיד יושב אהלים לבנות לו בית של אבנים בחיותו על אם הדרך עובר ארחות דדנים לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען, ולא מצינו כן לא באברהם ולא ביצחק שיבנו להם בתים במקום מושבותם כי יושבי אהלים היו, וכמ"ש באברהם 'והוא ישב פתח האהל' וגו', וכן ביצחק 'ויבאה יצחק האהלה' וגו', ואף ביעקב לא מצינו בכתיבים שבנה לו בית אבנים בהזירתו לארץ כנען על אף שישב שם ישיבת קבע.

ונ"ל בס"ד על פי מאמרם ז"ל במדרש³⁹²

ובס"ד זכינו להוסיף בזה עוד דברים, חדא יש להתבונן כי לפי ד"ק שכל אחד מהאבות הק' קרא שם בבניית החומה לפי סדר מנין החומה שהוסיף בסדר המדרגה, נמצינו למדין כי קריאת שם לחומה הוא הכרחי לבניית החומה ובלי קריאת שם לא היה באפשרות לבנותו, מעתה חל עלינו חובת הביאור היכן מצינו קריאת שם בחומה הראשונה שכביכול בנאיה, וכמו כן בנג שבנאיה משה ע"ה היכן מצינו שמשח קרא שם לנג, כי אם תמצי לומר שמשח רבינו ע"ה עשה את הנג בלי קריאת שם, אזי חרי גם האבות הק' אברהם ויצחק היו יכולים לבנות את החומות בלי קריאת שם הר ושרה, והדרא קושיא לדוכתה למה לא קראוהו בית.

עוד יש להתבונן בדברי קדמוננו ז"ל אשר גילו לנו מי הם אלו אשר בנו את החומות ואת הנג למקדש של מעלה, אך העלימו מאתנו מי הוא זה אשר עשה את הרצפה למקדש של מעלה, והרי כל העוסק בעבודה מעבודת המקדש צריך שיהא עומד על הרצפה ואין עבודה במקדש בלתי רצפה, וכל שיש במעלה יש במטה, וכן לאורך גיסא כל שיש במטה יש במעלה ומקדש של מטה הוא דוגמת מקדש של מעלה ויחדו יהיו תואמים כתאומי הצביה, ומיבאל כהן גדול אין יכול להקריב על מזבח של מעלה אלא אם כן יש לו רצפה לעמוד עליו.

ולבא אל הענין נקדים לבאר בס"ד מקראי קדש בפרשת וישלח וז"ל: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות ויבא יעקב של"ם ע"ר שכ"ם וגו' עד ויקרא לו א"ל אלקי ישראל. והמפרשים ז"ל³⁹⁰ הקשו כבר למה לא קרא שם המקום 'בית' על שם הבית שבנה לנפשות והיה ראוי יעשה העיקר עיקר והטפל טפל ויקרא שם המקום 'בית יעקב' או 'בית ישראל' ולא לקרות שם המקום סכות על שם המקנה שהוא הטפל, וכמו

³⁹¹ ס' מדבר קדש ד"ה ויכן לו בית.

³⁹² כ"ר נ"ו, י'.

³⁹⁰ יעו"ס ע"ז הדעת טוב ד"ה וישב ביום ההוא ושל"ה הק' ועוד.

הרביעי לסכת-ה זיבן לו ביה' חיות הסוכה בית קבוע למחוי בית דירה ליחד קבה³⁹⁶, וזהו שאומר הכתוב ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית, ומעתה זיהי בשלם סוכו בית קבוע וגמור בבנין מוקף מד' רוחותיה, וכמו שאמרו בתקונים³⁹⁷ ורזא דמלא ויבא יעקב שלם וגו' מיד ויבן לו בית דא סוכה כמד"א ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית.

והנה אמרו חז"ל בגמ'³⁹⁸ על הכתוב 'בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר', נשבע הקב"ה שלא יבנם לירושלים של מעלה עד שיבנם בירושלים של מטה, ועל כן אברהם ויזחק שבזכותם לא היה עדיין השראת השכינה בזבול, ובית המקדש שלמטה אינו מקושר עם שלמעלה, דהא שלמעלה חסר שכינה ולכך אין קיום לשלמטה, מה שאין כן של יעקב³⁹⁹, ומעתה שיעקב אבינו ע"ה גמר את בנין הבית זיהי בשלם סוכו מוקפת מד' סטרהא דלא יקרב ביה ערל ומסאבא בגין דלא יסאב מקדשא, ושרתה השכינה במקדש של מטה, ובכך בחיות יעקב הממשיך לשכינה למקדש של מטה, לזה זכה יעקב והוריד השכינה ממעון לזבול ששם מקדש של מעלה בנוי כדאיתא במדרש⁴⁰⁰.

ומעתה שיעקב אבינו ע"ה שלימו דאבהן שלם בתכלית בכל מכל כל וכדכתיב ויבן לו בית וגו' ויבא יעקב שלם ע"ר שכ"ם, ומובא בס"ק שלם בגי' ש"ע הרומז לש"ע נחורין⁴⁰¹, ע"ר בגי' ר"פ, היינו שביטל פ"ר דינין הקשין, שכ"ם ר"ת ש"ם כבוד מלכותו⁴⁰², ונקרא שמו על ידי הקב"ה בתאר המעלה והנכבד ישראל, ואמר רבי אלעזר הקב"ה קראו ליעקב א"ל

וז"ת: רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר זיהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, ומה היה אומר יהי רצון שאראה בבנין ביתי, ע"כ, הא קמן שכביכול קרא לחומה שבנאיה בשם סוכה, וסוכה עם צירוף י"ב אבני החומה – שהן כנגד י"ב שבטים – בגי' מחנה, וכמו שאמרו בזוה"ק סדר לך³⁹³ וז"ל: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה וגו', מאן עשה ומאן מזבח³⁹⁴, אלא אשר עשה שם דא קב"ה דאיהו עביר תמן האי מזבח ואתקין לה על תריסר אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה וגו' ומזבח דא עשה שם בראשונה כד אתברי עלמא עלאה, ורמזה יעקב באומרו מחנה אלקים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים, מחנה אלקים ז"ה בגי' י"ב, ור"ל מחנה אלקים ז"ה על י"ב שבטי י"ה, מחנים"ם הן שני מחנות, שנים שהן אחד, מחנה מול מחנה, כי מחנה ישראל הוא דוגמת מחנה אלקים וכל אשר יש במעלה יש במטה, כסא מול כסא, בנים מול בנים, מחנות מול מחנות וכו', וכנרמז בפסוק ששם עליו שבטים וגו'³⁹⁵.

ומעתה יתפרש הכתוב ויעקב נסע סכתה' כמין חומר, והוא כי סכת"ה היא צירוף סכת ה' היא סוכה עלאה סכת שלם, וכמו שאמרו בזוה"ק ויעקב נסע סכתה' דא מחימנותא עלאה, וחיינו לקשר קשרא דמחימנותא רזא דתרין שמחין, כי סוד סוכה היא תרין שמחין כ"ו ה"ם – הו"ה אדני – יהוד קב"ה ושכינתיה, והוא הסוכה שעשה לו הקב"ה עד שיהיה הבי"ת שלם כנ"ל, וסכתה מרמז על היחוד כידוע, ואז באותו פרק זכה יעקב וגמר בנין החומה

³⁹³ ח"א דף פ' ע"א.

³⁹⁴ פי' הוקשה להם ז"ל למה הזכיר שם אברהם כסופא דקרא בלומרו ויקרא שם אברהם וגו', והרי קרא בלכנס קא משתעי, והיה די יאמר ויקרא שם בשם ה', ומזהזכיר שם אברהם כסופא דקרא משמע דלשר עשה שם דכתיב ברישא הפסוק הענין וכל קאי על אברהם, וזה שאיל מאן עשה ומאן מזבח, וקאמר אלף אשר עשה שם דא קב"ה וגו'.

³⁹⁵ זוה"ק ח"א דף רל"א ע"ב.

³⁹⁶ וכמו שדרשו ז"ל עה"פ הכה נתחכמה לו.

³⁹⁷ דף ק"ז ע"ב.

³⁹⁸ תענית דף ה' ע"א.

³⁹⁹ ס' ישמח משה פ' פקודי בהפטרה.

⁴⁰⁰ ב"ר ז"ט, ז'.

⁴⁰¹ יעו"ר ס' מגלה עמוקות פ' ושלח.

⁴⁰² ש"ס בגי' כמנין הו"ה שד"י.

ובדבכתיב ויקרא לו א"ל, אלקי ישראל⁴⁰³, ויב"ן
בי"ת בגי' ת"ף, והיינו שביטל כח הקליפות
שהם מספר ת"פ מחנות, וכדאיתא בתיקונים⁴⁰⁴
ז"ת: ואימתי יהיה עמודא דאמצעותא שלים,
כד אתחבר בשכינתא החד' ויעקב נסע סכותה
ויבן ל"ו בי"ת וגו'.

ומעתה כיון שכן היה ראוי באמת יקרא
יעקב שם המקום 'בית', אמנם יעקב ברוח קדשו
ראה שעתידין בניו להגלות לבין האומות, וכמו
שאמרו חז"ל ברבות סדר אמור⁴⁰⁵ כי כמראה
הסולם הראה לו הקב"ה ליעקב שרי אומות
העולם של בכל ושל יון ושל מדי ושל אדום
האיך הן עולין ויורדין, ואמר לו הקב"ה ליעקב
אף אתה עלה וכו', באותה שעה נתיירא יעקב
אבינו ואמר שמא ח"ו כשם שלא לו יש ירידה
אף לי כן, אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא אם
אתה עולה אין לך ירידה עולמית וכו', אמר לו
הקב"ה אלו האמנות ועלית עוד לא ירדת,
ועבשיו שלא האמנות ולא עלית עתידין בניך
שיחו משתעבדין בד' מלכויות וכו', וכמו
שרמזה יעקב באומרו הן עוד היום גדול' שהוא
רומז אל גלות המד' והארץ החד⁴⁰⁶, ומקדש
אקרי משכן דומין לאתמשכנא בחובייהו
דישראל והבית יהזור לחיות סוכה זה פעמיים,
לזה למקנהו 'עשה' סכת.

ובס"ד יובן היטב בהקדים מאמר חזוהר

חק' כפ' תזריע⁴⁰⁷ ז"ת: תאנא בכמה דרגין
אתקרי בר נש, אדם, גבר, אנוש, איש, גדול
שבכולם אדם. וידוע מוס"ק כי השם 'אנוש'
מורה על מדרגה התחתונה והפחותה אשר בבני
האדם, והנה איתא בספרים חק' כי ישראל
כשעושיין רצונו של מקום נקראין בתאר המעלה
'אדם', אך כשהן גולין לסכת חטאם לצירוף
ולחתם חטאת יורדין אף ממדרגת אנוש ונמשל
בבהמות נדמו ונקראין צאן⁴⁰⁸, וכמו שאמרו
חז"ל בגמ'⁴⁰⁹ מן הבהמה, להביא בני אדם
שדומין לבהמה, וכן אמרו ז"ל במדרש⁴¹⁰ על
הפסוק ורוח הבהמה הורדת וגו'.

וזוהו אומרו: ולמקנהו עשה סכת, למקנהו
בא ברמיוז אל הדורות העתידין לצאת ממנו
לכשיהיו בגליות שאז הם נקראין צאן כנ"ל⁴¹¹,
'עשה' ר"ל תיקון⁴¹², סכ"ת חסר בגי' ת"ף,
וכידוע מוס"ק כי שם השמירה הוא אותיות
עשצ"צ ומוספרו ת"ף⁴¹³, והכונה כי למקנהו
היינו בניו וזרעו אחריו תיקן והבין להם סכות
לכשיגלו בראש גולים אלו הדורות שיחיו אחר
החורבן בגין לשיזבא לון מן ס"מ ובת זוגיה
היא לילי"ת הרשעה הרוכבת על ת"ף מחנות,
שיחיו הסוכות להם למגן ולמחסה ויהיה להם
קיום בהיותם בגליות⁴¹⁴, וכיון דיתבי בסכות
הא אשתזיבו מן מקטרגא, דסכת היא אימא
עילאה לסכבא עלייהו כאימא על בנין⁴¹⁵, ולזה
דייק הכתוב ואמר ולמקנהו 'עשה' סכת.

⁴¹² כמו כי ששת ימים עשה ה', וכן הבקר אשר עשה,
פי' תיקון.

⁴¹³ יואל מר"ת של התבות שאחר השמות במזמור אשא עיני,
והן 'עושה', 'שומך', 'לכך', 'שומך', 'שואר בגי' הכי
הוי, גם ה' מלכאים השומרים 'עזריאל' 'שמריאל'
'זקריאל' 'יופיאל' 'יואל' ל', ס' מגלה עמוקות פ' ויאל.
⁴¹⁴ ורמזה יעקב באומרו ואני אסתהלה לצטי לרגל
המלכא"ה אשר לפני ולרגל הילדיו"ס עד אשר אבא' אל'
אדני' שעיריה ס"ת אליה, אב"א עולה ד', רמז לאחר ד'
גלויות יבא אליה – בעל הטורים.

⁴¹⁵ 'עיו' ס' מגלה עמוקות ואתחנן אופן ד' סכת זו"ל:
ולכן כתיב בעצור כי לא ישבו ישראל בסכות מימות ישוע
כן נון, שמלת 'סוכות' קאי על הקב"ה.

⁴⁰³ מגילה דף י"ח ע"א.

⁴⁰⁴ תי' י"ג, דף כ"ט ע"ב.

⁴⁰⁵ ויק"ר כ"ט, ב'.

⁴⁰⁶ יעו' זוה"ק ח"ג דף ע"ר ע"א.

⁴⁰⁷ ח"ג דף מ"ח ע"א.

⁴⁰⁸ יעו' רד"ק יחזקאל ל"ד, ל"א – וס' הליקוטיוס תהלים
ל"ב – ושה"ק פ' ויאל חלק תורה אור אות ה'. – ובמקום
אחר פרשנו בזה בס"ד מאמר המדרש הנפלא בפ' תרומה
– פל"ד, ג' – זו"ת: אמר הקב"ה לישראל אתם לאני ואני
רועה כו', אתם כרם ואני שומר כו', אתם בנים ואני אביכם
כו'.

⁴⁰⁹ חולין דף ה' ע"א.

⁴¹⁰ קה"ר ג', כ"ז.

⁴¹¹ יעו' אלשיך הק' ד"ה ויאמר נסעה ונלכה.

למנוע מזמנו את גמר בנין דופן הרביעי לסוכה⁴¹⁹ וזוהו ויאב"ק איש עמו עד עלות השחר, אב"ק בגי' מהנה, ויאב"ק בגי' כסא הכבוד, השחר⁴²⁰ בגי' תקט"ו, ובא הרמז בזה ויאב"ק, בזה וי על אב"ק שהגיע עד כס"א הכבוד⁴²¹, שלא היה בכחו למנוע בעד יעקב את גמר בנין הסוכה, וזוהו שאמר בזוה"ק⁴²² מהו 'כסא כבוד ינחיל' זה יעקב אבינו דעביר ליה כרסוי יקר בלחודוי וגו'.

עוד יתבאר בס"ד מאמר הגמ' ביבמות⁴²³ הביאה רש"י ז"ל וז"ל: רבי נחמיה אומר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה כתוב ח"א בסופה, ותנא דבי רבי ישמעאל כגון אלים אלימה, מחנים מחנימה, מצרים מצרימה, דבלתימה, וירשלימה, מדברחה⁴²⁴, וכן הוא במדרש: וילך חרנה, תנא בשם רבי נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו ניתן לה ח"א בסופה, סדומה, שעירה, מצרימה, חרנה. ובדברי קדשו של אדוננו מהרש"א ז"ל כתוב לאמר: אלו שמות כולם שמות העיר כו' ולא נקט כסא אלא הני שהם שם העיר.

וצריך להבין הדא לאיזה צורך הביא התלמוד דרשת תנא דבי רבי ישמעאל כגון אלים אלימה וכו' שזה אינו מענין הדרשה וגם אין בה שום צריכותא לסוגיית הגמ' כיון דלא פריך מינה מיד, ומא לי אם זה תבת 'אלים' או 'דבלתימה' או כל תיבה אחרת שניתן לה ח"א בסופה, וזאת שנית מה הוסיף תנא דבי רבי ישמעאל על דברי רבי נחמיה ומשול' ומשול' בנו כגון 'אלים אלימה' וכו', והלא כבר אמר רבי נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו

ואומר הכתוב על כן קרא שם המקום סכות מלא בוא"ו לשון רבים, והכונה שהתקין להם סוכות לכל ד' הגליות שיחיה להם קיום בהיותם בגלות, וכמו שאמר בזוה"ק 'למקנחו עשה סכת', שאר סכת לנטרא לון, וי"ל עוד שהכתוב רומז כאן לסוד יחוד כנ"י עם דודה, ור"ל הן עתה בגלות סכ"ה חסר ואין יחוד אלא בזמנים ידועים ולזה כתיב סכת חסר, אמנם לעתיד כשיקום לנו את סכת דוד הנופלת אזי יהיה סוכ"ה מלא בוא"ו יחוד הוי"ה באדני' והיו לאחדים ביחוד השלם ולא מתפרשין דא מן דא לעלמין, וכדכתיב 'על כן קרא שם המקום סכות' מלא בוא"ו⁴¹⁶.

ועל פי ד"ק הנ"ל בס"ד הא דאיתא בפרק גיר הנשה⁴¹⁷ אמר רבי יהושע בן לוי מלמד שחעלו אב"ק מרגלותם עד כסא הכבוד, והמפרשים ז"ל האריכו בפירוש מאמר זה, ועל פי ד"ק הנ"ל בס"ד חכונה בזה שיעקב אבינו ע"ה נתעסק באותה הלילה במחנה"ה שלו בבנין כותל חר' לסוכה לעשותה בית קבוע מוקף מר' ורוחותיה, וכנרמז בפסוק 'והוא לן בלילה ההוא במחנה' ומיד כתיב ביה 'זיקם בלילה הוא' וגו', ואם כן לינה זו אינו יודע מה הוא⁴¹⁸, וגם כי אומרו 'והוא לן' וגו' נראה כיתר שהרי כבר נאמר לעיל 'וילן שם בלילה ההוא' וגו', ושתי לינות למא לי.

ועפ"ד הנ"ל נראה שפר' והיינו שיעקב היה עסוק בלילה ההוא במחנה"ה שלו לבניית כותל הרביעי לסוכה, ובדאי הוצרך בלילה הזאת לעשות יחודים נוראים ונפלאים כדי לבנות החומה הרביעית, ולזה נאב"ק עמו שרו של עשו

⁴¹⁶ יעו' ס' מדבר קדש פ' תולדות וז"ל: והנה יעקב בגימט' ב' פעמים סוכ"ה, ומורה על זה שעל ידי אור הקדוש שלו חיבר שם הוי"ה באלני' שהוא בגי' כ"א כמו סוכ"ה, וכ"פ סוכ"ה מורה על יחוד והתקשרות באין שיעור.

⁴¹⁷ חולין דף כ"ג ע"א.

⁴¹⁸ יעו' ס' מדבר קדש ד"ה ותעבד המנחה, ויעו' רמב"ן ז"ל מה שפירש הכונה בזה הכתוב.

⁴¹⁹ ד"פ סוכ"ה בגי' עשו.

⁴²⁰ עב"כ.

⁴²¹ ש"ה הק'.

⁴²² ח"א דף כ"ז ע"ב.

⁴²³ יבמות דף י"ג ע"ב.

⁴²⁴ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' הארכנו בביאור הכונה בפירוט אלו השמות דייקא, וביחוד בענין 'דבלתימה' מה מושך שייכא לענין זה, וכי היה הכתוב צריך לכתוב ויסעו מעלמון לדבלתיס או ויחונן בעלמון לדבלתיס.

יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם, אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב, ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיד וחינו דכתיב 'ושב אל המחנה'⁴²⁸, אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה שנאמר 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל', ע"כ. וכדאיתא בגמ'⁴²⁹ אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל דבור ודבור שיצא מפיו הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו.

עוד נקדים מאמרם ז"ל במדרש⁴³⁰ וז"ת: 'פקד ה' אלי הרוחות' וגו', מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות, אלא כיון שירשו בנות צלפחד אביהן, אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי, אם הבנות יורשות בדיון הוא שיירשו בניו את כבודו, אמר לו הקב"ה נוצר תאנה יאכל פריה וכו', יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד, והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך, הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות וכו' קח לך את יהושע בן נון, לקיים מה שנאמר נוצר תאנה יאכל פריה, ע"כ.

ויש להבין בשעה שרבא רצה להביא ראיה על גדלותו של יהושע ושל אהרן יצא הדבר לבטלה היה ראוי ויביא הכתובים האמורים אחר מות משה שבהם כתוב גדלותו של יהושע המורים על השוואת מה בין משה ליהושע, כמו פסוק 'יהושע בן נון מלא רוח חכמה' וגו', או פסוק 'יהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ', וכמ"ש רז"ל שהעמיד כמה בגבעון וירח בעמק אילון, ולמה זה הביא רבא פסוק 'ומשרתו יהושע בן נון נער' וגו'⁴³¹, והרי מפסוק זה דרשו חז"ל שיהושע הוא היה מסדר הספסלים ופורס המחצלאות בבית הועד, ומה ענין סדור ספסלים

ניתן לה ח"א בסופה ו'אלימה' בכלל היתה, ומה הוסף במשלי משלו⁴²⁵, וכן יש לדייק בדברי רבי נחמיה במדרש רמזה ביניהם 'שעירה' והעלים עין מן 'סכתה' דסמין ליה, וביחוד יש לדייק על דברי המהרש"א ז"ל דקאמר דלא נקט אלא הני שהם שם העיר, אם כן יש לשאול למה העלימו חז"ל עין מן העיר 'סכתה' דכתיבא בקרא כמה פעמים ולא הזכירה לא בגמרא ולא במדרש, ולפ"ד הנ"ל ניהא, דרבי נחמיה ותנא דבי רבי ישמעאל באו להודיע לנו כי 'סכתה' אינה נכללת בכלל זה, שהרי 'סכתה' איננה עיר ששמה סכות, אלא 'סכתה' היא צירוף סכת-ה, ורומז אל סכת ה' אחרונה דא סכת שלום.

וכמו שאמרו חז"ל במדרש⁴²⁶ וז"ת: 'יהי בשלם סוכו ומעונתו בציון', אמר רבי ברכיה מתחלת ברייתו של עולם עשה הקב"ה 'סוכה' בירושלים כביכול שהיה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון מלפני שיהו בני ערשין רצוני כדי שלא אחיב ביתי ומקדשי שנאמר 'יהי בשלם סוכו ומעונתו בציון', וכיון שגרג החטא מה כתיב 'ויחמום כגן סוכו שחת מועדו' מקום שהיה מתוועד בתפלה, ע"כ. ולולא שגרג החטא היה יורד מקדש של אש מלמעלה והמקדש היה מכון לשבתו עולמים, ומחמת שגרג החטא הסיר ה' אותנו מעל פניו עד היום הזה ושני המקדשות היו רק אהל עראי לפי שעה, ויתקיים זה הפסוק לעתיד לבא ב"ב.

ועל פי ד"ק הנ"ל האמור בענין נלכה ונשובה אל המאמר הנצב פתח השער ולוישב מקראי קדש אז ישיר ואז יבנה יהושע מזבח הנ"ל, ובהקדים מאמרם ז"ל בגמ'⁴²⁷ וז"ת: 'ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו' ושב אל המחנה', אמר רבי אבהו אמר לו הקב"ה למשה עכשיו

⁴²⁵ ודומה לומר דתנא דבי רבי ישמעאל לא בא אלא להודיע משל כלל.

⁴²⁶ מדרש סו"ט מ"ז ע"ו.

⁴²⁷ ברכות דף ס"ג ע"ב.

⁴²⁸ אל תהי קורא ושב אלל ושוב אל המחנה – תנחומא פ' כי תשא.

⁴²⁹ ברכות דף ק"ז ע"א.

⁴³⁰ במ"ר כ"א, י"ד.

⁴³¹ יעו"ר קס"י ברכות – דף ס"ג ע"ב: – לא גרסינן ומשרתו יהושע וגו'.

המחצלאות בבית חוּעַד בכל יום בזה וזה ופרס גם יריעות לגג המשכן של מעלה הוא משכן מט'טרון, ובמקום שאתה מוצא ענותותו של יהושע שם אתה מוצא גדולתו.

ובמ"ש האלשיך חק⁴³⁴ וז"ל: כי למעלה יש מקדש אחד והוא האמור בכתוב מקדש ה' בוננו יריך, ולמטה ממנו יש משכן מט'טרון, ומקדש ה' משמש בזמן הבית, ומשכן מט'טרון משמש בימי הגלות, כלשון המאמר שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים בזמן גלותם, ומקדש של מטה אשר בהר המוריה הוא מכון כנגד מקדש של מעלה, ומשכן של מטה מכון לעומת משכן הנער, יעו"ש, וכמו שאמרו חז"ל במדרש וז"ל: ד"א להקים את המשכן אמר רבי סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמוז למלאכי השרת שיעשו אף הם משכן, ובעת שהוקם למטן הוקם למעלה⁴³⁵, והוא משכן הנער ששמו מט'טרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם וכו'.

והשתא אתי שפיר מה שהביא רבא ראייה שלא יצא הרבר לבטלה מהכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל, כי בפסוק זה רמזא קרמוז שיהושע עשה הגג למשכן הנער כמו שמשע עשה הגג למקדש של מעלה, וזהו שאמר לו הקב"ה למשה 'נוצר תאנה יאכל פריה' וכו' יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד וכו', הוא היה מסדר את הספסלים והוא פירס את המחצלאות ולכן קח לך את יהושע בן נון לקיים מה שנאמר 'נוצר תאנה יאכל פריה' וכן אמרו חז"ל במדרש⁴³⁶ וז"ל: ויהי ביום כלת משה וגו' הח"ד 'נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדוניו ויבדד' מרבר ביהושע שהוא שימש את משה כמה דתימא

ומחצלאות לענין גדולתו של יהושע ושלא יצא הרבר לבטלה, וגם כי מקרא זה נאמר סמוך אחר מעשה העגל ל"ה שנה לפני שיהושע נתמנה למנהיגן של ישראל תחתיו של משה.

עוד יש לשאול וכי לא מוצא ביהושע מעלות אחרות שיחא כדאי וראוי היותו מנהיגן ורבן של ישראל אלא מעלה זו שסידר את הספסלים ופירס את המחצלאות בבית חוּעַד, ואגב אורחא יתבאר בס"ד דוקיית המפרשים וז"ל למה זה כינה הכתוב את יהושע בכנוי 'נער' על אף שיהושע כבר היה גדול בשנים באותו פרק.

ונ"ל בס"ד דהאי קרא 'ישב אל המחנה' רמזא רמזו אל המחנה של משה הנ"ל שבה עשה את גגו למקדש של מעלה כנ"ל, וכיון שראה משה סילוק השכינה מישראל לזה לקח משה את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה, ואמר מחנה בכפילא, א' לפשוטו מחוץ למחנה, וא' למחנה שלו, ואמר 'הרחק' מן המחנה, ר"ל שמושה הרחיק את עצמו מלעסוק במחנה שלו כיון שראה שנסתלקה השכינה מישראל⁴³², ואמר לו הקב"ה למשה אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב, ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתך, והיינו דכתיב 'ישב אל המחנה', ר"ל שמושה שב לעסוק במחנה שלו הוא עשיית הגג למקדש של מעלה.

ואמר רבא אף על פי כן לא יצא הרבר לבטלה שנאמר 'ומשרת' יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל, מתוך האהל⁴³³ בגו' תקט"ו, ור"ל כפי שמשע עשה את הגג למקדש של מעלה כמו כן יהושע משרתו בפריסתו

⁴³² וגרמז בכתוב ומשה יקח א"ת האהל ונט"ה עה"כ גימט' תקט"ו.

⁴³³ עס האותיות.

⁴³⁴ פרשת תרומה.

⁴³⁵ ועליהם נאמר ויהי בחודש הראשון וגו' הוקם המשכן, ויקם משה את המשכן וגו'. ויקם משה את המשכן הוא משכן התחתון, ומיניה דמ"ס הוקם סתם מיידי נמשכן העליון.

⁴³⁶ במ"ר י"ב, ט.

דכתיב 'עצי שטים עומדים', שמה תאמר אבד סברן ובטל סבויין, תלמוד לומר 'עומדים' שעומדין לעולם ולעולמי עולמים, ולכאורה מה תועלת בזה שהם גזוים ועומדים לעולם, וכתב בספר מעשה רוקח דהיינו שלעתיד יוחרר להם המשכן עצמו ברוב הוד וחדר.

ויסוד דברי בעל מעשה רוקח ז"ל נמצא בספר תנא דבי אליהו⁴⁴⁷ וז"ל: 'ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער וחוכן והניחה שם על מכונתה', מאי וחוכן והניחה שם על מכונתה?⁴⁴⁸ אלא זה הפסוק מחזיר וקאי על המשכן שהוא נגזז במקומו וכו', ומפני מה נטמן המשכן עד היום הזה, מפני שעשאוהו הכשרים בנדבות לבם וקשה לפני הקב"ה להפסיד כל מה שעשו הכשרים בנדבות לבם, ולעתיד יבא הקב"ה וישרה בתוכו כמדה הראשונה וכו'⁴⁴⁹, ע"כ.

והנה אמרו ז"ל כי לעתיד לבא ירד מקדש של אש מן השמים בנוי ומשוכלל לא תחסר כל בה, אמנם המשכן שיוחזר לעתיד לבא הרי אין בה אלא אלו חמשה דברים שנגזזו עמה והן קרשיו קרסיו בריחיו ועמודיו ואדניו כנ"ל, אמנם המזבח הרי לא נגזז עמו, ומי יבנה את המזבח למשכן לעתיד לבא, ונ"ל בס"ד דזהו כונת רבי מאיר באומרו כיוצא בדבר אתה אומר אז יבנה יהושע מזבח לה' בנה לא נאמר אלא יבנה מכאן לתחיית המתים מן התורה, ור"ל כי יהושע הוא הוא אשר יבנה את המזבח למשכן שיוחזר לעתיד לבא ב"ב.

ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האה"ל, נרצ"ר גימט' משה⁴³⁷ תאנ"ה יאכ"ק⁴³⁸ גימט' תקט"ו, ומהו 'אכל פריה', פרי של תורה מלכות ושרות שנאמר 'בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו', ולפי שהיה משרת משה ושימש אדניו ובה ועשה חגג למשכן הנער כמו שמושה עשה חגג למקדש של מעלה.

והא דקאמר רבי מאיר אז ישיר משה וגו' שר לא נאמר אלא ישיר וכו', כיוצא בדבר אתה אומר אז יבנה יהושע מזבח לה' בנה לא נאמר אלא יבנה מכאן לתחיית המתים מן התורה, נ"ל בס"ד דאמרן לסודן של דברים, והכונה כמו שמושה עשה חגג למקדש של מעלה⁴³⁹ כמו בן עשה יהושע חגג למשכן הנער, ונרמז בכתוב 'אז יבנה יהושע מזבח' וגו', אלו ג' תבות 'יבנה' יהושע' מזבח' גימט' תקט"ו⁴⁴⁰, וכמ"ש בספר מוגלה עמוקות⁴⁴¹ וצו את יהושע, אין צו אלא שכינה כדאיתא בספר פורי רזא על פסוק ויצו שחקים ממעל שבדור הזה יהיה הוא סוד לבנה⁴⁴², והזקקו על דוגמא דיליה, ואמצחו בדרגא דילך⁴⁴³.

והנה איתא בפרק המקנא⁴⁴⁴ וז"ל: משנבנה מקדש ראשון נגזז אהל מועד ונגזזו עמו קרשיו קרסיו בריחיו ועמודיו ואדניו. ומדפריטו חז"ל בגמ' אלו חמשה דברים שנגזזו נמצינו למדין כי מזבח הנחשת שעשה משה לא נגזז עמו⁴⁴⁵, ובשלהי פרק בא לו כהן גדול⁴⁴⁶ איתא וז"ל: אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי

⁴³⁷ לקוטי תורה פ' שמות ד"ה ותקרא שמו משה.

⁴³⁸ בחסרון התבות.

⁴³⁹ יש"ר בחסרון האותיות והכולל גי' תקט"ו.

⁴⁴⁰ ונ"ל בס"ד דיהושע רמזה בחפלת עליון לשבח שחוקו כאשר כבש את יריחו, עליון לשב"ח עה"א בגי' תקט"ו.

⁴⁴¹ ולחננו אופן כ'.

⁴⁴² פני יהושע כפני לבנה.

⁴⁴³ והיה אור הלכנה כאור החמה.

⁴⁴⁴ סוטה דף ט' ע"א.

⁴⁴⁵ יש"ר מכליתא יתרו ד"ה מזבח אדמה ובהגהות הגר"א שם, ויעו' רש"י במלכים א'–ו', ב', ובשר' זכחיס דף כ"ז

ע"כ ד"ה והאזי כלי שרת, ובדף ס"א ע"כ ד"ה שביבא הוא משדלל.

⁴⁴⁶ יומא דף ע"ב ע"א.

⁴⁴⁷ תדל"ר שלהי פרק כ"ה.

⁴⁴⁸ פי' היה ראוי לאמר 'הוכן והונחה' הכל לשון עזר, ומאז והניחה.

⁴⁴⁹ יעו' ויק"ר ב', ב': – 'הכן יקחר לי', בכל מקום שנאמר 'לי' אינו זז לעולם לא בעוה"ז ולא לעוה"ב, כהנים כתיב וכהן לי, כלום כתיב והיו לי הלוים, בשראל כתיב כי לי בני ישראל, בלרץ ישראל, כי לי כל הארץ, וכו' וכו', במקדש, ועשו לי מקדש, וכו'.

החוא דנטיר משכנא דאקרי חכי נער מט'טרון.

ומעתה יובן היטב מה שפירש רש"י ז"ל
'אז כשראה הנם עלה בלבו שישיר שירה',
ובחקקים מאמרם ז"ל בחלק⁴⁵⁸ וז"ת: ועל דבר
זה נענש משה רבינו שנאמר ומאז באתי אל
פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, אמר לו
הקב"ה חבל על דאבריו ולא משתכחין חרי כמה
פעמים נגליתי על אברחם יצחק ויעקב בא"ל
שדי ולא הרהרו על מדותי ולא אמרו לי מה
שמך וכו', ואתה אמרת לי מה שמך בתחלה,
ועכשיו אתה אומר לי והצל לא הצלת את עמך,
עתה תראה אשר אעשה לפרעה, במלחמת
פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א
מלכים.

עוד נקדים מאמרם ז"ל במדרש⁴⁵⁹ וז"ת:
אמר רבי סימון כל מי שנעשה לו נס ואומר
שירה בידוע שמוחליו לו כל עונותיו ונעשה
בריה חדשה, ישראל כשנעשה להם נס ואמרו
שירה נמחלו כל עונותיהם שנאמר ויסע משה
את ישראל מים סוף שהסיען מזהבטאים שלהם
וכו', וכן את מוצא בימי דבורה וברק שנעשה
להם נס ואמרו שירה וכו', אלא מחל להן הקב"ה
בשעה שאמרו שירה, וכן את מוצא ברוד
שנעשה לו נס ואמר שירה, ומניין שנמחל לו
עונותיו וכו', אלא מלמד שמחל לו הקב"ה
לשעבר.

והנה כתב בעל הטורים ז"ל⁴⁶⁰ וז"ל:
ואתחנן בגימט' שירה, שאמר לפניו שירה כדי
שישמע תפלתו, ולבאורה מאי שיאמיר דשירה
לשיקובלו תקט"ו תפלות שלו, גם יש לדעת מהו

ונ"ל בס"ד דנרמז בפסוק 'והוכן והניחה
שם על מכנתה' דפסוק זה מחזור וקאי על
המושכן כנ"ל, הנה כי כן אלו ג' תבות 'והוכן
והניחה שם'⁴⁵⁰ בגי' תקט"ו, וכן מכנת"ה בגי'
תקט"ו, ושני תבות אלו 'והניחה שם'⁴⁵¹ בגי'
זהו יהושע, ור"ל כי יהושע הוא אשר הניח את
הגג למשכן של מעלה בתקט"ו תפלות⁴⁵², וכן
לעתיד יבנה יהושע את המזבח למשכן בתקט"ו
תפלות⁴⁵³, וזהו אומרו 'והוכן והניחה, לשון
עבר ולשון עתיד, 'והוכן' כנגד המושכן שהוכן
והונחה על מזבחה לשעבר בצאת ישראל
ממצרים, 'והניחה' ר"ל וגם לעתיד יניחה שם על
מכנת"ה במשכן שיוחזר להם ברוב הוד
והדר⁴⁵⁴.

ואומרו: ומשרתו יהושע בן נון נער וגו',
הא דקרא הכתוב ליהושע 'נער' כי הוא בסוד
נער מט"ט דאקרי נער, וכמו שאמרו הז"ל⁴⁵⁵
'נער הייתי גם זקנתי' וגו' פסוק זה שר העולם
אמרו וידוע שהוא מלאך מט"ט, ויהושע עומד
במקום מט"ט ביצירה, וכמו שאמר בזוהר
חק'⁴⁵⁶ וז"ת: ודא הוא רזא דכתיב ויהושע בן
נון נער, נער ודאי, לא ימיש מתוך האהל, החוא
דאקרי אהל כל יצען, מלמד דבכל יומא ויומא
חיה יניק משיכנתא, כמה דהחוא נער דלעילא
לא ימיש מתוך האהל ויניק מינה תדירא, כך
חאי נער דלתתא לא ימיש מתוך האהל ויניק
מינה תדירא וגו'. וכן אמר עוד בזוהר⁴⁵⁷ וז"ת:
משכנא דעבר משה יהושע חיה קאים תדיר
ונטיר ליה דחא לית נטירו דיליה בר ביה דאקרי
נער דכתיב 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא
ימיש מתוך האהל' וגו', ומאן איחו שומר, דא

⁴⁵⁰ עם התבות והכולל.

⁴⁵¹ כלי ו' העטף.

⁴⁵² ונרמז בכתוב והוכן והניחה ש"ס גי' תקט"ו.

⁴⁵³ ונרמז בכתב מכנת"ה גי' תקט"ו כנ"ל.

⁴⁵⁴ ותבת 'והניחה' משמע לשעבר וגם לעתיד, וכמ"ס האבן
עזרא ז"ל וז"ל: ומלת והניחה מורכבת מן והנחה והניחה,
וכן פירש הרד"ק ז"ל וכן מורה לשון רש"י ז"ל, – יהושע

ב"ן נו"ן נע"ר בגי' כמנין והוכן והניחה שם על מכנתה,
ומ' היתורים כנגד מ' שנה שעשה המשכן במדבר.

⁴⁵⁵ יבמות דף ט"ז ע"ב, ויעוי' תוס' שם.

⁴⁵⁶ ח"ב דף ס"ה ע"ב.

⁴⁵⁷ ח"ב דף קס"ד ע"א.

⁴⁵⁸ סנהדרין דף ק"א ע"א.

⁴⁵⁹ מדרש שו"ט מז' י"ח.

⁴⁶⁰ כפ' ואתחנן.

דרש רבי חנינא בר פפא פפא מאי דכתיב 'וננו צדיקים בה' לישירים נאזה תהלה, אל תקרי נאזה תהלה אלא נזה תהלה, זה משה ודרד שלא שלטו שונאיהם במעשי ידיהם, ואם היה משה נכנס לארץ והיה בונה המקדש לא היה הבית נחרב לעולם.

עוד אמרו ז"ל במדרש⁴⁶⁵ וז"ת: 'מזמור לאסף אלקים באו גרים בנחלתך' וגו', קינה מבועי ליה, אלא שאמר אסף שירה על שכיחה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותר פליטה בישראל, שאלמלא כך לא נשתתף משונאי ישראל שריד ופליט, והנה גלוי וידוע היה לפניו שישראל עתידים לחטוא, ואם היה משה נכנס לארץ והיה בונה המקדש הרי הוא קיים ואינו חרב לעולם, והיה כי יחטאו ויחר אף ה' בשונאי ישראל ולהפוג חמתו על עצים ואבנים שבביתו לא אפשר כנזכר, ויהיה ח"ו כליונם במקום חורבן הבית, לזה גזר ה' על משה שלא יכנס לארץ.

עוד נקדים מה שכתוב בס"ק דודאי עיקר בית המקדש הניתן לישראל הוא הבית השלישי שיבנה ב"ב שהוא יהיה קיים לעולם⁴⁶⁶, ואם לא היו חוטאים בעגל היה נתקיים תיכף היעוד והיה יורד מקדש של מעלה הוא בנין העתיד שירד מן השמים בנין של אש בנוי ומשובלל, וכמו שאמר בזוה"ק⁴⁶⁷ וז"ת: כד נפקו ישראל ממצרים בעא קב"ה למעבד לון בארעא כמלאכין קדישין לעילא ובעא למבני לון ביתא קדישא ולנחתא ליה מגו שמי רקיעין ולנטעא לון לישראל נציבא קדישא כגוונא דדיוקנא דלעילא וגו', ועובדא דא חוי אתחזי למהוי ברישא כד נפקו ישראל ממצרים, ואסתלק עד לסוף יומין בפורקנא בתראה.

חשירה שאמר בעת ההוא, ועפ"י הנ"ל נראה שפיר כי הנה משה רבנו ע"ה אשר נרמז לו שאינו נכנס לארץ, וא' כשראה הנס עליה בלב"ו שישיר שירה, וכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שנמחלו לו כל עונותיו ונעשה בריה חדשה, הנה כי כן כסבור היה משה אחר שאמר שירה עם כל ישראל ונמחלו להם כל עונותיהם כמו כן גם הוא נעשה בריה חדשה ונמחלו לו כל עונותיו, ומעתה יוכל ליכנס לארץ, וזהו 'עלה בלבו שישיר שירה', שירה"ה ג' תקט"ו, ובזה יבנה את חגג למקדש של מעלה ותיכף יוכל ליכנס לארץ הוא וכל בני ישראל עמו.

וזה נ"ל בס"ד אמרו ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר, 'בעת ההוא' הוא ע"ת הזמיר⁴⁶¹, וכמו שאמרו בפסיקתא⁴⁶¹ וז"ת: עת הזמיר הגיע, הגיע זמנה של שירה שתאמר אז ישיר משה ובני ישראל, וכן אמרו בתיקונים⁴⁶² עת הזמיר הגיע, אז ישיר משה ובני ישראל, וכן פירש רש"י ז"ל בשיר השירים, וזהו אמרו ואתחנן וגו' בעת ההוא לאמר הוא חשירה שאמר לפניו על הים כדי שישמע תפלתו וכמ"ש ויאמרו לאמר⁴⁶³, וזהו שאמרו במדרש⁴⁶³ וז"ת: עת הזמיר הגיע, הגיע זמנה של ישראל להגאל וכו', וקול התור נשמע בארצנו, איזה זה, זה קולו של מלך המשיח וכו', ואמר לו הקב"ה 'רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימ"ה וצפנ"ה ותימנ"ה ומזרח"ה' וגו', ולא נתקבלו תפילותיו משום טובתן של ישראל כנ"ל.

ואמרו: תבאמו ותטעמו וגו' וחקשו המפרשים ז"ל לאיזו תכלית נתבא משה רבינו ע"ה נבואה זו בשירת הים כנ"ל, ויובן היטב בחקרים מאמר הגמ' בפרק המקנא⁴⁶⁴ וז"ת:

⁴⁶¹ פסיקת"ר פ' ט"ו.

⁴⁶² דף קמ"ד ע"א.

⁴⁶³ שו"ר ב', ל"ג.

⁴⁶⁴ סוטה דף ט' ע"א.

⁴⁶⁵ שו"ט מז' ע"ט.

⁴⁶⁶ יעו"ס' ס' ישמה משה שלחי פ' פקודי – בהפטרה ד"ה או ואמר ה' חמר לשכון בערפל – מ"ב בזה.

⁴⁶⁷ ח"ג דף רכ"ח ע"א.

סוכו ומעונתו בציון, וכיון שגרג החטא מה כתיב 'ויחמום כגן סוכו שחת מועדו' מקום שהיה מתוועד בתפלה, ע"כ. ולולא שגרג החטא היה יורד מקדש של אש מלמעלה והמקדש היה מכון לשבתו עולמים, ומחמת שגרג החטא הסיר ה' אותנו מעל פניו עד היום הזה ושני המקדשות היו רק מקדש עראי לפי שעה, ויתקיים זה הפסוק לעתיד לבא בבנין הבית השלישי ב"ב.

עוד נראה לפרש בזה בס"ד מאמר המדרש⁴⁷³ וז"ל: אז ישיר משה חז"ד נכון כסאך מאז, אמר רבי ברכיה בשם רבי אבהו אף על פי שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה לכך נאמר נכון כסאך מאז, משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס, אמרו לו עד שלא עשית המלחמה היית מלך עבשיו עשינוך אגוסטוס, מה יש כבוד בין המלך לאגוסטוס, אלא המלך עומד על הלוח ואגוסטוס יושב, כך אמרו ישראל כאמת עד שלא בראת עולמך היית אתה מושבראת אותו אתה הוא אלא כביכול עומד שנאמר עמד וימודד ארץ, אבל משעמדות בים ואמרנו שירה לפניך באז, נתיישבה מלכותך וכסאך נכון, הוי נכון כסאך מאז, מאז ישיר, ע"כ.

הנה המדרש הזה צריך ביאור, חדא יש להבין האיד נתיישבה מלכותו וכסאו של השו"ת על ידי השירה הזאת שאמרו ישראל על חיים, וביותר צריך להבין האיד שייך אצל הבורא ית' ב"ה וב"ש לשון עמידה וישיבה חיו, והמפרשים ז"ל האריכו למעניתם בביאור המדרש הנ"ל.

ונ"ל בס"ד לפ"ד הנ"ל שע"י השירה שאמר

וזוהו שאמר משה בשירת חיים: 'תבאמו ותטעמו בהר נחלתך' וגו', ר"ל הרי אני איני נכנס לארץ כפי שאמרת לי עתה תראה וגו' במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים, ואף שאמרתי שיר"ה לפניך הרי אמרת לי 'אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה', ואם כן עתיד בית המקדש להתמשכן עליהם ח"ו בעונם, וזה מאמר משה לפניו ית' –דרך תפלה ובקשה– תבאמו ותטעמו' נטיעה שאין בה נתישה, וידיו נטועים על אדמתם לעולם שלא יטלטלו ולא יגלו משם, וכמו שאמרו ז"ל במכילתא⁴⁶⁸ וז"ל: ד"א תביאמו ותטעמו, נטיעה שאין בה נתישה שנאמר ובניתים ולא אחרים ונטעיתם ולא אתוש, ונטעיתם על אדמתם ולא יתנשו עוד.

וזוהו אומרו 'מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני' בוננו יריך' הוא הבית השלישי שאין בניינו בידי בשר ודם כראשונים אלא ירד בנוי ומשובלל מן השמים, והמכון אשר לשבתך פעלת ה', הוא מקדש רוחני, בוננו יריך, וכמו שפירש רש"י ז"ל: ואימתי יבנה בשתי ידיים בזמן שח' ימלך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו⁴⁶⁹. וכמו שאמר בזוה"ק⁴⁷⁰ תבאמו ותטעמו בהר נחלתך, באן אתר, במכון לשבתך פעלת ה', בהחוא דפעלת אנת ה' ולא אחרא, וזוהו שאמרו במכילתא⁴⁷¹ תבאמו ותטעמו בהר נחלתך, בהר שהבטחתנו בו שנאמר בהר קדשו בהר מרום ישראל אשתלנו.

וכמו שאמרו חז"ל במדרש⁴⁷² וז"ל: ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, אמר רבי ברכיה מתחלת ברייתו של עולם עשה לו חקב"ה 'סוכה' בירושלים כביכול שהיה מתפלל בתוכה ואומר יחי רצון מלפני שיהו בני עושיין רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי שנאמר ויהי בשלם

⁴⁶⁸ מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דזירה פר' י'.

⁴⁶⁹ יעו' אלשיך הק' פ' תרומה, וס' תורה משה לממן החת"ס ז"ל פ' שזלח ד"ה תפול עליהם.

⁴⁷⁰ ח"ג דף כ"א ע"א.

⁴⁷¹ מכילתא דרבי ישמעאל ס'.

⁴⁷² מדרש שו"ת מ"ז ע"ו.

⁴⁷³ שמו"ר כ"ג, א.

של מקדש, כי הנח אמר משה בשירת הים מוכן לשבתך פעלת ה' מקדש'ש אדנ'י כוננו וידך, וצריך להבין, הדא מפני מה שינה שם זה משאר שמות הק' שבשירת הים ואפקה באדנות ולא בחו'ה, וזאת שנית כי השם הזה נכתב שלא במקומו, וכמו שפירש רש"י ז"ל: מקדש, הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו, המקדש אשר כוננו וידך ה'.

והנה יש ליתן טעם למה נעתק שם זה ממקומו, וזיה ראוי יאמר מקדש כוננו וידך ה', ולפי הנ"ל ניהא שהרי משה היה צריך לקרוא שם לצורך עשיית הגג, ולזה אמר מוכן לשבתך פעלת ה', ויבן כמו רמזים מקדש⁴⁷⁵ ויקרא שמו מקדש'ש אדנ'י, מקדש'ש אדנ'י עם ג"ג בגימט' תקט"ו, ומכון לשבתך פעלת ה' קאי אמקדש של מטה, ומקדש אדנ'י כוננו וידך קאי אמקדש של מעלה, וכמו שכתב רבנו בחיי ז"ל וז"ל: ועל מקדש של מטה אמר מוכן לשבתך פעלת ה', ועל מקדש של מעלה אמר מקדש'ש אדנ'י כוננו וידך⁴⁷⁹.

ועפ"י האמור לעיל נתבאר לנו בס"ד מאמר הגמ' בפרק חלק⁴⁸⁰ וז"ת: אמר רבי אלעזר גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר כי א"ל דעות ה', ואמר רבי אלעזר גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות שנאמר פעלת ה' מקדש ה' כוננו וידך, מתקף לה רב אחא קרחינאח אלא מעתה גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות וכו', ואמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו שזה ניתן בין שתי אותיות וזה ניתן בין שתי אותיות, ע"כ⁴⁸¹, ורש"י ז"ל פירש: גדול מקדש, חשוב הוא.

משה ובהו בנה את הגג למקדש של מעלה כנ"ל ועל ידי זה שרתה השכינה במקדש של מטה אז נעשה הקב"ה מלך יושב על כסא כמו שנאמר מוכן לשבתך פעלת ה', וכמו שאמרו ז"ל במדרש⁴⁷⁴ וז"ת: ד"א אפריון זה כסא הכבוד, עשה לו המלך שלמה, המלך שהשלים שלו, מעצי הלבנון זה בית קדשי הקדשים של מעלה שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים של מטה הח"ד מוכן לשבתך מכוון כנגד שבתך, ע"כ. וכתוב השמים כסאי והארץ הדרום רגלי. והארץ חיינו בית המקדש שנקרא הדרום רגליו כדאיתא בגמ'⁴⁷⁵, ובמכילתא אמרו⁴⁷⁶ וז"ת: מוכן לשבתך זה אחד מן הדברים שהוא כנגד של מעלה שכסא של מטה הוא מכוון כנגד כסא של מעלה, והכי אמר ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו, ואומר בנה בניתי בית זבול לך מוכן לשבתך עולמים.

וזהו שאמרו במדרש: משבראת אותו אתה הוא אלא כביכול עומד, שהרי הבית עדיין לא נשלם מכל וכל, אבל משעמדת בים ואמרנו שירה לפניך באו, נתיישב מלכותך וכסאך נכון, חיו נכון כסאך מאז, באז ישיר, שעל ידי השירה שנגמר הבית גם בגגו שעליו בתכלית השלימות אז נעשה כביכול הקב"ה יושב על הכסא. והשפת אמת ז"ל פירש בזה מה שאומרים בתפלת יוצר המלך המרומם לבדו מא"ז וכו', ובדבר האמור הנה מקום אתי לפרש בס"ד מאמר הפייטן⁴⁷⁷ ידידים רוממוך, בשירה קרמוך וכו'.

ועתה נחזור לענין קריאת השם שהיינו בו, וכן במושה רבינו ע"ה מצינו קריאת שם לגגו

⁴⁷⁴ ש"ר ג', כ"ג.

⁴⁷⁵ מכות דף כ"ד ע"א.

⁴⁷⁶ בפרשת השירה.

⁴⁷⁷ פסיוט יוס לבינה.

⁴⁷⁸ כמ"ו רמ"ח עולה כמנין מש"ה וי' הדברות שניתנו על ידו, יעו' מדרש לקח טוב פ' יתרו ד"ה והר סיני עשן כלו.
⁴⁷⁹ וכמ"ס במדש וז"ת: ד"א להקים את המשכן א"ר סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמז

למלאכי השרת שיעשו אף הם משכן ובעת שהוקם למשן הוקם למעלן והוא משכן הנער ששמו מטטרו"ו וכו', וכן הוא אומר מוכן לשבתך פעלת ה' מקדש אדנ'י כוננו וידך.
⁴⁸⁰ סנהדרין דף כ"ב ע"א.

⁴⁸¹ ובמקום אחר באינו ענין גדולה נקמה מהו, וכן למה לא מנה רבי אלעזר ביניהם גם 'גדולה' שניתנה בין שתי אותיות וכדכתיב כי א"ל גדול הויה וגו'.

ויש להבין הדא דאטו בלאו הכי לא ידענו מגדול יקר תפארת מקדש ה' עד שבא רבי אלעזר ולימד 'גדול מקדש', והרי כבר אמר דוד נעים הזמירה 'ההר חמד אלקים לשבתו' והוא תכלית בונת בריאת העולמות העליונים והתחתונים גם יחד, וכדאיאת במדרש תנחומא⁴⁸² משעה שברא הקב"ה העולם נתאווה להיות לו דירה בתחתונים, ואף כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו צמצם שכינתו בין שני בדי הארון, ואתה אומר 'גדול מקדש' שניתן בין שתי אותיות, ומה לי אם מקדש ניתן בין שתי אותיות או לא, וגם כי רבי אלעזר סתם דבריו ולא פירש מהו גדולתם של דעה ושל מקדש בזה שניתנו בין שתי אותיות⁴⁸³.

עוד יש להתבונן באומרו 'גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות', וכן באומרו 'אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו', ויש להתבונן ובי מזה ענין דעה למקדש עד שהוא משה אותם בערך שורה אחרת, וגם למה זה הפסיק עם מאמר של מקדש בין שני המאמרים של דעה, וכן יתבאר בס"ד בשנותו את טעמו ולשונו כי במאמר הקדום אמר גדול 'מקדש' וכו', ובמאמר השני אמר כאילו נבנה 'בית המקדש' בימיו.

ולפי ד"ק הנ"ל נראה שפיר כי חנה רבי אלעזר דקאמר שם לא כאברהם וכו' ולא כיצחק וכו' אלא כיעקב שקראו בית, הוא עצמו בעל המימרא כאן 'גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות', ורבי אלעזר בא כאן במשלים דבריו שבפרק האשה וקאמר 'גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות', ור"ל על אף שהיה זה אמרינו 'לא כאברהם וכו' אלא כיעקב שקראו בית', מכל מקום עדיין אין זה התכלית הנרצח, אלא גדול 'מקדש' של משה מן 'בית' של יעקב, ומהו גדולתו שניתנה בין שתי אותיות, ר"ל כי הלא מהראוי היה יאמר משה מקדש בוננו ידיך ה', אלא לפי שהיה צריך להוסיף 'ג' למקדש ולא היה יכול לעשותו בלי קריאת שם, לזה הסמיך אדנ"י לתבת מקדש ואמר מקדש-אדנ"י בוננו ידיך⁴⁸⁴.

וזוהו שאמר רבי אלעזר גדול 'מקדש' של משה שניתנה בין שתי אותיות, ומה הוא גדולתו, שעל ידי השם מקדש-אדנ"י שקרא לו משה 'איש סוכו'⁴⁸⁵, בזה נגמר ונשתכלל הבית גם בגגו כשהוא מוסבך בסבך מלמעלה למען לא יהיה מקום לזוח שבט הרשע על מקדש ה', ומעתה 'כליא עורב' ואין להיצרנים שום אחיזה בה, וכיון דאתנטייר מכל סטריין דלא יקרב ביה

⁴⁸² פרשת נשא.

⁴⁸³ יעו"ו ס' דרכי דוד להר' דוד מילדולה ז"ל.

⁴⁸⁴ ובזה נ"ל בס"ד מה שכתב בעל הטורים ז"ל וז"ל: ואתחנן בגי' שירה, שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו. ולכלורה מאי שיאטיה דשירה לסיקובלו תקט"ו תפלתו שלו, ומהו השירה שאמר כאן, ולפ"ד הנ"ל נראה שפיר.

⁴⁸⁵ יעו"ו מגילה דף י"ג ע"א: סוכו, שנעשה להם לזשוראל כסוכה, ולכלורה למה נאמר במשה לשון סוכה דייקא, ולפי ד"ק הנ"ל נראה שפיר כיון שמהו הוסיף 'ג' אל סוכה ה', ואין מתקרייא סוכה אלף על שם הסבך – רש"י ריש סוכה. והא דכתיב סוכו בגי' וקרינו בסמ"ה, נ"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל במדרש קינות וז"ל: ויחמם כגן סוכו, אמר רבי אבהו סוכו כתיב בגי' שפיר חממו על העצים ועל האבנים שבמקדש ולא על ישראל, ע"כ. ובזה נ"ל בס"ד לפרש מסורה וז"ל: סוכו ג' בקריאה, וס' עזב ככפיר סוכו ויהי בשלם סוכו, ויחמם כגן סוכו, תניין מלא, ג' בגי'ן. וזה

יהיה תורת המסורה: 'עזב ככפיר סוכו', זה כנגד בית הראשון שהיה בה 'עזיבה' גרידל לא כתיבה, כי נבוכדנצר החריב רק את התקרה אבל הכותלים נשארו בשלמותם, כנ"ל ביורשמי יומאל. 'ויחמם כגן סוכו', זה כנגד בית שני שהיה בה גם כתיבה – 'ויחמם' הוא לשון כתיבה – שהבית נחרב עד היסוד, ולזה כתיב בה 'סוכו' בגי' שפיר חממו על העצים ועל האבנים. 'ויהי בשלם סוכו', זה כנגד הבית השלישי שזיבה ב"ב, ולזה כתיב בה 'סוכו' מלא בוא"ו, סוכה מלא ב'ו' בגי' כ"א כמנין הוי"ה אדנ"י, אומם בזמן הזה הרי אין השם שלם ואין הכסף שלם כדיכול לזה 'סכה' עדיין חסרה ו' ואין יחוד אלף בזמנים ידועים, וזהו אומרו: 'ויהי בשלם סוכו', ר"ל הרי הוא בא כשואל, אימתי תהיה 'סוכה' שלם בוא"ו, ויהי כמשיב 'ומעונתו כליו', ר"ל לעתיד לבא כשיקיש שכינתו כליו ויתמלא השם במלואו, אזי תהיה סוכה מלא בוא"ו והיו לאחדים ביחוד השלם – יאחדוהו! – ולא מתפשטין דא מן דא לעלמין.

אמרה חנה בנבואה על נבוכדנצר שעתיד הוא להחריב הבית, וכמו שתרגם יונתן: אל תרבו, על נבוכדנצר מלכא דבבל אתנביות וגו', ומעתה אם דוד היה בונה המקדש בימיו של שמואל הרי הוא קיים לעולם ואינו חרב, והיה כי יחטאו ח"ו ולהפיג חמתו בו אי אפשר ואם כן ישפוך חמתו על ישראל ח"ו.

והנה ידוע מס'ק כי 'דעה' ענינה חיבור, וזהו אמרו כל אדם שיש בו 'דעה' כאילו נבנה בית המקדש בימיו, ור"ל כי חנה בבית המקדש היתה השראת השכינה וגילוי אלקותו ית' על הבחינה העליונה בסדר המדרגה של השראת השכינה, ועל ידי 'מקדש' מתחברים ומתייחדים שני השמות הוי"ה ואדנות כהדא ביחוד גמור ואמתי – יאהרונה"י, – חנה כמו כן שמואל הנביא ע"ה על אף שלא נבנה המקדש בימיו אפילו הכי 'כל מקום שחלך בית'ו עמו, וחיינו שבכל מקום שחלך תמיד חיבר וייחד שני האזכרות והרי זה כאלו נבנה בית המקדש בימיו⁴⁸⁶, וזהו שאמר רבי אלעזר 'כל אדם שיש בו 'דעה' כאילו נבנה בית המקדש בימיו'.

ובדברי קדמונינו ז"ל הנ"ל פירשנו בס"ד מאמר הגמ' בריש כתובות⁴⁸⁹ וז"ל: דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ ואילו מעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מקדש אדני' כוננו ידי. ופירש רש"י ז"ל: 'מקדש מעשה ידי צדיקים הוא'.

ויש להתבונן בזה, הדא מה ראה רש"י ז"ל להודיענו זאת, והלא הא אף תנוקות של בית רבן יודעים כי מקדש מעשה ידי צדיקים הוא, וזאת שנית כבר הקשה הר"ב אשכנזי ז"ל בשיטת מקובצת שלו הא קרא במקדש של

ערל ומסאבא בגין דלא יסאב מקדשא ויהי בשלם סוכו' למחוי בית דירה ליחד קבה"ו, ולזה תפס רבי אלעזר לשון 'אותיות' ולא אמר שניתן בין 'שני שמות' או 'שני אזכרות' להורות אל ענין מה שכתבנו, ושני שמות חיינו 'שני שמות' – הוי"ה ואדני⁴⁸⁶ – שאותיותיהן שונות זה מזה ומקדש שבנתיים מחברין ומייחדן כהדא – יאהרונה"י – ביחודא שלים ביחוד האמתי והגמור.

ובזה יובן היטב בס"ד מאמרו של רבי אלעזר הנ"ל גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות וכו', כי חנה שאול ישאל השואל שמואל הנביא שהוא שקול במשה ואהרן למה לא נבנה המקדש בימיו, לזה בא רבי אלעזר ואמר גדולה 'דעה' וכו' שנאמר כי א"ל דעות ה', ור"ל כי לכאורה הול"ל כי ה' א"ל דעות ולו נתבנו עלילות, ופירושו כי ה' הוא א"ל דעות ולו נתבנו עלילות בני האדם, ולמה זה הפרידה חנה בין הרבקים והבניסה 'דעה' בין שני האזכרות, וגם מה ענינו כאן של הקרי והכתיב ולו נתבנו עלילות, 'ולו' כתיב בוא"ו, 'ולא' קרי באל"ף.

ובזה נ"ל בס"ד לפרש הקרי והכתיב והכתיב הוא 'ולא' באל"ף והקרי הוא 'ולו' בוא"ו, והכוונה כי על אף כי א"ל דעות ה', והקב"ה יודע וצופה ומביט עד סוף כל הדורות ולו נתבנו עלילות כל בני האדם, מכל מקום 'ולא' נתבנו עלילות, ר"ל לא נתבנו בידיעתו זאת עלילות מוצעדי גבר להעמידם באופן מוחלט, אלא הבחירה נתנה ביד האדם לעשות ככל אשר יחפוץ אם לטוב ואם למוטב.

ונ"ל בס"ד כי חנה פסקה זה כי א"ל דעות ה' וגו' אמרה חנה בלירת שמואל⁴⁸⁷, ופסקה זה

⁴⁸⁶ בגי' ז"א כמנין סוכה.

⁴⁸⁷ ח"ל דעו"ת עס ד' תבות בגי' תקט"ו.

⁴⁸⁸ וגרמז ככתוב ותשובתו הרמ"ה כי שם בית"ו, ר"ל שתמיד היה עסוק בדברים העומדים בדומם של עולם –

יעו"י ס' חפץ חיים עה"ת פ' וירא בהגהות מעשי למלך אות ג' – ורמזה חז"ל בלשונם כל מקום שהלך בית"ו עמו.
⁴⁸⁹ כתובות דף ע"א.

מעלה כתיב שאינו מעשה צדיקים אלא מעשה ידי שמים, יעו"ש. וכן פירש רש"י ז"ל בפירושו על החומש: מקדש בו, הכיב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת ומקדש בשתי ידיים, ואימתי יבנה בשתי ידיים בזמן שה' ימלך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו, ע"כ, וכן פירש רש"י ז"ל בסוכה⁴⁹⁰ וז"ל: אי נמי דאיבני בחמיסר בו, אבל מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשובלל הוא יגלה ויבא משמים שנאמר מקדש ה' בוננו וידך, וברך ה' דהאבות הק' הוסיפו כל אחד חומה אחת למקדש ומשה הוסיף את הגג שפיר ניהא הא דמקדש של מעלה נקרא מעשה ידיהם של צדיקים, וזהו שרש"י ז"ל בא להודיענו דמקדש של מעלה הוא הבית השלישי שאנו מצפין יגלה ויבא משמים הוא מעשה ידיהם של צדיקים.

ועתה נלכח ונשובה אל ענין הרצפה אשר קדמונינו ז"ל לא גילו לנו מי הוא זה אשר עשה את הרצפה למקדש של מעלה כנ"ל, ונ"ל בס"ד כי אכן היה עם לכב דוד לבנות את הרצפה למקדש של מעלה וכאומרו 'עד אמצא מקום לח' משכנות לאביר יעקב, אמר משכנות לשון רבים, וכן אמר 'נבואה למשכנותיו, ור"ל אל שני משכנות יחד תחתון ועליון, ודוד קדיש רצפה עלינו⁴⁹¹ בשמי מרומא עלאה, וכן קדיש רצפה של מטה עד ארעית דתהומא רבא, וחנה דוד שהוא מרכבה אל מדת מלכות אכן היה ראוי ונכון לבנות את הרצפה למקדש של מעלה, אמנם אם דוד היה בונה את הרצפה ומשלים את בנין הבית הרי הוא קיים ואינו חרב לעולם והיה כי יחטאו ח"ו ולהפוג חמתו בו לא אפשר ואם כן ישפוך חמתו על ישראל ונמצא זרעו של אברהם כלה ח"ו, לזה שלח חקב"ה ביד נתן הנביא לאמר לו 'לא אתה תבנה לי בית'.

וחנה אמרו ז"ל במדרש⁴⁹² וז"ת: ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי, רב אמר עצה עמוקה ניתן לו באותה הלילה, וכבר נתקשו בזה המפרשים ז"ל מהו העצה היעוצה מפלא יועץ שניתן לו באותה הלילה, וגם מה עומק יש בעצה ההוא שהוא לא יבנה את הבית עד שהוא אומר 'עצה עמוקה' ניתן לו וכו'.

ונ"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל⁴⁹³ עה"פ 'וישלחו מעמק חברון, מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים' כי גר יהיה זרעך וגו', וכמו שאמרו ז"ל במדרש⁴⁹⁴ שאמר חקב"ה לאברהם שיבחר לבניו או גלות או גיהנם, ואברהם בחר בגלות כדי להציל את בניו מדרת שחת, וזהו שאמר רב 'עצה עמוקה' ניתן לו באותה הלילה, והמכוון כי לא נאמר לו לדוד בצווי שהוא לא יבנה את הבית, אלא אמר לו בלשון תמיה 'האתה תבנה לי בית לשבתי, וחלא אם אתה בונה את הבית הרי הוא קיים לעד ולעולמי עולמים והיה כי יחטאו ח"ו הרי יעשה כלה בבית ישראל ח"ו, הנה זהו 'העצה העמוקה' שניתן לו לדוד באותה הלילה שהוא לא יבנה את הרצפה למקדש של מעלה כדי שאם יחטאו ח"ו לא יעשה בהם כלה אלא יגלו בראש גולים.

ומעתה אחר שלא ניתן לו רשות לדוד לבנות את הרצפה אמר דוד וכי מפני שאמר לי חקב"ה 'אתה לא תבנה הבית' אני יושב ואיני מוסיף דבר לבנין הבית, מה עשה זירז עצמו ועמד בחצות הלילה לתקן קן לשכינה הק' והמשיך ק"ן אורות אל מדרת מלכות⁴⁹⁵ בק"ן מזמורים שיסד בספר תהלים בשירות ותשבחות וכאומרו 'חצות לילה אקום להודות

⁴⁹³ סוטה דף י"א ע"א.

⁴⁹⁴ שמו"ר נ"א, ז'.

⁴⁹⁵ דא דנגא דלילה.

⁴⁹⁰ סוכה דף מ"א ע"א.

⁴⁹¹ זבחים דף כ"ד ע"א.

⁴⁹² מדרש שמואל פ' כ"ו, ילקו"ש רמז קמג.

בג' תרי"ח מנ"ח ו"פ מחנה⁵⁰², ונ"ל בס"ד דקנו של דוד נרמזו בפסוק 'אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחת' בג' כמנ"ח כ"א פעמים מחנה, מחנה א' מן שכניה, אברהם ב"פ מחנה, יצחק ג"פ מחנה, יעקב ד"פ מחנה, משה ח"פ מחנה, דוד ו"פ מחנה, ובין כולם כ"א פעמים מחנה⁵⁰³.

וזוהו אומרו 'אם תחנה עלי מחנה' לא יירא לבי, ר"ל אם אזכה לבנות קן לשכינה הק' על ידי חוספת מחנה ובוזה אזכה לאתכללא באבהן קרישין ולחמנות לרגל רביעי במורכבה ותהיה מורכבה שלימה⁵⁰⁴, אזי אם תחנה עלי מחנה – של סמא"ל – לא יירא לבי, ואם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטה, הנה סתם ולא פירש במה הוא בוטה, אלא בזאת הכונה לשכינה הק' המכונה זאת⁵⁰⁵, כי יצפנני בסכה וגו', בסכ"ה בתיב בסכ"ו קרי, ח"ו, יחוד היו"ה

לך' בשירות ותשבחות, וכמו שאמר בזוהר חק⁴⁹⁶ וז"ל: דוד אשתדל לאתקנא עולמתן ולקשטא לון במטרוניתא לאתחזאה מטרוניתא ועולמתהא בשפיר, ועל דא אשתדל באינון שירין ותושבחן לגבייהו עד דאתקין וקשיט כלחו עולמתן ומטרוניתא, ובנרמזו בפסוק גם צפור מצאה בית ודרר קן לה, צפור בינוי לשכינה הק' בידוע⁴⁹⁷ וכמו שפירש רש"י ז"ל בתהלים, אשר היה לה כבר בית בנוי מיעקב אבינו ע"ה וכדכתיב ויבן לו בית, ודר"ר ק"ן לה ר"ת 'בא דוד ירגל רביעי ועשה ק"ן לה' אחרונה כמובא בס"ק⁴⁹⁸, וכמו שאמר בזוהר⁴⁹⁹ ויעש דוד שם לשכינה⁵⁰⁰.

ולפי ד"ק הנ"ל הרי לצורך תיקון ובניית חקן למקדש של מעלה היה דוד צריך לחוסף עוד מחנה אחת על זה של משה ויהיה צריך ו' פעמים מחנה, לזה קראו הר קדש⁵⁰¹ 'הר קדש'

⁴⁹⁶ ח"ב דף קמ"ה ע"ב.

⁴⁹⁷ יעו"י רעיא מהימנא: –ח"ג דף רנ"ג ע"ב –אמר רעיא מהימנא, אלץ מלץ כמה סומין אינו למאן דלא ידע, וגליין למאן דידע בהו, ודאי הוא כפורה איהו שכיתהא, קן דילה דא בי מקדשא, וישראל אינו אפרוחין דאימא יתבא עלייהו וגו'.

⁴⁹⁸ ס' מגלה עמוקות פ' וישלח.

⁴⁹⁹ ח"א דף קמ"ב ע"ב.

⁵⁰⁰ ש"ס בג' ספ"ר, וזהו אומרו וזאת תורת האל"ס אלניי אלקים, כדי להסיר הכעס הנמשך מב' שמות אלו, על ידי ק"ן מזמורי תהלים, ק"ן גי' כע"ס, יעו"י שער רה"ק תקון ט"ו.

⁵⁰¹ יעו"י וזהו הק' –ח"ב דף רכ"ה ע"א –וקב"ה לא אקרי גדול אלא בהאי דכתיב גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלקינו הר קדש, כמה איהו גדול, בעיר אלקינו הר קדש.

⁵⁰² ורמז נכון בפסוק ויאמר מ"י אלכי וגו' ומ"י ביהי פי ה'באתני עד ה'ס, ה'באתני חסר ו' כתיב וכן ה'ס חסר ו', ה'באתני ע"ד ה'ל"ס עה"כ בג' תרי"ה, ואין ה'ל"ס אלא מלכו"ת דא שכניה, הנה הזכיר לשון בית ולשון שכניה.

⁵⁰³ ונ"ל בס"ד דז"ס רבי ישמעאל אומר 'צרכ ברכא'י, והוא על פי מה שאמרו בירושלמי יומא שלכן מזכירין 'עד שצחצחו' כדי להזכיר זכות ישני חברו, וזה נ"ל בס"ד כי כדי להזכיר ביום הכפורים גם זכותו של דוד המלך ע"ה נעים זמירו ישראל לכן ביום הכפורים היה אומר 'צרכ ברכא'י, או 'צרכ בורקי' כמ"ס בתוספתא יומא, הנה כי כן ב"ר ברכא"י ע"ס התבות והכולל בג' תרי"ח, וכן ב"ר

בורקי"י בחסרון התבות בג' תרי"ח, – יעו"י מ"ש רבנו בחיי פ' תהוה וז"ל: יהודה היה מפותח על 'נפך' והוא מראקד"י ובלשון ערבי זמור"א, והתרגום כולל שני לשונות הללו ועל כן אמר אומרגדיו, מורכב מלשון זמור"א ומלשון מראקד"י, ע"כ. ואפשר לזה הטעם ניתן 'נפך' לשבט יהודה, על שם ק"ן מזמורי"ס שעמד דוד לכוונם בספר תהלים, הנה נפ"י בג' ק"ן, זמור"א ומראקד"י בג' תרי"ח ע"ס האותיות –יעו"י תחומא פ' שמיני ד"ה יין ושכר: אמר רבי יהודה הווי כרבי שלום בלשון ערבי שמו יין, ובלשון ארמי חמר, בג' מלחמים וארבעים ושמונה וכו', וזה אומרו 'חלות לילה אקום להודות לך' בזמירות שירות ותשבחות לחבר הדודים ולמחוי תריויהו בשלימו חדא ובחביבו שלים, וכמו כן י"ס של נחש"ת שעשה שלמה 'אלפים בת יכיל' שהם ק"ן מקוה טהרה.

⁵⁰⁴ מרכב"ה של"מ"ה בג' כמנין אברהם יצחק יעקב ודוד, הא אינון רחובא קדישא שלימתא, מגלה עמוקות פ' ויאל. ⁵⁰⁵ יעו"י מ"ס הרמב"ן ז"ל בפ' בראשית עה"פ ואלהם לא מאל עזר כנגדו בסופו: ובמלת זא"ת סוד וכו', יעו"ש. ויעו"י ברכאנטי פ' אמור ד"ה וזהו מאמר ז"ל שני גדיי עוים טובים. ויעו"י ש"ה"ק פ' שופטים ד"ה לא יקום עד אחד באיש. ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' כתבנו בענין מגיוו של דוד שהיה דוד המלך ע"ה יואל למלחמה במגן בעל שש קטות ולא כשאר מלכי ישראל שילאו במגן של שלש קטות – מובא בס' ארץ החיים על תהלים מז' ז', – והרמ"א ז"ל בס' תורת העולה –ח"א שלהי פרק כ' – כתב שמקובל בידנו שהמורה היתה מאוירת במגיוו של דוד

אדנ"י, רשימא המלכא ומטרוניתא אשתכח ביה ואיהו רשימא דא"י ח"א, היא סבת של"ם דמטרוניתא, וזהו אומרו ירושלים הבנויה בעיר שחברה לה יחדו, ואמרו חז"ל במדרש⁵⁰⁶ כי מזמור זה אמרו דוד על בנין הבית השלישי, וכמו שאמר בזוהר הק' ⁵⁰⁷ וז"ת: כמגדל דוד, דא ירושלם דלעילא וגו', צוארך, דא בית מקדשא דלתתא וגו', וכדי להבר ירושלים של משה עם ירושלים של מעלה אמר 'שחברה', שחבר"ה בגי' תקט"ו⁵⁰⁸.

וחנה איתא במדרש⁵⁰⁹ וז"ת: וישכב במקום החור, אמר רבי יהושע בן לוי כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב, ומה היה אומר, ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים, רבי שמואל בר נחמני אמר כל ספר תהלים היה אומר, מאי טעמא, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא. ולכן יש קמ"ז מזמורים בתהלים כמנין שנותיו של יעקב, אלא שדוד בא והוסיף עוד ג' מזמורים והעמידן על ק"ן מזמורים לקביל קן דיליה למעבד קן' לשכינה, ונרמז בכתוב ודרר קן לה, ודר"ר נוטריקון זבא דוד רגל רביעי ועשה קן' לה' אחרינה⁵¹⁰, וחנה יש לחקור זאת אלו חן ג' המזמורים שהוסיף דוד נעים זמרות ישראל.

והמטרה הייתה למנוח ולמחסה במלחמותיו, וכן הביאה בעל העקדה בספרו – שערי ס"ז – והטעם נ"ל בס"ד כי של מלכי ישראל היה בעל שלש קצוות כדי להזכיר זכות שלשה אבות, ומגינו של דוד של שלש קצוות היה כנגד ו"פ מחנה הנ"ל, והיה מזכיר במגינו אודת המטרה כדי להזכיר זכות שלשה אבות וארבע אמהות שהם ז' עומדים שהעולם עומד עליהם ומגנים עלינו כחומה.

⁵⁰⁶ פסוק"ר פר' ד', ילקוט תהלים רמז תתפ.

⁵⁰⁷ ח"א דף ר"ט ע"ב.

⁵⁰⁸ הנה תראה כי משה ודוד בחד מתקלף דקדושא אחתו ותרויהו שריין בתקט"ו ולא בתקט"ז, במשה כתיב אל תוסף דבר אלי וגו', ובדוד כתיב רק אחת לא תבנה הבית כי אם בנך וגו', ונ"ל בס"ד הטעם עפ"י אמרם ז"ל בגמ' – סוטה דף ט' ע"א – וז"ת: דש רבי חיינא בר פפא מאי דכתיב רנו לדיקים בה' לישרים נאווה תהלה, אל תקרי נאווה תהלה אלא נוה תהלה, אלו משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשי ידיהם. וגמאל אלו היה נכנס משה לארץ

ונ"ל בס"ד חג' המזמורים אלו חן, הא' הוא מזמור למח רגשו גוים, וכמו שאמרו ז"ל בגמ' ברכות ⁵¹¹ אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה הוה, ואיירי דהיתה חביבה על דוד חילקן לשתי פרשיות. והמזמור חב' הוא מזמור קי"ט – תמניא אפי, ומנא אמינא לה, מאומרם ז"ל בגמ' ⁵¹² שדוד נענש על שקרא לדברי תורה זמרות, וכמו שאמר 'זמרות היו לי חקיד' וגו', ואם נפשך לומר שיעקב אבינו או אחד מוחעשרה זקנים כבר אמר מזמור זה, אם כן מה לנו כי נלין על דוד נעים זמרות ישראל סבא, ורחי דוד יסד את ספרו ספר תהלים ועשה הימנון למלך על ידי עשרה זקנים שכבר אמרוהו לפניו בדאיתא בבבא⁵¹³ ודוד אינו אלא כמכונן את דבריהם. והמזמור חג' הוא מזמור על נהרות בבל, וסמך לזה, מהא דאיתא בפרק הניזקין⁵¹⁴ וז"ת: אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב על נהרות בבל וגו', מלמד שהראהו חקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, חורבן בית ראשון שנאמר 'על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו' וגו', בית שני שנאמר 'זכור ה' לבני אדום' וגו'. ואם תמצוי לומר שאחד מבין העשרה זקנים כבר אמר מזמור זה, אם כן מאין לנו שהראהו חקב"ה

ישראל ונבנה המקדש על ידו, וכן אם היה נבנה המקדש על ידי דוד, לא היו יכולין השונאים לשלוט במעשי ידיהם והיה מוכרח כביכול לספור חמתו ח"ו על ישראל, ויעוי' מ"ש במדרש שוחר טוב – מ"ז – ח" – וז"ת: וזאת תורת האדם, אברהם יצחק ויעקב אין כתיב כאן אלא תורת האדם, ומי הוא, משוכה שנביאים ומשוכה שנמלכים, משוכה שנביאים זה משה, משוכה שנמלכים זה דוד, את מואל שכל מה שעשה משה עשה דוד, משה הואיל את ישראל ממזכרים, ודוד הואיל את ישראל משעבוד מלכות וכו', משה נתן להם חמשה חומשי תורה, וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים וכו'.

⁵⁰⁹ ב"ד ס"ח, י"א.

⁵¹⁰ ס' מגלה עמוקות פ' וישלח.

⁵¹¹ ברכות דף ט' ע"ב.

⁵¹² סוטה דף ל"ה ע"א.

⁵¹³ ב"ב דף י"ד ע"ב.

⁵¹⁴ גיטין דף נ"ז ע"ב.

לדוד שני החורבנות, והרי דוד אינו אלא כחוזר על מה שכבר אמרו עשרה זקנים שלפניו.

ואחר ימים שכתבתי זאת ראיתי בספר מעשה רוקח⁵¹⁵ שכתב דג' המזמורים אלו הן, א. למה רגשו גוים⁵¹⁶. ב. מזמור ע"ט אלקים באו גוים בנחלתך. ג. על נהרות בבל. אמנם אי קשיא הא קשיא מגמ' פרק מאימתי⁵¹⁷ וז"ת: מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר, מאי טעמא תקנוהו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות לימרו מעיקרא, אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות, ופריך הני שמונה עשרה, תשע עשרה חזיון, ומשני אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא, דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון⁵¹⁸ מאה ושלש פרשיות אמר דוד ב', ופריך הני מאה ושלש, מאה וארבע חזיון, אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא.

הא קמן מפורש יוצא מוסגיות הגמ' כי מפרשה י"ח 'השמים מספרים' ועד פרשה ק"ג 'ברכי נפשי' לא חלו בה ידיים ושום שינוי לא נחיתה בה, ורק פרשה ראשונה 'אשרי האיש' אידי דחיתה חביבה על דוד חילקן לשתי פרשיות⁵¹⁹, ומעתה 'למה רגשו גוים' נמנית פרשה ב', וממילא נמצא כי פרשה י"ח נמנית לפרשה י"ט ופרשה ק"ג נמנית לפרשה ק"ד, אמנם לפי דברי בעל מעשה רוקח שמזמור ע"ט אינו מן חשבון קמ"ז מזמורים אלא דוד הוסיפה מעצמו, אם כן הרי מזמור ק"ג נמנה למזמור ק"ה, והיך אומר התלמוד מאה וארבע חזיון, וחלא מאה וחמש חזיון, ואולם אחר שיצא מפה קדוש בעל מעשה רוקח ז"ל מי יבא אחר המלך

למרות את דבריו.

ונ"ל בס"ד כי אחר שדוד לא בנה את הרצפה ולא השלים את בנין הבית בא שלמה בנו תחתיו ובנה את הרצפה, ויובן היטב בשנקדים לבאר שני כתובים המכחישים זה את זה, והוא פסוק הנאמר במלכים ונשנית בדברי הימים, במלכים כתיב ויעש המלך את עצי האלמגים מסע"ד לבית ה' ולבית המלך וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: מסע"ד לבית ה', ובדברי הימים כתיב מסילות לבית ה', לכך אני אומר 'המסע"ד הזה' לשון רצפה, ע"כ. ושנוי בדברי הימים ויעש המלך את עצי האלמגים מסע"ד לבית ה' וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: מסילות, מדרגות, ובמלכים כתיב מסע"ד, בדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות, ע"כ.

ומה שראוי להתבונן בזה, חדא למה זה מודיענו הכתוב מה שעשה המלך שלמה מעקה למסלה העולה מביתו לבית ה', וחלא זהו דרך העולם לעשות מעקה ומשענת משני עברותיו להסעד בהם העולה בו, עוד יש להתעורר על אדוננו עזרא הסופר ע"ה בשנתו את טעמו ולשונו מלשון הכתוב, ומסע"ד שעשה שלמה עשאה מסל"ה אשר בית א"ל עולה, תו מאי 'מסלות', 'מסלה' מיבעי ליה, וכן יש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל שבדברי הימים פירש שהוא מעקה ומשענת, ובמלכים פירש שהוא לשון רצפה, והאיך זה עשה רש"י ז"ל ממשענת רצפה, תו אמאי דיוק רש"י ז"ל וכתב 'לשון' רצפה, רצפה מיבעי ליה.

ונ"ל בס"ד כי שלמה המלך ע"ה בעשותו מסע"ד לבית ה' זכה ועשה את הרצפה למקדש של מעלה, ולפי ד"ק הנ"ל הרי שלמה היה צריך להוסיף עוד מחנ"ה אחת על זה של דוד אביו,

⁵¹⁷ ברכות 97 ט' ע"ב.

⁵¹⁸ (כן פזי).

⁵¹⁹ כנגד שני תורות שכתב ושנעל פה.

⁵¹⁵ ס' מעשה רוקח עה"ת פ' ויחי, ומעשה רוקח על משניות מס' נדרים.

⁵¹⁶ אשרי האיש ולמה רגשו גוים חד הוא ודוד חילקן לשתי פרשיות.

והיה צריך ז"פ מחנ"ה לעשיית הרצפה, ולזה שינה עזרא הסופר וכתב 'מסלות' במקום 'מסעד', ודייק בלשונו לומר 'מסלות' ולא אמר 'מסלה', הנה מסע"ד ומסילו"ת בגי' תשכ"א כמנין ז' פעמים מחנ"ה⁵²⁰, ובזה חרדיע אותנו עזרא הסופר כי שלמה המלך ע"ה הוא הוא זה אשר עשה את הרצפה למקדש של מעלה⁵²¹, ומעתה ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה והבית עומד על מכוננו, ומקדש של מעלה מכון כנגד מקדש של מטה לא תחסר כל בה וקיימא סיחרא באשלמותא, וזהו שפירש רש"י ז"ל במלכים המסעד הז"ה לשון רצפה, ורצפה זו היא מסע"ד לחומות מקדש של מעלה ולגגו אשר עליהן.

וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה בשיר השירים: אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון, עמודיו עשה כסף, רפידתו זהב, מרכבו ארגמן, תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים, ואמר ז"ל במדרש⁵²² וז"ת: ד"א אפריון זה כסא הכבוד. עשה לו המלך שלמה, המלך שהשלום שלו. מעצי הלבנון, זה בית קדשי הקדשים של מעלה שהוא מכון כנגד בית קדשי הקדשים של מטה הח"ד מכון לשבתך מכון כנגד שבתך⁵²³, ובזהר הק' אמר⁵²⁴ וז"ת: עמודיו עשה כסף דא אברהם, רפידתו זהב דא יצחק, מרכבו ארגמן דא יעקב⁵²⁵.

ונ"ל בס"ד כי דוד המלך ע"ה רמזא רמיו

בספר תהלים הן לקן שלו והן לרצפה של שלמה בנו, והוא אומר בכפילא רוממו ה' אלקינו והשתחוו להם רגליו קדוש הוא, רוממו ה' אלקינו והשתחוו להם קדשו וגו', ה"ר קדש⁵²⁶ בגי' ר"פ מחנה, הר"ם רגליו קדו"ש הו"א בגי' ז"פ מחנה, עוד נ"ל בס"ד דגם במזמור שאמר על מצביות מקום המקדש רמיו דוד אל המחנ"ה הנ"ל, והוא אומר כי בחר ה' בציון ארץ למושב לו זאת מנוחתו עדי עד פה אשב כי אותה וגו' ובהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו וגו', חנה ארץ למושב⁵²⁷ בגי' ר"פ מחנה כנגד ב"ת של יעקב⁵²⁸, זאת מנוחת⁵²⁹ בגי' ח"פ מחנה כנגד חגג שעשה משה, וחסידיה רנן ירננו⁵³⁰ בגי' ר"פ מחנה כנגד חקן של⁵³¹, ואלו ג' התבות וחסידיה רנן ירננו⁵³² בגי' ז"פ מחנה כנגד הרצפה שעשה שלמה, וכן ובהניה אלביש ישע⁵³³ בגי' ז"פ מחנה כנגד הרצפה שעשה שלמה⁵³⁴.

עוד נ"ל בס"ד כי גם שלמה המלך ע"ה רמזה בשיר השירים והוא אומר קרות בתינו ארזים רחיטנו ברותים⁵³⁵ וסמך ליה 'אני' חבצלת השרון וגו', ופירש רש"י ז"ל: ארזים, שבה המשכן הוא זה. וכבר נתקשו המפרשים ז"ל בזה שהרי גג המשכן לא היה מקורה בארזים אלא היה עשוי מג' מיני יריעות, עוד יש לדייק על אומר רחיטנו ברותים, למה זה אפקיה בלשון תרגום, והיה ראוי יאמר רחיטנו ברושים, ולמה כן, אלא להורות אל הענין

⁵²⁸ ואמר או"ה בגי' י"ב כנגד י"ב שטי י"ה.

⁵²⁹ עה"כ.

⁵³⁰ עס התבות.

⁵³¹ וזוהי אמר וחסידיה רנן ירננו הוא דוד גברא חסידא נעים זמירות ישראל.

⁵³² עב"כ.

⁵³³ בחסרון התבות.

⁵³⁴ ואומר וכהני"ה אלביש ישע, בסוד הכתוב – בדה"י – ובני דוד 'כהנים' היו, ומה שרמזו אל שלמה בנו זה פעמיים כנגד שני ההלכות של שלמה א' של מטה וא' של מעלה וכאומר 'בנה בניה' בית זכור לך.

⁵³⁵ רחיטנו כתיב בחי"ת וקרינו רחיטנו זה"א.

⁵²⁰ הגם שתבת מסלו"ת כתיב חסר יו"ד, יש אם למקרא

והחיק"ק מושך יו"ד, כמ"ש בזהר פינחס דף רכ"ז ע"א.

⁵²¹ ונרמז בכתוב א"ת עש"י האלמג"ס עם מילוי האותיות

בגי' ז"פ מחנה, וכן נרמז בשמו שלמה בגי' כמנין רכ"ה.

⁵²² שו"ר ג', כ"ג.

⁵²³ שבת"ך בחסרון א' בגי' ז"פ מחנה, וכן אפריון עש"ה

בחסרון א' בגי' תשכ"א.

⁵²⁴ ז"ת פ' חקת.

⁵²⁵ ונ"ל בס"ד ראו"ף אהב"ה בגי' כמנין זה"ו מש"ה ודו"ד

עב"כ, הנה הזכיר שלמה בפסוק זה כל אלו שעשו עם

מחנ"ה אף האפריון.

⁵²⁶ עם התבות והכולל.

⁵²⁷ בחסרון התבות.

שכתבנו.

מחנת, לזה סיימה כלה כלולה ואמרה על עצמה
'אני' הבצלת השרון⁵⁴⁵ 'שושנת העמקים' וגו',
הנה אלו שני תבות תבת 'ברותים' ותבת
'אני'⁵⁴⁶ בגי' ז"פ מחנה.

ואומר: רחישנו ברותים, וקרינן
רחישנו⁵⁴⁷, יובן היטב בס"ד על פי מה שכתב
רבנו האר"י ז"ל כי בשעת הבריאה יצאו ז'
מלבין דמיתו ונפלו בשבירה והם סוד הרפ"ח
נצוצין שנפלו לעמקי הקליפות⁵⁴⁸, נודע כי
ש"ך דינין הם מסוד ל"ב אלקים דמעשה
בראשית וכל אחד כלול מו' בגי' ש"ך, ולא ירד
אל השבירה כי אם רפ"ח כמ"ש ורוח אלקים
מרחפ"ת⁵⁴⁹, והנה השרשים שהן ח' אותיות
השורש הוי"ה אדנ"י אין בהם כל כך פגם,
ונשאר פ"ר דינין הקשין כמנין מנצפ"ך, וזה
מגמתו ועבודתו כל הימים לתקן ולהעלותן
על ידי תורה ותפלה וכונת אכילה, וגם נודע כי
ישראל כשהיו במצרים על ידי קושי השעבוד
העלו ר"ב ניצוצין וזה שנאמר וגם ערב ר"ב
עלה אתם⁵⁵⁰, אבל פ"ו הנותנים לתשלום רפ"ח
לא היה יכולת בידם להוציא מכור הברזל, ואין
באפשרות שיתבררו אלא בביאת הגואל ב"ב,
וכמו שאמרו חז"ל במדרש⁵⁵¹ ורוח אלקים
מרחפ"ת, זה רוחו של מלך המשיח.

וזוהי אומרו: קרות בתינו ארזים, קרות
כתיב⁵³⁶, ור"ל קירות המשכן והבית נעשו ממין
הארזים וכדכתיב במלכים ויבן את קירות
הבית מביתא בצלעות ארזים וגו', והטעם אל
אומרו קרות בתינו⁵³⁷ ולא אמר קירות בתינו⁵³⁸
לרמוז אל הארזים שנטע יעקב אבינו ע"ה
במצרים שמהן עשה יעקב סכך וקירוי אל בית
המקדש של מעלה כנ"ל⁵³⁹, ואמר 'ארזים' ולא
אמר 'עצי שטים' כדי לסתום מה שעשו ישראל
בשטים, וזהו שפירש רש"י ז"ל 'שבח המשכן
הוא זה'⁵⁴⁰.

והוסף ואמר: רחישנו ברותים, והכונה
אל רצפת הבית שנעשה מעצי ברושים, וכמו
שאמרו חז"ל במדרש⁵⁴¹ וז"ת: ד"א רחישנו
ברותים, מקום שהכהנים רחושים בברותים, היך
מה דאת אמר ויצף את קרקע הבית בצלעות
ברושים, עוד אמרו חז"ל⁵⁴² רחישנו ברותים, אל
תקרי ברותים אלא 'ברית ים', וידוע כי 'ים' הוא
כנוי לשכינה, וזהו שאמרו חז"ל במדרש⁵⁴³
רחישנו ברותים, זה בית השכינה, וכיון שעשה
שלמה את רצפת הבית ברותים ובזה עשה גם
רצפה למקדש של מעלה והבית עומד על מכונו
ונעשה בית מדרור לשכינה⁵⁴⁴, והיה צריך ז"פ

⁵³⁶ חסר וא"ו ראשונה ויש כאן חס למקרא ואם למסורת.

⁵³⁷ בחול"ם.

⁵³⁸ בחי"ק.

⁵³⁹ ואפשר לזה הטעם עשה שלמה גם כן שתי תקראות
למקדש וכדכתיב ויספן את הבית גבים וסדרת ברושים,
ופירש רש"י ז"ל חז"ל: אחת עשויה לנוי מלמטה, ואחת של
לוחי ארזים מלמעלה, ע"כ. ונ"ל בס"ד זו שלמעלה כנגד
הסכך של ארזים של יעקב, ושלמטה כנגד הגג של משה
כנ"ל, וה' הטוב יספר בעד.

⁵⁴⁰ יעו' תנחומא פ' תרומה ד"ה ועשית יריעות עזים,
כסופו.

⁵⁴¹ ש"ר פ"א עה"פ רהיטנו ברותים.

⁵⁴² יומא דף ל"ח ע"א.

⁵⁴³ מדרש זוטא שם פ"א.

⁵⁴⁴ יעו' זוהר תרומה – ח"ב דף קמ"ה ע"א – וז"ת: דוד
אשתדל לאתקנא עולמתו ולקשטא לון במטרוניתא וגו',

ועל דא אשתדל באינון שירין ותושבחו לגבייהו עד דאתקין
וקשיט כלבו עולמתו ומטרוניתא, כיון דאתא שלמה אשכח
למטרוניתא מתקשטא ועולמתא בשפירו, אשתדל למיעל
לה לגבי חתן וגו', ועל דא שלמה סליק בחושבנחא ענלאה
על כל בני ענלא.

⁵⁴⁵ חז"ל חבכלת הסרוו, דא כנסת ישראל דקיימא בשפירו
דנוי כגנחא דעזן וגו' – זוהר ויחי ח"א דף רכ"א ע"א.

⁵⁴⁶ עם התבות.

⁵⁴⁷ צה"א.

⁵⁴⁸ וגרמז ככתוב כי מחבות אשר מלכו בארץ אדום עד

וימלך תחתיו הדד תמל"ח רפ"ח אותיות.

⁵⁴⁹ וסימנך מרחפ"ת רפ"ח מה, כי שבידתו זו היא מיתתו.

⁵⁵⁰ ז"ם וירדו אחי יוסף עשרה לשכר ב"ר ממלרים, וכן

ויאכר יוסף ב"ר.

⁵⁵¹ ב"ר ב', ד'.

ונעין זה הקנה בים וכו' 560.

ובזה נ"ל בס"ד הא דאיתא במדרש⁵⁶¹ על הכתוב בנה בניתי בית זבול לך וגו', בנה זה מקדש של מטה, בניתי זה מקדש של מעלה, וכן אמרו עוד בנה בניתי בית זבול לך, בית מכון כנגד זבול, ורבים מקשים והלא מקדש של מעלה בנו ועומד כבר מימות אבותינו אברהם יצחק ויעקב ומשה רבינו ע"ה כנ"ל, והיך שלמה אומר בנה בניתי בית זבול וגו'.

ועל פי הדבר האמור לעיל ניחא שפיר שהרי כבר אמרו חז"ל⁵⁶² אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, ומאחר ששלמה עשה את הרצפה למקדש של מעלה ויבן שלמה את הבית ויכלהו⁵⁶³ ומקדש עומד על מכוננו בניו לתלפיות, וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש ת"פ שנה אחר שיצאו ישראל ממצרים נתבטל כח נוק' דקליפה היא שורש כל הקליפ' והסמ"א הרוכבת על ת"פ מחנות כמנין שמה, ומעתה בליא עורב ואין לחיצונים שום אחיזה בה, ובימיו נתמלא דיסקוס של לבנה וקיימא סיחרא באשלמותא, וכמ"ש בזוהר הק' 563 וז"ת: וביומא דשכלל שלמה ביתא לתתא אתקנת מטרוניתא ביתא למלכא ושוו מדוריהון כהדא ונחירו אנפחא בחדוה שלימו, וזהו אומרו בנה בניתי בית זבול לך וגו' ופירש רש"י ז"ל בית מודר, וכמ"ש בזוהר הק' 564 וז"ת: רבי יצחק פתח כתיב בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים, בית זבול, בית זבול ודאי, כד אתפקדו בידהא כל גנזי מלכא ושלטא בהו כדון אקרי בית זבול⁵⁶⁵.

וכיון שבא שלמה המלך ע"ה ובנה את בית המקדש ת"פ שנה אחר שיצאו ישראל ממצרים נתבטל כח נוק' דקליפה היא שורש כל הקליפ' והסמ"א הרוכבת על ת"פ מחנות כמנין שמה⁵⁶², ומעתה בליא עורב ואין לחיצונים שום אחיזה בה, ובימיו נתמלא דיסקוס של לבנה וקיימא סיחרא באשלמותא, וכמ"ש בזוהר הק' 563 וז"ת: וביומא דשכלל שלמה ביתא לתתא אתקנת מטרוניתא ביתא למלכא ושוו מדוריהון כהדא וגו'.

וחנה איתא בס"ק כי שלמה המלך ע"ה היה סבור שבימיו כבר הגיע הזמן של התקן השלם, והנה אמרו חז"ל⁵⁶⁴ בקש קהלת להיות כמשה שהעלה ר"ב נצוצין ממצרים, ורצה גם הוא להעלות ולתקן אלו פ"ו ניצוצין הנותרים לתשלום הרפ"ח נצוצין⁵⁶⁵, וכן בקש לרדן דינין שבלב שלא בעדים וכדכתיב והרחו ביראת ה', ואמרו חז"ל המורה ודאין, ולזה ברצותו להקריב גרים נשא נשים נכריות, ולרמוז זאת החליף ח"א בחיית ואמר רחישנו ברותים, הנה כתיב רחישנו⁵⁶⁶ וקרינן רחישנו⁵⁶⁷, רחישנו בגי' פ"ר ועם אות ח' 568 בגי' רפ"ח, ובזה השב שלמה להעלות כל הרפ"ח נצוצין שנפלו בקליפה ולהכרית כל הקליפ' והסמ"א, וכמו שאמרו במדרש⁵⁶⁹ וז"ת: רחישנו ברותים, אמר רבי יוחנן וכו', אני כבודש רענן, אני הוא שכפתי לעקור יצרה של עבודת כוכבים, ואכן ראוי היה שלמה דביומו קיימא סיחרא באשלמותא כי ירהיב ה' לבו להיות מורה ודאין, אלא בחיות שנשא שלמה את בת פרעה ונתבטל התמיד של שחר עד ד' שעות ובאת אמו ויסרה אותו, אז בזה החטא ירד גבריא'ל

⁵⁶² יעו"י ס' מגלה עמוקות פ' ואתחנן אופן קפ"ד.

⁵⁶³ ח"ג דף ע"ד ע"ב.

⁵⁶⁴ ר"ה דף כ"א ע"ב.

⁵⁶⁵ יעו"י ס' עץ חיים שער מ"ט פ"ג, וס' הליקוטיוס על תהלים פ' ס"ח.

⁵⁶⁶ כתי"ת.

⁵⁶⁷ כה"א.

⁵⁶⁸ ח' שכתב רחישנו.

⁵⁶⁹ ש"י ר"א, ע"א.

⁵⁶⁰ ס' הליקוטיוס תהלים ס"ח.

⁵⁶¹ חגיגה דף י"ב ע"ב – מכילתא פרשת השירה פ"י.

⁵⁶² סוטה דף י"ג ע"ב.

⁵⁶³ ח"ג דף ע"ד ע"ב.

⁵⁶⁴ ח"ג דף ק"ו ע"א.

⁵⁶⁵ ונ"ל בס"ד דנרמז בכתוב אור זרוע ללזיק ולשירי לב שמה, אור זרוע ללזיק – בחסרון התבות – בגי' ז"פ

ומעתה לעולם זא"ת על ישראל זה מזבח בנוי, ואף גם זא"ת בחיותם בארץ אויביהם ואין מזבח ולא כהן, שכינה עמהם⁵⁶⁶ – ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן⁵⁶⁷ – נשמותיהן של צדיקים – בכל יום⁵⁶⁸, ולזה תתייחס מקדש של מעלה על שמו של שלמה, וזהו אומרו בנה בנית"י בית זבול לך וגו', כי לא מקדש אחד בנה כי אם שנים אחד למטה ואחד של מעלה⁵⁶⁹, ולזה נקרא שלמה 'ראש לבונים' כי אין הבית נקרא אלא על שם גומרה, ובחכמה יבנה בית ובתבונה יתבונן.

עוד רגע אדבר והוא בענין יוסף הצדיק ע"ה אשר כל בית ישראל נשען עליו, וכמו שאמרו חז"ל בהגדה⁵⁷⁰ כי העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו, ויוסף הוא הצדיק⁵⁷¹, ומי לנו גדול מיוסף שבזכותו נגאלו ישראל ממצרים וכדרכים גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה, וכן לעתיד יגאלו בזכותו וכמ"ש חז"ל במדרש⁵⁷² וז"ת: בעת ההיא ימלט עמך, בזכות מוי, רבי אלעזר אומר בזכות יוסף, חקב"ה מביט בכלם ואין בהם כיוסף שלא שמע לאדונתו⁵⁷³, וזהו מאמר הנביא אולי יחנן ה' שארית יוסף, וכן הוא אומר רועה ישראל האזינה נהג בצאן יוסף.

מחנה, ולישר"י, הן אבות הראשונים שנקראו ישרים כדליתא פסקא חין מעמידין – ע"ז דף כ"ה ע"א: – מאי ספר הישר, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים וכו', וכן משה ודוד נקראו ישרים כדליתא פסקא המקנא – סוטה דף ט' ע"א – : דרש רבי חיינא בר פפא מאי דכתיב רנו לדיקים בה' לישרים נאווה תהלה, אל תקרי נאווה תהלה אלא טוה תהלה, זה משה ודוד שלל שטרו שונאיהם צמנאיהם וכו', ל"ב שמח"ה בגי' שכינה, ור"ל כי על ידי אבות הראשונים ומשה ודוד שנקראו ישרים ושעל ידי תפלתם העמידו את חומות הבית וכן שלמה שצחלפתו בנה את הרקפה והעמידו על מכונו, נעשה בית מדור לשכינה, ונ"ל בס"ד לזה כתיב 'ספר הישר' ולא 'ספר הישרים' להורות אל ענין שכתבנו, הישר בגי' תקט"ו.

⁵⁶⁶ לזה תימא לזיונו בלחודייהו בגלותא משתכחין אלא ואף גם זא"ת עמהו משתכחין, הה"ד ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו', זה"ק ח"ג דף רכ"ז ע"ב.

עוד אמרו חז"ל במדרש⁵⁷⁴ וז"ת: תני רשב"י לפי שכל הדברים תלויים ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה רחל מוכנה על בניה, ולא סוף דבר על שמה אלא אפילו על שם בנה, שנאמר אולי יחנן ה' צבאו"ת שארית יוסף, ולא סוף דבר על שם בנה אלא אפילו על שם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים וגו'.

וחנה יוסף הצדיק ע"ה כאשר סיפר לאחיו את חלומו אמר וחנה אנהנו מאלמים אלמים וגו' וחנה קמה אלמותי וגם נצבה וחנה תסכינה אלמותיכם וגו', ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשל בנו וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: קמה אלמותי, נזקפה, וגם נצבה, לעמוד על עמדה בזקופה. וחנה המפרשים ז"ל עמדו בזה, חדא על הכפל לשון 'קמה' ונצבה, וזאת שנית באומרו וגם נצבה, וחנה אתין וגמין ריבויין הן ומאי ריבה.

עוד עמדו המפרשים ז"ל על אמרם בכפילא המלוך תמלוך, גם אומרם מלוכה וגם ממשלה, גם בשנותם הלשון מומלכה לממשלה באומרם 'אם' משול תמשול, ולא אמרו המשול תמשול כמו בראשונה המלוך תמלוך, עוד עמדו

⁵⁶⁷ על משכן הנער הוא משכן מט"טרוון כנ"ל.

⁵⁶⁸ מנחת דף ק"י ע"א, זוהר ח"א דף פ' ע"א, ועוד כ"מ. – ודורשי רשומות נהנו בה סימן כי היום ה' נראה אליכם, נראה אליכם חלוקים לחיות אהרן מיכאל, זה נתנה למטה זה למעלה, ס' עשרה מאמרות מאמר המדות – ש"ה הק' פ' תרומה.

⁵⁶⁹ יעו"י אלשיך הק' פ' ראה ד"ה לשכנו תדרשו.

⁵⁷⁰ חגיגה דף י"ב ע"ב.

⁵⁷¹ ש"ה הק' פ' וישב חלק תורה אור אות ז'.

⁵⁷² שו"ט מ"ז כ', הובא בילקוט יעשי' רמז תקנ.

⁵⁷³ ורמזה יעקב באומרו ליוסף כך נא ראה את שולם אחיך ואת שולם האל"ה, ר"ל שילג לשולם האל"ה גם כשהיו בגלות, וכידוע מס"ק כי ישראל בהיותם בגלות נקראים אל"ה, וכמו שחרגס וינות; ושדריה על עיטא עמקתא דלחמלל עם אברהם בחברון ובהוא יומא הוה שרוי בגלותא דמצרים וכו'.

⁵⁷⁴ ב"ר ע"א, ב'.

וגם הקדימו הממלכה לממשלה, כי בתחלה במצרים היה יוסף למלך עליהם וכן יהושע בכניסתם לארץ שהוא משבט אפרים, אמנם לעתיד לבא תהיה המלוכה למשיח בן דוד ומשיח בן יוסף יהיה לו למשנה ויהיה רק כמורשל עליהם, ואומרים 'אם' מושול תמושל, נ"ל בס"ד 'אם' רומז לגאולה העתידה וכדאיתא בס"ק 'אם' סימן לגאולה כי כל הגאולים סימנם 'אם', 'א"ם' ר"ת 'אחר' 'משה'. 'אסתר' 'מרדכי'. 'אליהו' 'משיח'.

וכן הוא לענין קדושת המקדש כי חוקדם משכן שילה שהוא בחלק יוסף לבית עולמים שהוא בחלקו של יהודה, ואף שנחשב, מכל מקום פתח יוסף צנור הקדושה ואחר כך נשאר הקדושה בבית עולמים⁵⁷⁹. וזה נ"ל בס"ד אומרו קמה אלמתי כנגד משכן שילה, ואחר כך וגם נצבחה כנגד הבית השלישי שיבנה ב"ב, וזהו שפירש רש"י ז"ל קמה אלומתי, נזקפה, כנגד משכן שילה שחיה הקימה הראשונה שקמה ונזקפה והיא חיתה רק קימת מזה לזמן מועט שחרי לכסוף חרבה שילה, אמנם אחר כך וגם נצבחה, לעמוד על עמדה בזקפה, כנגד הבית השלישי הנצחי שתשאר על עמדה בזקפה לעולמי עד, וכמ"ש ז"ל 'נפלה' ולא תוסף לנפול עוד מזקיפתה.

והנה הבית השלישי הוא מקדש העתיד שאנו מצפין יגלה ויבא משמים ב"ב יגרל כבודו מאד, וכמאמר הנביא גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון וגו', כי יהיה מרומם ונשוא וגבה מאד, ועל פי ד"ק הנ"ל אפשר וצריך להוסיף עוד מחנה אחר על זה של שלמה וצריך ח' פעמים מחנה"ה.

ונ"ל בס"ד כי יוסף הצדיק שהוא בולל ז' רואי פני המלך⁵⁸⁰ ומקדש העתיד יגלה ויבא מן

המפרשים ז"ל על אומרו בפסוק אחד תבת 'והנה' זה שלש פעמים, א. והנה אנחנו מאלמים וגו', ב. והנה קמה אלמתי וגו', ג. והנה תסובינה אלמתיכם וגו', והרי אומרו חז"ל⁵⁷⁵ אין 'הנה' אלא בשמחה, ולשמחה כפולה ומשולשת כזו מה זו ערשה וחלא אינה ערשה כי אם איבה ותחרות בין יוסף לאחיו.

ונ"ל בס"ד עפ"י מה שכתב בעל הטורים ז"ל וז"ל: נצבחה ב' במסורה, הכא, ואידך בית נתיבות נצבחה, לומר שעל ידי זה החלום הציב ביתן של ישראל וכו', יעו"ש, והנה איתא בס"ק כי קמה הוא על שם המלוכה⁵⁷⁶, וכן נצבחה רומז אל מלכות⁵⁷⁷, והנה הקדים חקב"ה מלכות יוסף במצרים למלכות בית דוד, וכן בכניסתם לארץ מתחלה מלך יהושע מבני אפרים ולא אחד משבט יהודה אשר לו משפט המלוכה, וכמו כן לעתיד יקדים משיח בן יוסף למשיח בן דוד, כי משיח בן יוסף ילחם מלחמת גוג ומגוג ויכלה זרעו של עמלק, ואחר כך יאיר אורו של משיח בן דוד ומשיח בן יוסף יהיה לו למשנה.

וזהו אומרו שלחני אלקים לפניכם זה פעמיים, ורומז אל שני שלחיות שיהיה נשלח לפניכם, א' במצרים כדי שיהיו ישראל לעם ראויים למלוכה ובצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו, ב' לעתיד גם כן ישולח לפניכם קדם משיח בן דוד, ואומרו בכפילא קמה אלמתי וגם נצבחה, עליו ועל משיח בן אפרים שיתגלה קדם מלכות משיח בן דוד, וזהו שאמר לחם יוסף מתחלה אני שלוח לפניכם לשום לכם 'שאריה בארץ', היינו בעולם הזה מלכות בית דוד, אבל לעתיד אחיה שלוח לפניכם 'לפליטה גדולה' דהיינו מלכות משיח בן דוד⁵⁷⁸.

וזהו אומרו בכפילא מלוכה וגם ממשלה

⁵⁷⁸ ש"ס"ה הק' פ' וישב חלק תורה אור אות ז'.

⁵⁷⁹ ש"ס"ה הק' סס.

⁵⁸⁰ יעו"ש ס' מגלה עמוקות פ' וישב אופן י"ט.

⁵⁷⁵ כמ"ר ג-7, ובספרי.

⁵⁷⁶ מלשון ומקדים מלכין.

⁵⁷⁷ מלשון נכב מלך.

בג' כמנין ט"ו פעמים מוחנה⁵⁸⁶ שבחן נבנה חומות בית המקדש של מעלה וגגו, מוחנה א' מן שכינה, אברהם ב"פ מוחנה, יצחק ג"פ מוחנה, יעקב ד"פ מוחנה, משה ח"פ מוחנה, ובין כולם ט"ו פעמים מוחנה, ועל ידי זה נצביה לעמוד על עמדה בזקיפה לעד ולעולמי עולמים⁵⁸⁷.

וזאת תהיה תורת המסורה: נצבה ב' במסורה, לומר לך שעל ידי זה החלום הציב ביתן של ישראל, כי בתחלה בית המקדש של מעלה חיתה בראש מרמים בגבהי מרומים בשמים ממעל, ויוסף הצדיק הציב ביתן של ישראל עלי דרך גלוי לעין כל, וכמו שפירש רש"י ז"ל בסוכה⁵⁸⁸ וז"ל: אי נמו דאיבני בחמיסר וכו', אבל מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים⁵⁸⁹.

ונ"ל בס"ד דזהו שאמרו ז"ל במדרש⁵⁹⁰ וז"ת: הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה, מהוכן תתן קולה, ממרומ מרומי של עולם הדא הוא דכתיב בראש מרמים עלי דרך, ומקרא אחד אמר ליד שערים לפי קרתי, מתוך שאתה קורא לחכמה היא עומדת על שעריך, ע"כ. וזנה איתא במסכת שקלים⁵⁹¹ וז"ת: שלש עשרה השתחויות היו במקדש, של בית רבן גמליאל

השמים בזכותו וכמ"ש ז"ל במדרש ובעת ההיא ימלט עמך בזכות יוסף בנ"ל, לכן כאשר על ידי חלומ הציב ביתן של ישראל, פיהו פתח בשמחה ואמר לאחיו זה שלש פעמים 'זנה' בפסוק אחד, והוא אומרו 'זנה' אנחנו מאלמים אלמים בתוך חשדה, הוא 'שרה' של תפוחים⁵⁸¹, 'זנה' קמה אלמתי כנגד משכן שילה וגם נצבה כנגד הבית השלישי הנצחי שתשאר על עמדה בזקיפה לעולמי עד, 'זנה' תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי כנגד משיח בן יוסף⁵⁸², וזנה אלו ארבע תבות קמ"ה אלמתי וג"ם נצב"ה עולים בג' כמנין ח' פעמים מוחנה⁵⁸³.

ומעתה הנה מזה טוב ומה נעים לפרש בזה בס"ד המסורה הנ"ל נצבה ב' במסורה, הכא, ואידך בית נתיבות נצבה, ורישא דקרא הוא בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה, ויובן היטב בחקדים מאמרים ז"ל בגמ'⁵⁸⁴ וז"ת: רבא רמי כתיב בראש מרמים וכתיב עלי דרך, ומשני בתחלה בראש מרומים, ולבסוף עלי דרך, יעו"ש, הנה כי בן אלו ב' תבות ברא"ש מרמיו"ם⁵⁸⁵ בג' ח' פעמים מוחנה, וששה תבות אלו ברא"ש מרמיו"ם עלי דרך בית נתיבות

⁵⁸¹ ונרמז בכתוב והנ"ה אנהנו מאלמיו"ם אלמיו"ם בתוך השל"ה בג' זה שדה של תפוחים, עם התבות.

⁵⁸² ורמז נכון לאלמתי" עם האותיות וב"כ בג' נחמיה בן חושאל.

⁵⁸³ ורמזה דוד כספר תהלים באומרו ויתן כפי שיר חדש וגו' אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו וגו'. ולפי דרשה חז"ל הענין מדבר ביוסף, הנה כי בן ש"ר חד"ש – עם התבות – בג' ח"פ מוחנה.

⁵⁸⁴ ע"ז דף י"ט ע"א.

⁵⁸⁵ בחסרון האותיות.

⁵⁸⁶ בליווף ל"ב נתיבות" שהם ל"ב אלפים עובדא דבראשית, יעו"ש מ"ש בס' מגלה עמוקות פ' וישב אופן ו' וז"ל: ידוע שיש ל"ב נתיבות חכמה עילאה ויש כן ל"ב נתיבות ביסוד שהוא דרגיה דיוסף וכו', לקביל ל"ב נתיבות עילאין אמר קמה אלומתי, לקביל ל"ב תיתאין אמר וגם נצבה, יעו"ש.

⁵⁸⁷ יעו"ש ס' קהלת יעקב ערך כבוד וז"ל: בית המקדש נקרא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, כס"א כבוד"ד גימט' הו"ה אלפים, כבוד"ד גימט' ל"ב

נתיבות חכמה וכו', כבוד ראשי תיבות 'הוכן' 'בחסד' 'כסא' 'דוד', 'כסא' 'דוד' הוא סוד משיח בן יוסף – פע"ח שער העמידה פי"ט.

⁵⁸⁸ דף מ"א ע"א.

⁵⁸⁹ יעו"ש מ"ש רש"י ז"ל בישעיה – ס"ב ו' – על הפסוק על חומתיך יושלם הפקדתי שומרים וז"ל: על חומותיך יושלם, רבותינו דרשוהו כמשמעו – מנחות דף פ" ע"א – מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה וכו', ויונתן הנגס 'חומותיך' אבות הראשונים, המגנים עלינו כחומה, ע"כ. הנה יש לדייק על לשון רש"י ז"ל באומרו 'אבות הראשונים', לשון הראשונים הוא מיותר ולא נמצא זה בשאר מקומות שזכרו אבות, וגם אין לו פירוש דמדאמר הראשונים מכלל דלויכא אחרונים ומאן נינהו – יעו"ש ס' דברי דוד להט"ו ז"ל ריש פ' וירא, ולפ"ד הנ"ל ניחא שפיר אומרו 'אבות הראשונים' משום דלויכא 'אחרונים' שהוסיפו עוד מחנו"ת למקדש של מעלה.

⁵⁹⁰ מדרש משלי פ"ח.

⁵⁹¹ פ"ו מ"א.

וישל בית רבי חנניא סגן הכהנים היו משתחוין ארבע עשרה, והיכן היתה יתרה, כנגד דיר העצים, שכן מסרת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז, ע"כ. והנה יש לתת טעם לשבח למה זה הוסיפו בית רבן גמליאל ובית רבי חנניא סגן הכהנים עוד השתחויה על שלש עשרה השתחויות שתקנו חז"ל.

ונבא אל המכוון בס"ד בהקדים מאמרם ז"ל במשנה⁵⁹² שלש עשרה השתחויות שהיו במקדש תקנום כנגד שלשה עשר שערים שהיו שם⁵⁹³. והנה לפי האמת הרי היו י"ד שערים במקדש וכדאיתא במס' תמיד⁵⁹⁴ וז"ת: שני שערים היו בבית המוקד אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה⁵⁹⁵, ואמר רבי יהודה בזה שנכנסין לעזרה פשפש קטן היה לו⁵⁹⁶ שבו נכנסין לבלוש העזרה⁵⁹⁷.

עוד נקדים מאמרם ז"ל⁵⁹⁸ וז"ת: שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום, שברדום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלקי ישראל בא בו ויהיה סגור⁵⁹⁹, והנה יחזקאל הנביא מתנבא ואומר: את הנשיא נשיא הוא יושב בו לאכול לחם וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: את הנשיא נשיא הוא יושב בו לאכול לחם, את הנשיא אני נותן רשות, נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהנים בלשכות, הוא יושב בו לאכול לחם, בתוך חללו.

הנה נמצינו למדין כי על אף שמעולם לא

נכנס אדם באותו פשפש שברדום, מכל מקום לעתיד לבא יהא לנשיא רשות ליכנס בו לאכול לחם, ואומר בדרך אפשר לזה תקנו חז"ל י"ג השתחויות במקדש ולא י"ד על אף שהיו שם י"ד שערים, כיון שהפשפש שברדום היה סגור ולא נכנס בו אדם מעולם, אמנם לעתיד לבא הרי ניתן רשות לנשיא ליכנס בו ולכן של בית רבן גמליאל הנשיא ושל בית רבי חנניא סגן הכהנים היו משתחוין י"ד השתחויות כנגד י"ד שערים כיון שלעתיד לבא השער הזה פתוח יהיה, וכיון שלא תקנו השתחויה נגד השער אשר ה' אלקי ישראל בא בו, לזה השתחוה כנגד דיר העצים ששם ארון ה' גנוז⁶⁰⁰.

וזה נ"ל בס"ד כונתם במאמרם ז"ל במדרש הנ"ל: הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה, מוזיבן תתן קולה, ממרום מרומו של עולם הוא דכתיב בראש מרמים עלי דרך, ומקרא אחד אמר ליר שערים לפי קרת, מתוך שאתה קורא לחכמה היא עומדת על שערך, ליר שערים קרי ביה ליר' שערים, ליר' שערים לפי קר'ת⁶⁰¹ בגי' ח"פ מחנה.

ונ"ל בס"ד רמז לדברנו הנ"ל בפסוק והמשכילים יזהרו' בזה"ר הרקיע ומצדיק' הרביים כבוכבי"ם, הנה שבעה תבות אלו גימטריא שלהן כמנין שמות אלו 'שמונה נסיכי אדם' הבונים בשמים מעלותם והן אברהם יצחק יעקב יוסף משה יהושע דוד ושלמה⁶⁰² – וכידוע מס'ק כי לעתיד יהיה דוד מלא ביו"ד – אשר בכח תפלותיהם בנו את חומות בית המקדש של מעלה והעמידוהו על תלו ועל מכוננו, או באופן זה דוד חסר יו"ד וי' היתירים כנגד

⁵⁹² יעו' תויו"ט מס' שקלים פ"ו מ"א מ"ס בזה.

⁵⁹³ מס' מדות פ"ג מ"ו.

⁵⁹⁴ יעו' מהרש"א מס' מדות דף ל"ו ע"א ד"ה כי ה'א

ישראל בא בו מ"ס בזה.

⁶⁰⁰ ואם סגי' ה' הטוב יכפר בעד.

⁶⁰¹ עט התבוא.

⁶⁰² עכ"ל – יעו' וזה וא"ר דף כ"ג ע"א.

⁵⁹² מס' מדות פ"ב מ"ו.

⁵⁹³ לדברי אבא יוסי בן חנן.

⁵⁹⁴ דף כ"ו ע"ב.

⁵⁹⁵ ואותם צ' שערים זהו צבית המוקד חשבי להו כחד האיל וגי' הדלי הו קיימי סגי להו כחד שומר וכחד דמי, ואיכא תנא דאית ליה דתמינא הו בעזרה, ולדידיה י"ד שערים הויין.

⁵⁹⁶ בתוך השער הגדול.

רשב"י וחבריו, וכמ"ש בתיקונים⁶⁰³ וז"ת: כתיב והמשכילים יזהירו בזהר הרקיע וגו', אלין אינון רשב"י וחבריו.

או י"ל באופן אחר דוד חסר יו"ד וי"ב חיתורים כנגד י"ב שבטי י"ה אשר עליהם עומד הי"ם וכמו שאמר בזהר ויחי⁶⁰⁴, וזהו שעשה שלמה את י"ם הנחש"ת עומד על שנים עשר בקר נגד שנים עשר שבטי י"ה, ז"ס ויאמר בעז לנער"ו הנצ"ב על הקוצרי"ם למי הנערה הזאת, לנער"ו דא יוסף דאקרי נער, הנצ"ב ע"ש וגם נצב"ה, על הקוצרי"ם, אלו שבטי י"ה המאמלמ"ם אלמ"ם בתר"ך חשד"ה הוא שדה של תפוחים, למי הנער"ה הזאת בני' ח"פ מוחנה⁶⁰⁵.

וסיומא דהאי פסוקא והמשכילים יזהירו וגו' לעולם ועד' נ"ל בס"ד דאלו ב' תבות רומזו אל אהרן כהנא רבא⁶⁰⁶, חושבנא דדין כחושבנא דדין, וכמו שאמרו ז"ל במדרש⁶⁰⁷ וז"ת: את מוצא למעלה י"א שבטים הקריבו ושבט אפרים הקריב ושבט לוי לא הקריב, וכל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי, ומי היה נשיאו של לוי זה אהרן וכו', והיה אומר אוי לי שמוא בשבילי אינו מקובל שבט לוי, א"ל חקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן וכו', הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם.

וזהו אמרו ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה וגו', והכונה אל מול פני המנורה שבמשכן העליון הנקראת פנים של המנורה התחתונה הוא סוד הייחוד⁶⁰⁸, ומזהים ההוא שהדליקן אהרן למטה חורלקו הנרות למעלה ונשארו דולקים לעד לעולם מחמת אותה הדלקה ראשונה, ואפילו אחר החורבן המנורה שבמשכן העליון עומדת בקיומה ונרותיה דולקות כמאז, נמצא כי רושם ההדלקה ההוא עומדת לעד לעולם⁶⁰⁹, ואמרו ז"ל במדרש⁶¹⁰ וז"ת: אמר רבי חנין בזכות לחעלות נר תמיד אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח וכו'.

וזהו 'שלך גדול משלח', כי הם כוונתם בקרבנות לקרב הכוחות ולהעלותם ממטה למעלה, ואתה כוונתך לחוריד שפע וברכה מלמעלה לכל העולמות⁶¹¹, וזהו אמרו ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה וגו', ולא הספיק לומר ויעש אהרן כאשר צוה ה' את משה, והמכוון שאהרן ערך הנרות אל מול פני המנורה העליונה, באופן שהיה כאלו הוא לפני ה' למעלה מאירים לפניו ית' מעלה מעלה⁶¹², ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה במהרה לבנין הבית השלישי ולראות הכהן הגדול עומד ומטיב ומדליק את הנרות בבית מקדשנו, וביום ההוא יהיה הוי"ה אחד ושמו אחד, אכ"ר.

והנה שמתי עיני ולבי ואשא עיני ואראה במראות יחזקאל והנה רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וכה

⁶⁰³ בהקדמה דף י"ז ע"א.

⁶⁰⁴ דף רמ"א ע"א.

⁶⁰⁵ ז"ס ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי וגו', וגם ל"א תעבורי מ"ה בני' ח"פ מחנה, וכ"ה תדבקין עם נערת"י, הן שבע הנערות הראויות לכת לה מבית המלך, ומאן אינון, מיכ"ל, גבריאל, רפאל, לוריאל, לזקיא, ויפאל, ריזאל, וכמה אלף וכדו' משריין עמהן כד"ל ועלמות אין מספר – יעו"ז י"ה שה"ש.

⁶⁰⁶ שהוא שושבינא דמטרוניתא ומקשט לכנס"י שתעלה חן בעיני השי"ת ולייחד קב"ו למיהו כלא חד ולא יתפרשן לעלמין.

⁶⁰⁷ במ"ר ט"ו, ו', ובתנחומא.

⁶⁰⁸ דע כי 'נר' הוא ג' יחודים העליונים, הוי"ה אהי"ה, הוי"ה אלחים, הוי"ה אדני", בין כולם ג' נר, גם דע כי סוד 'נר' ה"ס רמ"ח אברי המל' כשנכללת בתקין דרועין למלכא אז נקראת 'נר' כנוצר בזהר תרומה – לקוטי תורה משלי.

⁶⁰⁹ יעו"ז רבנו בחיי פ' תרומה ד"ה עזי שטים עמדים, ואלשיך הק' ריש פ' בהעלותך.

⁶¹⁰ ויק"ר ל"א, י"א, – תנחומא פ' תלוא.

⁶¹¹ ש"ך עה"ת ריש פ' בהעלותך.

⁶¹² אלשיך הק' ריש פ' תלוא.

אמר⁶¹³: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רכפה אשר לחצר החיצונה אחיק אל פני אחיק בשלשים. ולפני הלשכות מהלך עשר אמות וגו'. והלשכות העליונות קצרות כי יוכלו אחיקים מהנה וגו'. כי משלשות הנה ואין להן עמודים וגו'.

ועל פי פשוטו אינו מובן גזרת הכתובים ונעלם ענינם מאת כל המפרשים ז"ל והדברים חתומים וסתומים⁶¹⁴, וכמ"ס רש"י ז"ל וז"ל: 'אחיק אל פני אחיק', לא ידעתי מהו. 'בשלשים', ת"י מחלתין, משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו, וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר 'והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהחיצונות', ואני לא יכולתי להבין בשלש המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אחיקים, מה הם אותם אחיקים והיאך ארככות מן העליונות ואינם ארככות מן התחתונות ומן החיצונות, וטעם שהוא נותן לדבר 'כי משולשות הנה ואין להם עמודים', לא ידעתי להבין בו. 'כי משולשות הנה' וגו', לא הבנתי בהם כלל, ע"כ לשון רש"י ז"ל, והרד"ק ז"ל כתב וז"ל: 'והלשכות העליונות קצרות וגו' כי משולשות הנה וגו', ואיני יכול להבין בזיון הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא וביארה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות, וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר וכו', ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה.

ומעתה אחר שארבעה פסוקים אלו אין להם פירוש על פי פשוטן של דברים אם כן על כרחך יש בהן סוד ולסודן נכתבו.

ואי לאו דמסתפינא אמינא דהכתוב מדבר בתחתונים ורומן בעליונים ושמן זה הוא מה שגרמזו באלו הכתובים: 'עשרים' בגי' כת"ר כמנין 'הר קדש' – ו"פ מחנ"ה, ורומן אל ק"ן של דוד, 'רכפה' רומן אל הרצפה שעשה שלמה, 'אחיק' עה"ה בגימט' תקט"ו רומן לגג שבה משה, ואמר 'אחיק אל פני אחיק' כפילאל, רומן הן לגג שעשה משה למקדש ה' והן לגגו של יהושע שעשה למשכן הנער כנ"ל. אחי"ק אל"כ פניי אחי"ק בשלשים בגי' אלף תתע"ה, כמנין ח"י פעמים

מחנה, ה"פ מחנ"ה של משה, ו"פ מחנ"ה של דוד, ז"פ מחנ"ה של שלמה, ובין כולם ח"י פעמים מחנ"ה, ובצירוף 'העשרים' אשר לחצר הפנימי 'הרכפה' אשר לחצר החיצונה עולה למנין אלף תתע"ה, וזהו שהרגס יונתן 'מחלתין', ר"ל משולשות שלש זו למעלה מזו, תחתונה כנגד הרכפה שעשה שלמה, חיצונה כנגד ק"ן של דוד, ועליונה כנגד גגו של משה – ורומנו חז"ל בנועם דבריהם במדרש⁶¹⁵: כל מעשיו של שלמה 'משולשין היו', וגם רומן 'מחלתין', בין האבות שלישיה זה למעלה מזה, אב ונינו וכדו.

ואומרו והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהחיצונות, ר"ל עליונה של אברהם הוא ראש השלישים קצרה משל יצחק במחנ"ה אחת וכן עליונה של משה קצרה משל דוד, וכמו כן החיצונה של יצחק קצרה מתחתונה של יעקב במחנ"ה אחת וכן החיצונה של דוד קצרה מתחתונה של שלמה, וז"ל בס"ד כי כדי לרמז אל ענין מה שכתבנו שינה הכתוב בלשוננו וכתב כי 'יוכלו' בור"ו במקום 'יוכלו' באל"ף כמשפטו, הנה כי כן כ"י יוכל"ו בגי' ק"ג⁶¹⁶.

ואומרו 'ואין להם עמודים', ר"ל כי עדיין לא היו שני העמודים 'יכין ובוועז' אשר עשה שלמה אשר הבית נכון עליהם, כי עיקר קיום בית המקדש הוא על אלו שני עמודי נחש"ת אשר בשם יכין ובוועז נקראים.

העתקתי זה בקצור מחיבורי 'ספר משקלי האותיות' ויראתי להרחיב הדיבור כי לא קבלנו בזה לא מפי ספרים ולא מפי סופרים, ואם ח"ו שגיתי בהעתיק ויאלץ מן הגדר הראוי, ה' הטוב יכפר בעד, וזכות משה רעיא מהימנא וזכות דוד המלך נעים הזמירה אשר בנו שתיהן את בית ה' זה בגגו זה בקנו, וזכות שלמה מלכא ראש לבונים אשר בנה אותו וגמרו והשלימו בתכלית השלימות, תגן בעדנו, ומקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוככל הוא יגלה ויבא משמים כב"א.

⁶¹⁵ ש"ר א', י'.

⁶¹⁶ עה"כ.

⁶¹³ מ"ב, ג'–ו'.

⁶¹⁴ לשון המלבי"ם שם.

.....
 לפרשת שמיני
 ויצאו ויברכו את העם

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם. ופירש רש"י ז"ל וז"ל: ויצאו ויברכו את העם, אמרו ויהי נועם ה' אלקינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם⁶¹⁷, ע"כ.

והנה ברכה זו מקורה במדרש רבות⁶¹⁸ כשכלו את מלאכת המשכן, והוא בפרשת פקודי על הפסוק 'וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה וגו' ויברך אותם משה, ורש"י ז"ל הביאה שם וז"ל: ויברך אתם משה, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלקינו עלינו וגו', והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה, ע"כ.

והנה יש להתבונן בדברי רש"י ז"ל בשנותו את טעמו ולשונו מברכה לברכה זה שלש פעמים, הא' בפרשת פקודי כתב רש"י ז"ל אמר 'להם' יהי רצון וכו', ואלו בפרשתן כתב 'אמרו' בסתמא, ולא כתב אמרו 'להם' ויהי נועם וכו', וזאת שנית בפרשת פקודי כתב בראשונה יהי

רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, ואחר כך ויהי נועם וגו', ואלו בפרשתן החליף השיטה ובראשונה כתב ויהי נועם ה' אלקינו עלינו, ואחר כך יהי רצון וכו'. ועד השלישי אני בא בפרשת פקודי הוסיף רש"י ז"ל וכתב תיבת וגו' אחר ויהי נועם ה' אלקינו עלינו, ולפום ריהטא משמע שמשה המשיך ואמר את כל המזמור עד סופו, ואלו בפרשתן לא כתב רש"י ז"ל אחר ויהי נועם תיבת וגו', ומשמע שמשה אמר רק אלו התבות ויהי נועם ה' אלקינו עלינו ולא עוד. תו יש לדייק למה לו לרש"י ז"ל להזכיר בפרשת פקודי שמזמור 'יהי נועם' הוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה, וכי דרכו של רש"י ז"ל להזכיר מראה מקום, ומעתה ראוי לתת טעם על מה זה שינה רש"י ז"ל בלשון הברכה בין ברכה אחת להברכה. זה שלש פעמים.

ואחר ימים שכתבתי זה מצאתי בספר מדבר קדש לכ"ק מרן אדמו"ר רב שר של' מבעלזא ז"ל⁶¹⁹ שהביא משום הט"ז ז"ל אשר עמד כבר על דברי רש"י ז"ל אלו, ויען כי דבריו נעמו מאד⁶²⁰ אעתיק לשונו מתחלתו ועד סופו, וזה לשון הט"ז ז"ל⁶²¹: יש לדקדק דבפרשת פקודי

⁶¹⁷ יעו' ספר חסידים סי' תתכ"ב.

⁶¹⁸ יעו' ספרי פ' פינחס פס' י"ב, מדרש תנחומא קלח' פ' פקודי, ובריייתא לסדר עולם רבה פ' ו'.

⁶¹⁹ פ' שמיני ד"ה וקור וא"ל.

⁶²⁰ לשון כ"ק מרן אדמו"ר רב שר של' מבעלזא ז"ל.

⁶²¹ בספרו דברי דוד פ' שמיני.

פירש רש"י אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלינו עלינו וגו', והוא מאחד עשר מזמורים שבתפלה למשה, עכ"ל, הרי אמר תחלה יהי רצון ואחר כך ויהי נועם, וכאן איפכא, תו לעיל כתב אחר ויהי נועם וגו', וכאן לא כתב וגו', תו למה לו לרש"י להזכיר לעיל שיהי נועם הוא מי"א מזמורים וכי דרכו של רש"י להזכיר מראה מקום.

ותירין הט"ז ז"ל וז"ל: וג"ל על פי ההצעה דהיו צריכים לבקש על שני דברים, האחד שתשרה שכינה במעשה ידיהם, שניה להכרית הקליפות המתאווים להדבק בדבר קדושה, על דרך כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, ודבר זה ברור בכמה מקומות, ובמזמור ויהי נועם כו' יש שני דברים אלו, דהיינו עד כוננה הוא תפלה על השראת השכינה, ומן יושב בסתר כו' הוא להכרתת הקליפות, כידוע שזה מכריח רוחות הטומאה והקליפות, ומשום הכי בפרשת פקודי ששם לא היה עדיין הקמת המשכן היה צריך לבקש על שני דברים ומשום הכי אמר מזמור ויהי נועם עם מה שכתוב אחריו במזמור שהוא מאחד עשר מזמורים שבתפלה למשה, דהיינו תחלתו שהוא בסוף המזמור הקדום לזה לענין השראת השכינה, ואחר כך יושב בסתר שהוא הכרתת הקליפות, ומשום הכי התחיל בתפלת יהי רצון וכו' כי הוא עיקר הבקשה מאלו שני דברים ועל כן היא נזכרת תחלה במזמור הנ"ל קודם יושב בסתר שאחר מזמור זה, ושניהם חשובים כאחד שהם שייכים לתפלת משה ב"א מזמורים שלו, אבל כאן

בפרשת שמיני שהוקם המשכן בכל יום מן המלואים כבר נכרתו הקליפות ולא הוצרך להתפלל רק על השראת השכינה, על כן לא אמר יושב בסתר רק פסוק ויהי נועם לחוד דמיירי מזה, וכיון דלא הוצרך לומר יושב בסתר על כן אמר תחלה הפסוק של ויהי נועם לחוד ותו לא, על כן לא אמר רש"י וגו' כמו לעיל, ואחר זה אמר יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם כיון ששניהם מענין אחד אמר תחלה הפסוק ואחר כך תפלת יהי רצון לפרש מה מבקש בפסוק ויהי נועם, עכ"ל.

והנה אם אמנם כי פירושו של הט"ז ז"ל נפלא הוא עד מאוד מכל מקום הדיוק הראשון והוא מה שרש"י ז"ל החסיר בפרשתן תיבת 'להם' על זה לא העיר הט"ז ז"ל כלום וגם לא עלתה לה ארוכה בתירוצו של הט"ז ז"ל והקשיא עדיין במקומה עומדת.

והנה שבעים פנים לתורה ואחר נטילת רשות מכבודו של הט"ז ז"ל אענה אף אני חלקי בפ"ד, ובחקדים מה שפירש מרן חתם סופר ז"ל בלשון הברכה שברך משה לישראל יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, ודייק הוא ז"ל דלכאורה היה ראוי יאמר משה שתשרה שכינה 'במשכן', ומאי שתשרה שכינה 'במעשה ידיכם'.

ואמר הוא ז"ל דברכת משה רבינו ע"ה שתשרה שכינה במעשה ידיכם כוללת שני ברכות, וברכה כפולה היא זו אחת שהיא שתיים, האחת שתשרה השכינה במעשה ידיהם

במשכן, והשניה שתשרה השכינה במעשה ידיהם ממש, דהיינו שתהא הברכה מצויה במעשה ידיהם מה שהן עושין בששת ימי המעשה, והמכוון שמושה הזהיר אותם שיעשו מלאכתם באמונה בלי שום חשש של אונאה או גזל ח"ו כדי שתשרה השכינה במעשה ידיהם, וזה לא יתכן אלא כשעושין מלאכתן באמונה, וזהו אומרו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם'.

ובד"ק הנ"ל נ"ל להוסיף בס"ד דלזה אמר משה בכפילא 'זמעשה ידינו', אחד על מלאכת המשכן, ואחד על מעשה ידיהם, וכמו שפירש רש"י ז"ל בפירושו על ספר תהלים וז"ל: כוננה, כונן אותו, ושני פעמים 'זמעשה ידינו כוננה', אחת על מלאכת המשכן, שבירכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן⁶²², ואחת שתהא ברכה במעשה ידיהם⁶²³, ע"כ.

ולפי ד"ק הנ"ל יובן היטב מה שרש"י ז"ל שינה בין אלו שני הברכות, והוא דברכת משה לישראל בפרשת פקודי באה בשעה שסיימו את מלאכת המשכן, ומעתה שאין להם כבר עסק במלאכת המשכן הרי הן הולכין ועוסקין כל אחד במלאכתו הוא וכמ"ש ששת ימים תעבד וגו', ולזה משה עומד ומזהיר להם לישראל שיעבדו עבודתם באמת ובאמונה בלא שום רמיה כדי

שתשרה השכינה במעשה ידיהם, וזהו שדייק רש"י ז"ל בלשונו וכתב אמר 'להם' יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, ולכן אמר משה ויהי נועם ה' אלקינו עלינו וגו' עד סוף המזמור, וכמו שכתב הטור ז"ל⁶²⁴ שמכאן תקנו חז"ל לומר במוצאי שבת אחר התפלה ויהי נועם וגו', ולזה איכפל רש"י ז"ל לאשמעין שהוא אחד מו"א מזמורים שבתפלה למשה, ובה דודיענו רש"י ז"ל כי משה אמר את כל המזמור ישב בסתר עליון וגו' עד ואראה בישועתי כדרך שאנו אומרים במוצאי שבתות, וכמו שפירש רש"י ז"ל במס' שבועות⁶²⁵ וז"ל: ושיר של פגעים, יושב בסתר עליון, ולפי שאמרו משה בחקמת המשכן⁶²⁶ דכתיב ויברך אותם משה, ומה ברכה ברכן, יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלקינו עלינו וכו', והוא מאחד עשר מזמורים שאמר משה וכו'.

אמנם ברכת משה לישראל שבפרשתן

ברכה אחת היא וכוונה אחת לה, והוא שתשרה השכינה במשכן, לפי שכל שבעת ימי המלוואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה לישראל, והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה, משה רבינו, כל המורה שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל, לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה', אחרן אחי

⁶²⁴ ח"מ ר"ס ס' כ"ה.

⁶²⁵ דף ט"ו ע"ב.

⁶²⁶ במדבר כה ו"ב, ג'.

⁶²² וזה שאמר כוננהו לירושלם כונן ה', יחוד קב"ה ושכינתיה.

⁶²³ וזהו 'זמעשה ידינו כוננה עלינו'.

חמשה תבות 'ויהי נועם ה' אלקינו עלינו' ותו לא אלא המשיך ואמר בהמשך אחד ויהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם.

ומעתה נחא שפיר מזה שרש"י ז"ל שינה בלשונו בין שני ברכות אלו, כי אם אמנם ששתי הברכות נאמרו באותה מטבע לשון, מכל מקום לא הרי ברכה זו כהרי ברכה זו ושני כונות אחרות לברכה זו 'יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם', הא' בפרשת פקודי שתשרה השכינה במעשה ידיהם ממש, והב' בפרשת שתשרה השכינה במעשה ידיהם היינו במשכן ובבית המקדש שיבנה ב"ב, וכמו שאמרו ז"ל בתוספתא מנחות⁶²⁹ וחובא בילקוט⁶³⁰ וז"ת: ויברך אותם משה, מה היא הברכה שברכך, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, רבי מאיר אומר כך ברכך ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה השכינה במעשה ידיכם, כן תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה במעשה ידיכם, בב"א.

כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם וכו', והנה ביום השמיני אחר שאהרן כבר הקריב כל הקרבנות ונעשו כל המעשים עדיין לא ירדה שכינה לישראל, והיה אהרן מצטער ואומר יודע אני שכועס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל, אמר לו למשה, משה אחי, כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי, מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל⁶²⁷.

וזהו שכתב רש"י ז"ל בפרשת 'אמרו' ויהי נועם ה' אלקינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, הנה דיוק רש"י ז"ל בלשונו וכתב 'אמרו' בסתמא ולא כתב 'אמרו' להם, והמכוון 'שמושה ואהרן אמרו' דרך תפלה ובקשה ויהי נועם ה' אלקינו עלינו, והתפללו שהשכינה תרד ותשרה במשכן ומהיום וחלילה לא יהא לא רוגז ולא תחרות בין ישראל לאביהם שבשמים, אלא נועם ה' יהיה תמיד על ישראל וזיו הדרת שכינתו ית' יהיה עלינו ותשרה השכינה במשכן ובבית המקדש שיבנה ב"ב⁶²⁸, וזהו שדייק רש"י ז"ל בלשונו וכתב 'אמרו' בסתמא, ולא כתב אמרו 'להם', וכן לא הוסיף תיבת וגו' כיון שלא אמר כל הפסוק אלא אלו

⁶²⁷ לשון רש"י ז"ל בפ' שמות.

⁶²⁸ יעו' במדבר' ד' – ו', א' – ח' וז"ת: ויחס לך שלום וכו', אמר רבי ברכיה הכהן בשם רבי יהודה בר' סימון אמר הקב"ה למשה לשעבר היתה איבה ביני לבינך בני שגאה ביני ובינך בני תחרות ביני ובינך בני, אבל עכשיו שנעשה המשכן

אהבה ביני ובינך בני שלום ביני ובינך בני, הוי כי ידבר שלום אל עמו.

⁶²⁹ פ"ז ה"ג.

⁶³⁰ ילקוט' ש' רמז תח.